

Sosyal Bilimlerde Yöntem, Kuram ve Uygulama

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Altıntaş



 **ÖZGÜR**
YAYINLARI

Sosyal Bilimlerde Yöntem, Kuram ve Uygulama

Editör:

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Altıntaş



Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şhitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Sosyal Bilimlerde Yöntem, Kuram ve Uygulama

Editor: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Altıntaş

Language: Turkish-English

Publication Date: 2025

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-5646-33-0

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub772>



This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>. This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Altıntaş, M. (ed) (2025). *Sosyal Bilimlerde Yöntem, Kuram ve Uygulama*. Özgür Publications.

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub772>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>



Ön Söz

Sosyal bilimlerin temel dinamigini, toplumsal yapıyı çok boyutlu bir şekilde analiz edebilme kabiliyeti oluşturmaktadır. Günümüzde hızla değişen ekonomik, kültürel, politik ve teknolojik koşullar karşısında sosyal bilimlerin disiplinler arası iş birlikleriyle daha kapsayıcı ve bütüncül yaklaşımlar geliştirmesi gerekliliği her zamankinden daha belirgin olmuştur. Bu bağlamda hazırlanan Sosyal Bilimlerde Yöntem, Kuram ve Uygulama adlı bu eser, farklı disiplinlerden araştırmacıların katkılarıyla şekillenen multidisipliner bir yaklaşıma sahiptir.

Editörlüğünü üstlendiğim bu kitapta yer alan bölümler; kamu politikaları, girişimcilik, kültürel miras, lojistik, çeviri bilimi, yapay zekâ okuryazarlığı ve tarımsal ekonomi gibi geniş bir yelpazeye yayılan konuları kapsamaktadır. Kitapta, Türkiye’de IPARD programlarının uygulanmasından Karadeniz balıkçılığının girişimcilik potansiyeline, arkeolojik mirasın sürdürülebilirliğinden lojistik performansın makroekonomik göstergelere etkisine kadar pek çok güncel ve özgün konu ele alınmaktadır. Ayrıca, Bülent Ecevit’in çevirmen kimliğine dair derinlemesine bir analiz, iş dünyasında şikâyet yönetimi ve yapay zekâ okuryazarlığı gibi yeni nesil konular da okuyucuyla buluşmaktadır.

Bu eser, akademisyenler, lisansüstü öğrenciler ve uygulayıcılar başta olmak üzere, sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında çalışan araştırmacılara katkı sağlamayı hedeflemektedir. Kitabın özgün yönlerinden biri, sadece belirli bir disiplinde derinleşmekle kalmayıp, farklı alanlardan gelen bilgi ve yaklaşımları bir araya getirerek sosyal bilimlere çok katmanlı bir bakış açısı sunmasıdır. Bölüm yazarlarımızın alanlarındaki bilgi birikimi ve özgün katkıları sayesinde ortaya çıkan bu çalışma, disiplinler arası etkileşimi teşvik eden önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Bu vesileyle, değerli katkılarıyla esere zenginlik katan tüm bölüm yazarlarına ve kitabın hazırlık sürecinde emeği geçen herkese teşekkür eder, bu çalışmanın sosyal bilimler alanına ve ilgili tüm paydaşlara faydalı olmasını temenni ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTINTAŞ

Editör

İçindekiler

Ön Söz

iii

Bölüm 1

Türkiye’de IPARD Programlarının Uygulanması ve Etkileri	1
<i>Asım Öztel</i>	
<i>Mehmet Bozoğlu</i>	

Bölüm 2

Karadeniz Balıkçılığının Girişimcilik Dinamikleri ve İnovasyon Fırsatları: Trabzon Örneği	17
<i>Hakan Aydın</i>	
<i>Yâşim Örnek</i>	
<i>Muhammet Negiz</i>	

Bölüm 3

Arkeolojik Miras ve Tarihi Eserlerin Sürdürülebilirliği: Afet Risklerinin Analizi ve Çanakkale Üzerine	41
<i>Lütfiye Alkan</i>	

Bölüm 4

Lojistik Performansının Makroekonomik Göstergeler Üzerine Etkisi: Literatür İncelemesi	59
<i>Mehmet Ali Orhan</i>	
<i>Orhan Çoban</i>	

Bölüm 5

Bülent Ecevit’in Geri Planda Kalmış Çevirmen Kimliğinin Bourdieücü Bir Perspektifle Ortaya Çıkarılması	81
<i>Mete Tahsin Kuşgöz</i>	

Bölüm 6

Complaint Management in Business-to-Business Context and Comparison between Business-to-Consumer Context	109
---	-----

Murat Nazlı

Eris Yağmur Kara

Bölüm 7

Yapay Zekâ Okuryazarlığı: Medya Okuryazarlığı Eğitimine Entegre Bir Yaklaşım	121
---	-----

Sevgi Tiryaki

Bölüm 8

Türkiye’de Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Mevzuatı, Sağlanan Destekler ve Fındık Sektöründeki Uygulaması	139
--	-----

Zeynep Çalışkan

Mehmet Bozoğlu

Bölüm 9

Hermeneutics Contrasts: Theory of Understanding in Different Views	153
--	-----

Ziya Kıvanç Kırac

Türkiye’de IPARD Programlarının Uygulanması ve Etkileri¹

Asım Öztel²

Mehmet Bozoğlu³

Özet

Türkiye’nin Helsinki zirvesinde aday ülke statüsünü almasıyla 2011-2015 döneminde Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı (IPARD)- I programı ve 2017-2023 döneminde ise IPARD-II programı uygulanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de uygulanan IPARD programları ve etkilerinin ilgili literatür bulgularıyla ortaya konulmasıdır. Avrupa Birliği’nin Katılım Öncesi Yardım Aracının (IPA) beşinci bileşeni olan kırsal kalkınma programı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından 42 ilde uygulanmış, IPARD-I programıyla 9.690 projeye 1.140.257.125 Avro, IPARD-II programıyla 17.177 projeye 2.497.118.252 Avro hibe desteği sağlanmıştır. Literatür bulguları IPARD desteklerinin kırsal alanlarda fırsat eşitliği, gelir artışı, mevcut potansiyelin kullanımı ve istihdam artışı sağladığını göstermektedir. IPARD programlarıyla kırsal alanlarda yerel kalkınma ve kırsal sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için yerel eylem gruplarının daha fazla inisiyatif sahibi olacağı, genç ve kadın nüfusun kırsal alanda kalmasını teşvik edecek, sürdürülebilir ve yenilikçi yaklaşımların uygulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

- 1 Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalında Prof.Dr. Mehmet BOZOĞLU danışmanlığında Asım ÖZTEL’in “IPARD-II Desteklerinin Büyükbaş Hayvan İşletmelerine Etkileri: Samsun İli Örneği” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.
- 2 Yüksek Lisans öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, asimoztel@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-6161-3771>, Sorumlu yazar.
- 3 Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, e-posta: bozoglumehmet@gmail.com, mehmetbo@omu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8333-1865>.

1. Giriş

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşmasıyla başlayan Avrupa Birliği (AB)’ne üyelik süreci 3 Ekim 2005 tarihinde aday üye statüsü verilmesiyle müzakere sürecine evrilmiştir. AB ile 35 fasılda yürütülen müzakere sürecinde 12. fasıl gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası, 13. fasıl balıkçılık, 18. fasıl istatistik ve 11. fasıl tarım ve kırsal kalkınma başlıkları kapsamında kırsal kalkınma ve ortak tarım politikalarının uygulanması amacıyla IPA’nın kırsal kalkınma bileşeni olan IPARD programı aday ülkelerde uygulanan uygulamaya başlamıştır (TKDK, 2025a).

Türkiye-AB mali iş birliği bağlamında IPA, Türkiye’nin AB’ne tam üyelik sürecinde önemli bir adımdır. AB mali yardımları, bu süreçte IPA tek çatısı altında ve hukuki çerçevede toplanarak yeniden tanımlanmıştır. IPA’nın beş bileşeni arasında öne çıkan IPARD, küçük ve orta ölçekli tarım işletmelerinin çeşitli fonlarla desteklenerek güçlendirilmesini ve rekabet şanslarının artırılmasını amaçlamaktadır (Tan ve ark., 2008). Bu destekleme çerçevesinde IPARD Programı, Türkiye’deki uygulanma ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesinden sorumlu olan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından yönetilmektedir (Ölmez, 2021). IPARD Programı, kırsaldaki yaşam kalitesini artırmayı ve nüfusun kırsalda kalmasını teşvik etmeyi amaçlayan yerel dinamiklere uygun olarak yerelden geliştirilen projelere finansal kaynak sağlamaktadır (Mehter ve Gürsoy, 2011).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’nin Avrupa Birliğine üyelik sürecinde Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisine uyumlu olarak uyguladığı IPARD I ve II programlarının uygulamaları ve etkileri konu ile ilgili literatür bulgularıyla ortaya konulmasıdır.

Çalışmanın materyalini 42 ilde uygulanan IPARD-I ve IPARD-II programlarının uygulanması ve etkileri ile ilgili TKDK, Avrupa Birliği Başkanlığı (ABB) gibi kurumların bilgi ve verileri ile konu ile ilgili tezler, makaleler ve raporlar gibi ikincil veriler oluşturmuştur. Çalışmada IPARD-I’n 2011-2016 ve IPARD-II’nin ise 2017-2023 arasındaki uygulamaları ve etkileri incelenmiştir. IPARD-I uygulama döneminde 9.690 faydalancı ve IPARD-II uygulama döneminde ise 17.177 faydalancıya hibe desteği sağlanmıştır (TKDK, 2025). Bahse konu uygulama dönemlerine ait hibe destek tutarları, sözleşme miktarları il bazında derlenerek tablolar halinde sunulmuştur.

Çalışma 5 başlık altında ortaya konulmuştur. Giriş bölümünden sonraki İkinci Bölümde IPARD destekleri, Üçüncü Bölümde IPARD desteklerinin

uygulama sonuçları, Dördüncü bölümde IPARD programı ile ilgili literatür değerlendirmesi, Beşinci bölümde ise çalışmanın sonuçları ve öneriler verilmiştir.

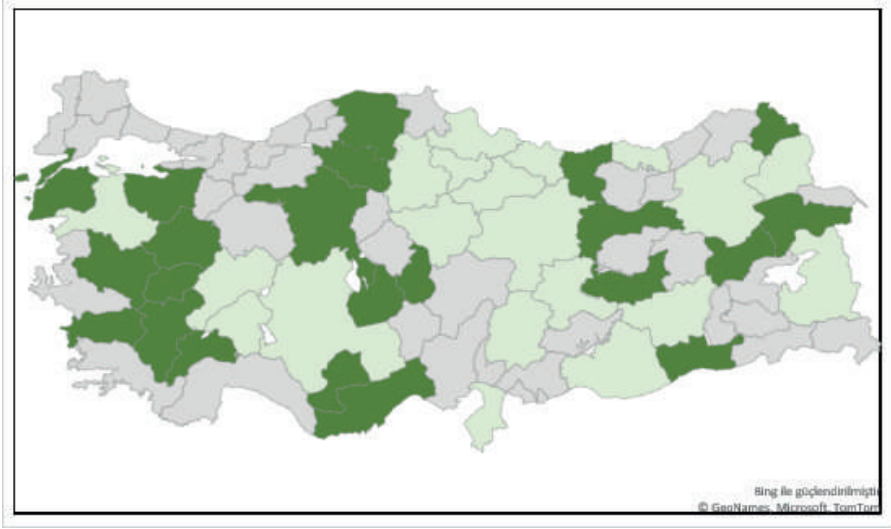
2. IPARD Programı Destekleri

AB bütçesinde Ortak Tarım Politikası (OTP) ve kırsal kalkınma harcamaları bütçenin önemli kısmını oluşturması sebebiyle bu kapsamda verilen desteklemelerin yerindelik ve uygunluk kontrolü için 2007 yılında TKDK faaliyete geçirilmiştir. 2007-2013 yılları arasındaki dönem için hazırlanan “Ulusak Kırsal Kalkınma Strat ejisi-I” (UKKS-I) belgesiyle uyumlu olarak ülkemizin kırsal alanlarının potansiyelini ve ihtiyaçlarını dikkate alarak TKDK tarafından desteklenecek iller, sektörler ve destek tutarlarını içeren IPARD programı hazırlanarak AB’nin Kırsal Kalkınma Komisyonu onayına sunulmuş ve 2008 yılında resmi olarak kabul edilerek 2011 yılında AB Komisyon onayıyla IPARD-I programı hayata geçirilmiştir (TKDK, 2025a).

TKDK’nin IPARD-I programıyla tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımları teşvik etmek amacıyla çeşitli sektörlerde hibe desteği sağlamıştır. Bu hibe desteği, süt sektörü, et sektörü (kırmızı et ve kanatlı eti), yumurta tavukçuluğu sektörü, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili fiziki varlıklara yönelik yatırımlara sağlanmıştır (TKDK,2025b). Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme kapsamında ise bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi, bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması, arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve pazarlanması, geleneksel el sanatları, kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri (konaklama ve yeme içme tesisleri) gibi alanlara destek sağlanmıştır (TKDK, 2025b). IPARD programında yer alan bu destekler kapsamında uygun görülen projelere %50-%100’e kadar hibe desteği verilmiştir. Hibe desteğinin %75’i AB fonlarından, %25’i ise Türkiye’nin bütçesinden karşılanmıştır (TKDK, 2025b). IPARD programı kapsamında destek verilen iller seçilirken öncelik olarak; Kişi Başı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla’nın kişi başı ortalamasında $\frac{3}{4}$ ’den düşük olan iller, il dışına daha fazla göç veren iller ve kırsal alanlarında tarım sektörünün potansiyeli göz önüne alınarak değerlendirilmiştir (Yıldırım, 2019).

IPARD-I programının 2011-2015 yıllarında 9. Çağrı dönemine kadar Faz 1 iller (Afyonkarahisar, Amasya, Balıkesir, Çorum, Diyarbakır, Erzurum, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Kars, Konya, Malatya, Ordu, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Tokat, Trabzon, Van, Yozgat) destekleme kapsamına alınmış, 2015-2016 yılları arasında 9. ve 15. Çağrı dönemlerinde ise Faz 2

illerle (Ağrı, Ankara, Aksaray, Ardahan, Aydın, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Elâzığ, Erzincan, Giresun, Karaman, Kastamonu, Kütahya, Manisa, Mardin, Mersin, Muş, Nevşehir, Uşak) birlikte 42 ilin tamamı program kapsamına dahil edilmiştir (TKDK, 2025a) (Şekil 1).



Şekil 1. IPARD-I Faz-I ve Faz-II desteklenen iller (TKDK, 2025)

IPARD-II programı da 2014-2023 yılları arasındaki dönem için Ulusal Kırsal Kalkınma (UKKS)-II dokümanına belirlenen Tablo 1’deki hedefler ve amaçlara uygun olarak hazırlanarak AB Kırsal Kalkınma Komisyonu onayına sunulmuş ve 2017 yılında resmi olarak kabul edilerek hayata geçirilmiştir (UKKS, 2015).

Tablo 1. UKKS-II hedefleri ve amaçları

Eksen	Hedefler	Amaçlar
Eksen 1	- Kırsal ekonominin geliştirilmesi ve istihdam olanaklarının artırılması	- Tarım ve gıda sektörlerinin rekabet gücünün artırılması - Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi
	- Kırsal çevrenin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması	- Toprak kaynaklarının sürdürülebilirliği - Su kaynaklarının sürdürülebilirliği - Tarım arazilerinin etkin kullanımı - Orman kaynaklarının sürdürülebilirliği
Eksen 3	- Kırsal yerleşimlerin sosyal ve fiziki altyapısının geliştirilmesi	- Fiziki altyapının modernizasyonu ve geliştirilmesi - Sosyal altyapının geliştirilmesi
	- Kırsal toplumun beşerî sermayesinin geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması	- Kırsal ekonominin beşerî sermayesinin geliştirilmesi - Kırsal alanlarda yoksullukla mücadelenin artırılması

Eksen 5	- Kırsal kalkınmaya ilişkin yerel kurumsal kapasitenin geliştirilmesi	- Yerel Yönetimlerin hizmet sunum kapasitesinin geliştirilmesi - Kırsal kalkınmaya yönelik girişimlerin güçlendirilmesi
---------	---	--

Kaynak: UKKS, 2015.

3. IPARD Programlarının Uygulamaları

İllere göre IPARD programlarının sözleşme sayıları ve tutarları Tablo 2'de verilmiştir. TKDK tarafından 42 ilde 2011-2016 yılları arasında uygulanan IPARD-I destek programıyla 9.690 projeye 1.140.257.125 Avro, sözleşme başına ise 117.674 Avro tutarında hibe sağlanmıştır. IPARD-II programından en fazla sözleşme imzalayıp hibe alan iller sırasıyla Sivas, Samsun, Konya, Çorum ve Ankara iken, en fazla hibeden yararlanan iller sırasıyla Ankara, Konya, Sivas, Yozgat ve Afyonkarahisar oluşmuştur. IPARD-I programı kapsamında sözleşme başına en yüksek hibeyi alan iller ise sırasıyla Muş, Kars, Elazığ, Diyarbakır ve Yozgat olmuştur.

TKDK tarafından 2017-2023 döneminde de 42 ilde uygulanan IPARD-II programı kapsamında sözleşme imzalanan 17.177 projeye toplam 2.497.118.252 Avro, sözleşme başına ise 145.376 Avro tutarında hibe sağlanmıştır. IPARD-II programından en fazla sözleşme imzalayıp hibe alan iller sırasıyla Tokat, Konya, Sivas, Samsun ve Çankırı iken, en fazla hibeden yararlanan iller sırasıyla Mersin, Konya, Afyonkarahisar, Şanlıurfa ve Manisa oluşmuştur. IPARD-II programı kapsamında sözleşme başına en yüksek hibeyi alan iller ise sırasıyla Mersin, Aydın, Kars, Karaman, ve Ağrı olmuştur.

TKDK tarafından 2011-2023 yılları arasında 42 ilde uygulanan IPARD-I ve IPARD-II programıyla kapsamında toplamda 26.867 projeye 3.635.375.377 Avro, sözleşme başına ise 135.384 Avro tutarında hibe sağlanmıştır. IPARD-I ve IPARD-II programlarının genelinde en fazla sözleşme imzalayıp hibe alan iller sırasıyla Sivas, Konya, Samsun, Tokat ve Çorum iken, en fazla hibeden yararlanan iller sırasıyla Konya, Mersin, Ankara, Afyonkarahisar ve Elazığ oluşmuştur. IPARD-II programı kapsamında sözleşme başına en yüksek hibeyi alan iller ise sırasıyla Kars, Mersin, Hatay, Aydın ve Muş olmuştur.

Tablo 2. İllere göre IPARD programlarının toplam sözleşme sayıları ve tutarları (Avro)

Program İlleri	IPARD-I			IPARD-II			IPARD-I ve IPARD-II		
	Sözleşme Sayısı	Sözleşme Tutarı	Ortalama Tutarı	Sözleşme Sayısı	Sözleşme Tutarı	Ortalama Tutar	Sözleşme Sayısı	Sözleşme Tutarı	Ortalama Tutarı
Afyonkarahisar	382	48.344.377	126.556	698	115.109.412	164.913	1080	163.453.788	151.346
Ağrı	55	9.655.671	175.558	119	33.974.852	285.503	174	43.630.524	250.750
Aksaray	329	15.481.435	47.056	510	42.498.917	83.331	839	57.980.352	69.106
Amasya	345	14.959.693	43.361	451	35.546.145	78.816	796	50.505.838	63.450
Ankara	459	90.188.465	196.489	545	78.662.848	144.336	1004	168.851.313	168.179
Ardahan	73	8.892.045	121.809	105	13.302.366	126.689	178	22.194.411	124.688
Aydın	100	18.561.579	185.616	115	40.706.555	353.970	215	59.268.134	275.666
Balıkesir	179	28.544.935	159.469	335	73.951.582	220.751	514	102.496.517	199.410
Burdur	265	25.300.542	95.474	236	37.366.484	158.333	501	62.667.026	125.084
Bursa	198	28.615.480	144.523	296	78.078.230	263.778	494	106.693.710	215.979
Çanakkale	224	12.617.128	56.326	145	39.206.788	270.392	369	51.823.916	140.444
Çankırı	308	29.590.067	96.072	830	34.152.943	41.148	1138	63.743.010	56.013
Çorum	496	31.161.331	62.825	761	46.900.994	61.631	1257	78.062.325	62.102
Denizli	281	32.241.562	114.739	512	68.269.561	133.339	793	100.511.122	126.748
Diyarbakır	167	43.586.062	260.994	561	87.835.423	156.569	728	131.421.485	180.524
Elazığ	202	54.103.569	267.839	407	87.014.020	213.794	609	141.117.589	231.720
Erzincan	77	14.698.024	190.883	145	27.581.789	190.219	222	42.279.814	190.450
Erzurum	122	20.849.748	170.900	197	45.876.297	232.875	319	66.726.044	209.173
Giresun	101	6.372.907	63.098	175	39.547.032	225.983	276	45.919.939	166.377
Haray	52	9.203.619	176.993	123	39.222.235	318.880	175	48.425.854	276.719

Isparta	152	24.900.037	163.816	297	79.891.792	268.996	449	104.791.828	233.389
Kahramanmaraş	191	30.538.430	159.887	568	83.185.813	146.454	759	113.724.243	149.834
Karaman	92	10.808.728	117.486	166	47.343.743	285.203	258	58.152.471	225.397
Kars	106	29.625.064	279.482	135	44.833.978	332.104	241	74.459.043	308.959
Kastamonu	210	15.235.055	72.548	290	23.034.558	79.430	500	38.269.612	76.539
Konya	498	76.539.106	153.693	998	124.237.090	124.486	1496	200.776.197	134.209
Kütahya	402	18.569.959	46.194	298	29.514.351	99.041	700	48.084.310	68.692
Malatya	216	29.314.566	135.716	407	89.744.322	220.502	623	119.058.888	191.106
Manisa	243	18.051.558	74.286	358	93.943.183	262.411	601	111.994.742	186.347
Mardin	148	24.085.045	162.737	115	27.407.878	238.329	263	51.492.923	195.791
Mersin	87	17.017.908	195.608	445	158.057.838	355.186	532	175.075.746	329.090
Muş	82	26.225.482	319.823	240	46.005.446	191.689	322	72.230.929	224.320
Neşehir	316	29.074.667	92.008	257	48.285.029	187.879	573	77.359.696	135.008
Ordu	228	13.351.615	58.560	322	24.334.324	75.572	550	37.685.939	68.520
Samsun	502	35.428.166	70.574	848	69.953.484	82.492	1350	105.381.650	78.060
Sivas	584	55.475.571	94.992	970	52.776.702	54.409	1554	108.252.273	69.660
Şanlıurfa	232	27.506.219	118.561	504	103.237.921	204.837	736	130.744.140	177.641
Tokat	231	21.730.583	94.072	1110	63.365.446	57.086	1341	85.096.029	63.457
Trabzon	136	15.776.291	116.002	193	54.842.898	284.160	329	70.619.188	214.648
Uşak	235	14.964.695	63.680	400	52.848.899	132.122	635	67.813.594	106.793
Van	137	13.056.448	95.303	320	42.176.805	131.803	457	55.233.253	120.861
Yozgat	247	50.013.693	202.485	670	73.292.279	109.391	917	123.305.972	134.467
Toplam	9690	1.140.257.125	117.674	17177	2.497.118.252	145.376	26867	3.637.375.377	135.384

Kaynak: TKDK, 2025c.

4. IPARD Programları ile İlgili Literatür Değerlendirmesi

IPARD programları konusunda Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezinde (YÖKTEZ) yayınlanan yüksek lisans ve doktora tez yayınlarının yazarları, araştırma alanları, kullanılan materyal ve yöntemleri, araştırma bulguları ve sonuçları literatür araştırmasında incelenmiş ve ilgili özet bilgiler Tablo 3’te verilmiştir. İncelenen literatür çerçevesinde IPARD programlarının uygulandığı 2011-2023 dönemi ile ilgili araştırmaların 2016 yılından itibaren rapor ve/veya yayına dönüştüğü anlaşılmaktadır. IPARD programları ve etkilerini ele alan çalışmalar Elâzığ, Kahramanmaraş, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa, Afyon, Burdur, Isparta, Uşak ve Çankırı illeri ile birlikte Türkiye genelinde yürütülmüştür.

İncelenen literatürde IPARD programlarının; ülke genelinde uygulamalarının etki analizi, kırsal alanda ekonomik kalkınmaya ve kırsal turizme etkisi, yararlanıcılara katkıları ve yararlanıcıların beklentileri, hayvancılık sektörüne ve yatırımlarına etkisi, süt sığırcılığı işletmelerinin teknik ve ekonomik performanslarına etkisi ve etlik piliş işletmelerine etkisi şeklindeki konular araştırılmıştır. Araştırmalarda yaygın olarak hibeden yararlanan işletmeleri ile yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen birincil veriler, nadir olarak da işletmelerin kayıtlarından elde edilen ikincil veriler materyal olarak kullanılmıştır.

Araştırma bulguları ise tanımlayıcı istatistiklerle ortaya konulmuş, non-parametrik analizlerden Annova, Kruskal Wallis, ve Mann Whitney-U testlerinden, bununla birlikte faktör analizi ve kümeleme analizlerinden de yararlanılmıştır.

İncelenen literatür bulguları IPARD desteklerinin; girişimcilik ve proje kültürünün oluşmasına, işletmelerin ve üretim teknolojilerinin modernizasyonu ve gelişmesine, yeni yatırımlarda artışa, hayvan ırklarının ıslahına ve refahının gelişmesine, kırsalda tarım ve tarım dışı istihdamda artışa, verimlilik, üretim miktarı, standartları ve çeşitliliğinde artışa, üretim ve pazarlama süreçlerinde denetimin iyileşmesine, yerel ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine ve gelişmesine, üretim maliyetlerinde düşüşe, rekabet gücünün artmasına, işletmelerin gelirlerinde artışa, işletmelerin sürdürülebilirliğine, kırsaldaki tarım ve tarım dışı sektörlerin ve ekonomilerin gelişimine olumlu etkilerin olduğunu göstermektedir.

IPARD programları ile ilgili incelenen literatür; kırsal alanların yapısına uygun programların geliştirilmesi, program uygulayıcı kurumların yapısı ve kapasitelerinin günün şartlarına uyum sağlayacak şekilde geliştirilmesi, küçük ölçekli işletmelere desteklerden yararlanmada ayrıcalıkların sağlanması, kırsal kültürünün korunması ve tanıtılmasını önermektedir. Bununla birlikte, IPARD hibelerinin etki analizlerinin hibe desteği alan ve almayan işletmelerin karşılaştırmasına dayalı yeni araştırmalara ihtiyacın bulunduğu vurgulanmaktadır.

Tablo 3. IPARD destekleri ile ilgili literatür değerlendirmesi

Yazar (Yıl)	Araştırma Konusu	Araştırma Alanı	Materyal ve Yöntem	Araştırma Sonuçları ve Öneriler
Bilici, 2016	Türkiye’de IPARD kapsamında desteklenen süt sığırtı işletmelerinin ekonomik analizi, hibelere yararlanma durumu ve kazanımları	Türkiye	- 100 İşletme ile anket neticesinde elde edilen birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- IPARD desteklerinin sektörün büyümesine katkı sağlamış ve girişimciliği teşvik etmiştir. - İşletmelerde biriksel üretim artışıyla birlikte üretim maliyetlerinde düşme yaşanmıştır. - İşletmelerde hayvan ırkının ıslahı, modernizasyon ve istihdam artışı sağlanmıştır. - Proje bazlı hibe teşvikinin girişimcilik kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır.
Çimen, 2017	IPARD programının kırsal alanda ekonomik kalkınmaya ve yararlanıcılara katkılarını ve beklentiler üzerine bir araştırma	Türkiye	- 30 faydalancı - Anket ile elde edilen birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- AB standartlarında üretim yapılmaya başlamıştır. - Girişimcilik ve proje kültürü gelişme göstermiştir. - Yeni yatırımlarla kırsalda ekonomik gelişme ve istihdam artışı sağlanmıştır. - Tarım dışı sektörlerin gelişmesine ve işletmelerin sürdürülebilirliğine katkı vermiştir.
Örs A., 2018	Konya ilinde IPARD programının, süt sağırlığı işletmelerinin rekabet gücüne etkisi	Konya	- 50 İşletme hibeden faydalanan ve 100 işletme hibeden faydalanan - Anket ile elde edilen birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- İpard alan işletmelerin üretim maliyetleri daha düşük, karlılıkları yüksektir. - Destekleme alan işletmeler istihdam yaratan profesyonel işletmelerdir. - İpard kullanan işletmelerin verimlilik ve rekabet gücünün yüksek olduğu tespitine yer verilmiştir. - Çalışma kapsamında oluşturulan Süt inekliği rekabet gücü endeksinin (SIRGE) yeni çalışmalarda da kullanılması önerilmiştir. - İpard desteklerinin sektörün büyümesine katkı sağlamış ve girişimciliği teşvik etmiştir.

Genç, 2019	AB mali yardım araçlarından IPARD programının kırsal kalkınma üzerine etkilerinin değerlendirilmesi: Kahramanmaraş ili örneği AB uyum sürecinde IPARD-I kapsamında Uşak ilindeki etlik piliç yetiştiriciliği uygulamaları Kırsal kalkınma uygulamaları: IPARD desteklerinin Elâzığ hayvancılık sektörüne etkisi	Kahramanmaraş	- İkincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- İşletmeler yeni yatırımlarla AB mevzuatına uygun standartlarda rekabet gücü yüksek üretim ve gelir artışına ulaşmıştır. - Bütünsel üretim deseni ve çeşitliliği artmıştır. - Kırsal nüfusun istihdamına ve gelir düzeyine katkı sağlamıştır. - Kırsalda ekonomik faaliyet çeşitlenmiştir.
Ölmez, 2019		Uşak	- 31 işletmeden anket ile alınan birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- Hibe desteği alan ve almayan işletmelerin bulgularında fark bulunmadığı tespit edilmiştir. - Hibe desteklerinin kanatlı eti üretiminde yeni yatırımları teşvik etme potansiyelinin olduğu belirtilmiştir.
Yıldırım, 2019		Elâzığ	- İkincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- Kanatlı eti üretiminde %105 ve büyükbaş hayvan üretiminde %7 artış sağlanmıştır. - Hibe desteklemesi sonrası denetim süreçleri, üretimde verim artışını gerçekleştirmiştir. - Kanatlı eti üreticilerine verilen hibe destekleri üretimi artırmaktadır.
Özbostancı, 2019	IPARD programı kapsamında Çankırı İli hayvancılık yatırımlarının incelenmesi	Çankırı	- 64 işletmenin kayıtlarından elde edilen ikincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- Hibe desteğiyle kurulan büyükbaş hayvan işletmelerinin üretiminde artış sağlanmıştır. - Hibe desteğiyle kurulan işletmelerin teknik ve ekonomik verimliliklerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. - Hibe desteklemesi hayvan refahına yönelik yatırımları artırmış ve üretimde verim artışını gerçekleştirmiştir. - Hibe desteği alan ve almayan işletmelerin karşılaştırmasının yapacağı yeni araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Karakuş, 2021	Afyonkarahisar İlinde IPARD kapsamında kurulan süt sığırıcılığı işletmelerinin teknik ve ekonomik performansı	Afyon	- 11 işletmenin kayıtlarından elde edilen ikincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler - 452 işletmeye ait ikincil veriler - Anova Testi - Tanımlayıcı İstatistikler - Kruskal Wallis - Mann Whitney-U testi - Faktör Analizi	- 120 baş ve üzeri hibe desteğiyle kurulan işletmelerin teknik ve ekonomik verimliliklerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. - Hibe desteği alan ve almayan işletmelerin karşılaştırmasının yapılacağı yeni araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.
			- Girişimcilik kültürünün tesvik etmektedir. - İşletmelerin modernizasyonuna ve üretim çeşitliliğine katkı vermektedir. - Kırsal alanların yapısına uygun programların potansiyel girişimlerin uygulanabilmesini sağlamaktadır. - Program uygulayıcı kurumlarının yapısının dinamik ve günün şartlarına adapte olabilecek kapasite de olması önerilmektedir.	
Tokat, 2021	IPARD programının kırsal kalkınmadaki rolü ve sosyo-ekonomik yönden değerlendirilmesi: Batı Akdeniz örneği	Isparta Burdur	- Kümeleme Analizi - 10 faydalancı - Anket ile elde edilen birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- Kırsal alanların kültürünün korunması, tanıtılması sağlanmıştır. - Kırsal ekonomik faaliyetlerde çeşitlilik, istihdam ve gelir artışı ile sürdürülebilirlik gerçekleşmiştir.
			- 42 il ve 170 işletme ile yüz yüze anket neticesinde birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler - Faktör Analizi	- Hibe desteklenen alan işletmeler modernizasyon yatırımı yaparak üretim kapasitelerini artırmıştır. - İşletmelerin yeni üretim alanlarında faaliyet geçmesini sağlamış ve üretim düzeyini artırmıştır. - Tarım dışı istihdamı artırmada ve yerel ekonomik çeşitlilik yaratmada hibeler beklenen etkiyi yaratmıştır. - Girişimcilik kültürünün gelişmesinde küçük ölçekli işletmelerin desteklerden faydalanmasında tesvik edici önlemler alınması gerekmektedir.
Ofluoğlu, 2022	AB desteklerinin TRC bölgesinde kırsal turizm gelişimine etkisi	Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa	- Kümeleme Analizi - 10 faydalancı - Anket ile elde edilen birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler	- Kırsal alanların kültürünün korunması, tanıtılması sağlanmıştır. - Kırsal ekonomik faaliyetlerde çeşitlilik, istihdam ve gelir artışı ile sürdürülebilirlik gerçekleşmiştir.
			- 42 il ve 170 işletme ile yüz yüze anket neticesinde birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler - Faktör Analizi	- Hibe desteklenen alan işletmeler modernizasyon yatırımı yaparak üretim kapasitelerini artırmıştır. - İşletmelerin yeni üretim alanlarında faaliyet geçmesini sağlamış ve üretim düzeyini artırmıştır. - Tarım dışı istihdamı artırmada ve yerel ekonomik çeşitlilik yaratmada hibeler beklenen etkiyi yaratmıştır. - Girişimcilik kültürünün gelişmesinde küçük ölçekli işletmelerin desteklerden faydalanmasında tesvik edici önlemler alınması gerekmektedir.
Sındır, 2022	Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve 2007-2013 dönemi hibe desteği sağlanan kırsal kalkınma projelerinin etki analizi	Türkiye	- 42 il ve 170 işletme ile yüz yüze anket neticesinde birincil veriler - Tanımlayıcı İstatistikler - Faktör Analizi	- Hibe desteklenen alan işletmeler modernizasyon yatırımı yaparak üretim kapasitelerini artırmıştır. - İşletmelerin yeni üretim alanlarında faaliyet geçmesini sağlamış ve üretim düzeyini artırmıştır. - Tarım dışı istihdamı artırmada ve yerel ekonomik çeşitlilik yaratmada hibeler beklenen etkiyi yaratmıştır. - Girişimcilik kültürünün gelişmesinde küçük ölçekli işletmelerin desteklerden faydalanmasında tesvik edici önlemler alınması gerekmektedir.

4. Sonuç

Kırsal kalkınma, günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı temel sorunlardan biridir. Türkiye’nin AB’ne üyelik sürecinde 2005 yılında kazandığı tam aday statüsü, ülkenin ekonomik ve hukuki düzenlemelerini AB standartlarına uyumlu hale getirme çabalarını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, özellikle tarımsal ve kırsal kalkınma alanındaki uyum çalışmaları, IPARD-I programının hayata geçirilmesiyle önemli bir boyut kazanmıştır. IPARD, Türkiye’nin tarım ve kırsal kalkınma politikalarını AB normlarına uygun bir şekilde güçlendirmeyi ve kırsalda sürdürülebilir kalkınmayı amaçlamaktadır. 2011-2017 yılları arasında IPARD-I ve 2017-2023 yılları arasında IPARD-II programları uygulanarak kırsal alanlarda sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik önemli projelerin hayata geçmesi sağlanmıştır. Kırsal alanlardan yaşayan nüfusun sürdürülebilirliğinin sağlanması ve ekonomik olarak kalkınma düzeyleri arasında farklılığın azaltılmasına yönelik olarak IPARD-II programı kapsamında; tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar kapsamında 2.406 proje için 636.341.673 Avro, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması için 1.260 proje için 694.297.669 Avro ve çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi içinde 13.318 proje için 1.147.417.000 Avro tutarında hibe sözleşmesi TKDK ile işletmeler arasında imzalanmıştır. Ayrıca yerel kalkınma gruplarının işlevselliğinin artırılması ve toprak erozyonu ile mücadele içinde 193 projeye 19.061.903 Avro tutarında hibe sözleşmesi imzalanmıştır. IPA’nın bir bileşeni olan IPARD programı uygulandığı dönemlerde kapsamlı projelere hibeler sağlayarak süt ve süt ürünleri, kırmızı et, kanatlı eti, su ürünleri, meyve ve sebze gibi stratejik sektörlerin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. IPARD programları, tarımsal potansiyelin artırılması, kırsal nüfusun gelirinin yükseltilmesi, kent ve kırsal alanlar arasında gelişmişlik farklarının azaltılması, geleneksel kültürün olumlu yönde etkilenmesi, girişimcilik kültürünün kırsal alanlarda yaygınlaştırılması, tarım sektöründe istihdamın artırılması, tarımsal üretimde çevrenin doğanın korunması ve kırsal nüfusun sürdürülebilirliği gibi konularda önemli başarılar elde etmiştir. TKDK’nın hibe başvurularında yaşanan zorluklara rağmen, IPARD süreçleri kırsal kalkınma ve tarım sektörünün gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Hibe destekleri sayesinde ortaya çıkan ürünler, tarımsal arz-talep dengesine etki etmekte ve bu desteklerin devamıyla birlikte bu dengeyi daha da etkileyeceği öngörülmektedir. Bu noktada, desteklerin dağıtımında arz-talep dengesinin hassasiyetle göz önünde bulundurulması ve geleceğe yönelik stratejik planlamaların yapılması önemlidir.

Sonuç olarak, IPARD ile sağlanmak istenen kırsal kalkınma hedefinin yakalanabilmesi için tarım ihracatını artırmaya yönelik yeni mekanizmaların

devreye sokulması, gençler ve kadınlara yönelik ayrıcalıkların daha da iyileştirilmesi, kolektif kullanımların teşvik edilmesi ve yenilikçi ürünlerin üretilmesinin yaygınlaştırılması gibi konularda daha fazla çaba harcanması gerekmektedir. Ayrıca, AB tarafından verilen katılım öncesi mali yardım programının etkin bir şekilde yönetilmesi ve büyük ölçekli kalkınma projeleriyle koordineli olarak yürütülmesi, kaynakların etkin ve verimli kullanılması açısından kritik öneme sahiptir.

Kaynaklar

- Bilici, İ. (2016). *Türkiye’de IPARD kapsamında desteklenen süt sığırcılığı işletmelerinin ekonomik analizi, hibelerden yararlanma durumu ve kazanımları* (Doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Samsun.
- Çimen, A. O. (2017). *IPARD Programı’nın kırsal alanda ekonomik kalkınmaya ve yararlanıcılara katkıları ve beklentiler üzerine bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.
- Genç, H. R. (2019). *AB mali yardım araçlarından IPARD programının kırsal kalkınma üzerine etkilerinin değerlendirilmesi: Kahramanmaraş ili örneği* (Yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Karakuş, S. (2021). *Afyonkarahisar ili’nde IPARD kapsamında kurulan süt sığırcılığı işletmelerinin teknik ve ekonomik performansı* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hayvan Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Mehter, S. A., & Gürsoy, K. (2011). Müzakere sürecinde Türkiye’ye yönelik Avrupa Birliği mali yardımları: Taahhütler ve gerçekleştirmeler. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 159–179.
- Ofluoğlu, M. (2022). *AB desteklerinin TRC bölgesinde kırsal turizm gelişimine etkisi* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ölmez, B. (2021). *Bursa bölgesinde Avrupa Birliği kırsal kalkınma programı (IPARD) destekli kırsal turizm projelerinin değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyosistem Mühendisliği Anabilim Dalı, Bursa.
- Ölmez, Ö. (2019). *Avrupa Birliği (AB) uyum sürecinde IPARD I kapsamında Uşak ilindeki etlik piliç yetiştiriciliği uygulamaları* (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootehni Anabilim Dalı, Uşak.
- Örs, A. (2018). *Konya ilinde IPARD programının, süt sığırcılığı işletmelerinin rekabet gücüne etkisi* (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Konya.
- Özbostancı, S. (2019). *Katılım öncesi yardım aracı kırsal kalkınma (IPARD) programı kapsamında Çankırı ili hayvancılık yatırımlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zootehni (Veterinerlik) Anabilim Dalı, Ankara.
- Sındır, A. (2022). *Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve 2007-2013 dönem hibe desteği sağlanan kırsal kalkınma projelerinin etki analizi* (Doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

- Tan, S., Kumuk, T., & Aktürk, D. (2008). Küçük ve orta ölçekli gıda işletmelerinin gelişimi için kullanılabilecek AB fonları ve AB hibe projeleri. In *VIII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi* (25-28 Haziran, s. 234-244). Bursa.
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2025a). *Mevzuat*. <https://www.tdk.gov.tr/Mevzuat> (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2025)
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2025b). *Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar başvuru çağrı rehberi*. <https://www.tdk.gov.tr/Content/File/BasvuruFiles/BasvuruPaketiHazirlamaDokumanlari/BasvuruCagriRehberi/IPARDII/9.0/101.pdf> (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2025)
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2025c). *Proje işlemleri ve imzalanan sözleşmeler*. <https://www.tdk.gov.tr/ProjeIslemleri/ImzalananSozlesmeler> (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2025)
- Toker, A. (2021). *IPARD programının kırsal kalkınmadaki rolü ve sosyo-ekonomik yönden değerlendirilmesi: Batı Akdeniz örneği* (Doktora tezi). Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Isparta.
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS). (2015). *Ulusal kırsal kalkınma strateji 2014-2020*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150221-12-1.pdf> (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2025)
- Yıldırım, E. (2019). *Kırsal kalkınma uygulamaları: IPARD desteklerinin Elâzığ hayvancılık sektörüne etkisi* (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

Karadeniz Balıkçılığının Girişimcilik Dinamikleri ve İnovasyon Fırsatları: Trabzon Örneği

Hakan Aydın¹

Yeşim Örnek²

Muhammet Negiz³

Özet

Bu bölüm⁴, Karadeniz'in önemli liman kentlerinden biri olan Trabzon'da balıkçılık sektöründe faaliyet gösteren girişimcilerin deneyimlerini, motivasyonlarını ve girişimcilik süreçlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Tarihsel kökleri yüzyıllar öncesine uzanan Trabzon balıkçılığı, bugün hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan bölge halkı için stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, çalışmada sözlü tarih yöntemi kullanılarak balıkçı girişimcilerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların çocukluk ve yetişme dönemleri, aile gelenekleri, eğitim geçmişleri, kişisel özellikleri, çevresel ve toplumsal etkiler gibi çok katmanlı etmenlerin girişimcilik kararları üzerindeki etkisi detaylı biçimde analiz edilmiştir.

Araştırmada ayrıca, girişimcilerin yatırım motivasyonları, karşılaştıkları zorluklar, pazardaki fırsatları değerlendirme biçimleri ve Trabzon'u tercih etme nedenleri ele alınmaktadır. Bu yönüyle çalışma, bireylerin sadece ekonomik değil; aynı zamanda kültürel ve sosyal bağlamda şekillenen girişimcilik pratiklerine dair kapsamlı bir görünüm sunmaktadır. Çalışmada elde edilen veriler, nitel veri analiz programlarından MAXQDA aracılığıyla, tematik analiz ilkeleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Çalışmanın en önemli katkılarından biri, bölgeye özgü girişimcilik dinamiklerini görünür kılmasının

1 Lisans Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBE İşletme Bölümü, hakanaaydn@outlook.com, <https://orcid.org/0009-0002-4694-566X>

2 Lisans Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBE İşletme Bölümü, yesimornekkk@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-7092-3820>

3 Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBE İşletme Bölümü, muhammetnegiz@ktu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6939-7742>

4 Bu çalışma TÜBİTAK 2209/A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destek Programınca desteklenmiştir.

yanı sıra, bu alanda faaliyet gösteren balıkçı girişimcilerin deneyimlerinden yola çıkarak yeni nesil girişimcilere ilham verecek bir kolektif hafıza inşa etme çabasıdır. Bölüm, Karadeniz’de sürdürülebilir girişimcilik politikalarının geliştirilmesine katkı sağlayacak bulgular ortaya koymayı hedeflemektedir.

1.GİRİŞ

Benzersiz ekolojik ve ekonomik özelliklere sahip olan Karadeniz, balıkçılık sektöründe gelenek ve yeniliğin kesiştiği önemli bir noktada yer almaktadır. Zengin biyoçeşitliliği ile yüzyıllardır kıyı toplumlarının geçim kaynağı olan bu deniz, çaça, hamsi ve kefal gibi ticari açıdan değerli türlere yaşam alanı sağlamaktadır (DOKA, 2012). Balıkçılığın tarihsel kökenleri tarım öncesi dönemlere dayanmaktadır. Doğu Karadeniz bölgesinde ise ticari balıkçılık M.Ö. 2750’den günümüze kadar süregelen faaliyetlerden birisidir (Zaman, 2005: 34). 16. yüzyıl Osmanlı coğrafyacısı Âşık Mehmed de Menâzırı’l-Avâlim⁵ (1598) adlı eserinde bu duruma değinmiş ve Trabzon denizinde avlanan lezzetli balıklar hakkındaki gözlemlerini kaleme almıştır. Benzer şekilde, Evliya Çelebi’nin meşhur Seyahatname’sinde (1640), Trabzon halkının temel geçim kaynaklarından birinin balıkçılık olduğunu belirtmesi, bu faaliyetlerin yalnızca ekonomik bir uğraş olmadığını ve bölge halkının bir yaşam biçimi haline geldiğini göstermektedir (Trabzon Ticaret Borsası, ty). Trabzonlu Hamamizade İhsan Bey de 1928 yılında kaleme aldığı *Hamsiname* adlı eserinde balıkçılığa dair ipuçları vermekte ve bölgede hamsi avının bol olduğu dönemlerde tütün tarlalarında gübre olarak da kullanıldığını ifade etmektedir (Zengin, 2019: 33). 1964 yılında Trabzon’da Bölge Ticaret Müdürü olarak görev yapan Said Bilal Çakıroğlu, şehrin coğrafi koşullarının geçim kaynaklarını kısıtlı hale getirmesi nedeniyle bölge insanının balıkçılığa yönelmesini şu ifadelerle aktarmıştır (Zengin, 2019: 32):

“(...) Bunun için gerek müstahsili gerekse şehirlisi yüzünü denize çevirmeye mecbur olmuş ve balık avlamayı bir itiyat, bir sanat haline getirmiştir. Doğu Karadeniz sahillerinin her noktasında balıkçılık vardır. On beş karışık küçük birer tekneye sahip olan köylüler ziraat işinin müsaade ettiği zamanlarda günlük nafakalarını temin için denize açılırlar. Bu itibarla her Trabzonlu balıkçılık mevzuu ile ilgilidir. Ancak balıkçılığı bir sanat haline getirenlerin, bu meslekte ömür verenlerin miktarı azdır. Bu durumda olanlar kazançlarını tamamen denizden temin ederler.”

Söz konusu yazarların verdiği bilgilerden yola çıkarak bölgede balıkçılığın tarih boyunca tarım da dâhil olmak üzere birçok sektöre sağladığı katkıları

5 Günümüz Türkçesi ile “Älemlerin Manzaraları” anlamına gelmektedir.

anlamak mümkündür. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Trabzon, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde balıkçılık faaliyetleri açısından merkezi bir konumda bulunmaktadır. Şehir, hem önemli bir liman kenti olarak hem de su ürünleri üretimindeki öncülüğüyle dikkat çekmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi, Türkiye'nin toplam su ürünleri üretiminde ilk sırada yer almakta ve Trabzon ili bu üretimin büyük bir kısmını karşılamaktadır (DOKA, 2012; Çankaya, 2005; Çavdar, 2019; TEPGE, 2022). Dolayısıyla bu çalışmada Türkiye ve Doğu Karadeniz Bölgesi ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Trabzon balıkçılık sektörüne odaklanılmış ve bu alanda faaliyet gösteren girişimcilerin deneyimleri sözlü tarih yöntemiyle kayıt altına alınarak bir durum tespiti yapılması ve muhtemel inovasyon alanlarının ortaya konularak literatüre katkı yapılması amaçlanmıştır. Verilerin sözlü tarih yöntemiyle toplanması çalışmanın özgün yönlerinden bir tanesini oluşturmaktadır.

2.YÖNTEM

Bu araştırmada verilerin toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanması süreçlerinde nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırmalarda genel olarak doküman inceleme, gözlem, görüşme ve odak grup görüşmesi gibi yöntemler aracılığı ile veri toplanabilmektedir (Karataş, 2015). Bu çalışmanın veri toplama sürecinde ise bir görüşme türü olarak değerlendirilebilecek *sözlü tarih (oral history)* yöntemi kullanılmıştır. Bu sayede sektöre dair girişimcilerin hafızalarında yer edinmiş hususların kayda geçirilmesi ve analiz edilerek bulguların literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

Sözlü tarih yöntemi, yayımlanmış otobiyografilere benzetilebilecek kadar kapsamlı bir veri toplama yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Sözlü tarih görüşmelerinde, görüşmecilere yöneltilen sorular ile başka yöntemlerle ulaşılamayacak belge ve bilgilere erişilme imkânı bulunmaktadır. Disiplinler arası bir yaklaşım olarak değerlendirilen sözlü tarih; tasarım, görüşme ve son olarak arşivleme olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada kaynaklara erişim sağlanması, temaların oluşturulması ve görüşülecek kişilerin belirlenmesi aşamaları yer almaktadır. Sonrasında ise, görüşmelerin gerçekleştirilmesi ve elde edilen verilerin arşivlenmesi aşaması gelmektedir (Danacıoğlu, 2001).

Görüşmecilere ulaşım sürecinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kartopu örneklemeden (snowball sampling) yararlanılmıştır. Kartopu örnekleme, kişisel ağlar aracılığıyla katılımcı sayısını artırmayı sağlayarak, özellikle kapalı topluluklara ilişkin olguların anlaşılmasına katkı sunan bir yöntemdir (Baltacı, 2018). Bu doğrultuda, araştırma sürecine öncelikle

belirli kriterleri karşılayan sınırlı sayıdaki katılımcı ile başlanmakta; ardından bu katılımcıların, çalışmaya katkı sunabilecek nitelikte gördükleri gönüllü bireyleri önermeleriyle örneklem genişletilmektedir. Bu süreç, elde edilen verilerin tematik açıdan tekrar etmeye başlaması ve yeni bilgi üretmemesiyle tanımlanan ‘veri doygunluğuna’ ulaşıldığı kanaatine varılınca dek sürdürülmektedir (Parker vd., 2019). Mevcut çalışmada ise öncelikle balıkçılık sektörüne dair faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve sosyal medya platformları aracılığıyla ilk görüşmecilere ulaşılmıştır. Sonrasında ise bu kişilerin yönlendirmesi ve referans olması ile görüşmeyi kabul eden diğer balıkçılara ulaşılmıştır.

Görüşmeler kapsamında balıkçılık sektöründe faaliyet gösteren girişimcilere yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Bu sorular, Bayraktaroğlu ve Özdemir’in (2010) farklı bir sektörde uyguladığı sözlü tarih çalışmasından uyarlanmış ve soruların kullanımı için makalenin yazarlarından izin alınmıştır. Bu çerçevede, Trabzon’da balıkçılık sektöründe faaliyet gösteren girişimcilerle yapılan görüşmelerde, girişimcilerin girişimci olma sebepleri, çocukluk ve yetişme dönemlerinin etkisi, aile geleneği ve iş tecrübelerinin rolü, aldıkları eğitimin etkileri, kişiliklerinin yansımaları, yaşadıkları çevre ve toplumun algısının etkisi, sağlanan yatırım iklimi, karşılaştıkları zorluklar, ekonomik ve siyasi şartların etkileri, Trabzon’u tercih etme nedenleri, gelecekteki yatırım planları, pazar fırsatları, sektörün temel özellikleri ve sektörde karşılaşılan sıkıntılar üzerine sorular yöneltilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların onayı alınarak gerçekleştirilmiş ve kişisel bilgiler, katılımcılar istemediği takdirde gizli tutulmuştur. Bu görüşmelerde yapılan ses kayıtları çözümlenip metin haline getirilerek MAXQDA yazılımı aracılığıyla analiz edilmiştir. Analiz sürecinde görüşme dökümleri kodlanmış, bu kodlar doğrultusunda kategoriler ve temalar oluşturulmuş, elde edilen bulgular sistematik biçimde raporlanmıştır (Çelik vd., 2020).

3.BULGULAR

3.1.Katılımcıların Demografik Özellikleri

Trabzon çevresinde yapılan araştırmaya 21 kişi katılmıştır. Veri toplama sürecinde ulaşılan katılımcıların yaş ve medeni durum bilgileri bu bölümde sunulmuştur.

3.1.1. Katılımcıların Yaş Dağılımı

Proje kapsamında görüşen 21 kişinin yaş gruplarına göre dağılımları 20-30 yaş (%19.3), 31-40 yaş (%14.3), 41-50 yaş (%28.6), 51-60 yaş (%23.8) ve 61-70 yaş (%14.3) şeklinde olmuştur. Yaş grupları incelendiğinde,

katılımcıların en yoğun olduğu yaş aralığının %28.6 ile 41-50 yaş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.1.2. Katılımcıların Medeni Durumu

Araştırmada yer alan katılımcıların medeni durum dağılımları incelendiğinde büyük bir kısmının evli olduğu (%85.7) görülmektedir. Katılımcılardan bekârların oranı ise %14.3 olmuştur.

3.2. Katılımcı Görüşmelerinden Çıkarılan Temalar

Bu bölümde, çalışmanın temelini oluşturan katılımcı görüşmelerinin çözümlerinin analizi neticesinde elde edilen temalar ve alt kodlar ayrıntılı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Araştırma, balıkçılık sektöründe gerçekleştirilen girişimciliğin yapısal, ekonomik, mesleki ve çevresel boyutlarını kapsamlı bir şekilde ele alarak, sektördeki mevcut durumu tespit etmeyi, karşılaşılan sorunları ve inovasyon fırsatlarını ortaya koymayı hedeflemiştir. Çalışma kapsamında, Trabzon'da balıkçılık sektöründe faaliyet gösteren bireylerle ve ilgili paydaşlarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular sistematik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Araştırma sürecinde, katılımcıların deneyimleri ve algılarını anlamaya yönelik açık uçlu sorular kullanılmış ve bu sorulara verilen yanıtlar tematik analiz yöntemiyle kodlanmıştır. Çalışma, balıkçılık sektöründeki girişimcilik dinamiklerini ve inovasyon fırsatlarını belirlemeye odaklandığı için, verilerin analizi sırasında sektördeki temel sorunlar ve bunların çözümüne yönelik öneriler de detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu doğrultuda, elde edilen veriler “sezon”, “avlanma”, “ekonomi”, “malîyet”, “meslek”, “zorluklar” ve “mesleğin gelişimi” başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Her bir tema, katılımcıların sektördeki uygulamalara, karşılaştıkları sorunlara ve geleceğe dair beklentilerine ışık tutmaktadır.

Çalışmanın bulguları, Trabzon'daki balıkçılık sektörünün mevcut yapısını anlamaya katkı sağlarken, aynı zamanda bölgede sektörün sürdürülebilirliği ve gelişimi için kritik olan unsurları da ortaya koymaktadır. Özellikle katılımcıların sektördeki deneyimlerinden yola çıkarak belirlenen alt kodlar, balıkçılığın karşı karşıya olduğu zorlukları, ekonomik ve çevresel faktörlerin etkilerini, mesleki dinamikleri ve gelecekte atılması gereken adımları anlamada önemli bir rehber sunmaktadır.

Bu bağlamda, aşağıdaki alt başlıklarda her bir tema ve alt kod detaylı bir şekilde ele alınarak katılımcıların görüşleri ve bu görüşlerden çıkarılan sonuçlar sunulmuştur. Analiz sonuçları, balıkçılık sektörünün yalnızca

mevcut durumuna değil, aynı zamanda gelecekteki potansiyel gelişimine dair de önemli ipuçları vermektedir.

3.2.1.Sezon

Sezon teması, balıkçılık faaliyetlerine yönelik *çalışma dönemleri*, *hava koşulları ve iklim değişikliği*, *çalışma saatleri* ve *işçi mağduriyetleri* başlıklarını kapsamaktadır.

3.2.1.1.Çalışma dönemleri

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre balıkçılık mesleğinde çalışma dönemleri ortalama 7-8 ay sürmektedir. Katılımcılar bu dönemde yoğun çalışma temposu içinde olduklarını ifade etmektedir. Sahada yapılan gözlemlerde uzun ve zorlu çalışma koşullarının balıkçılık mesleğini icra eden mürettebat ve kaptan üzerinde fiziksel ve psikolojik olarak yıpratıcı etkiler bıraktığı anlaşılmıştır. Uykusuzluk nedeniyle yüz ve göz çevresinde renk solmaları, konuşma sırasında dalgınlık, hareketlerde yavaşlık ve değişken ruh hali gibi durumların sıkça görüldüğü belirlenmiştir. Çalışma dönemlerinin ve koşullarının zorluğu Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) raporlarında ve literatürdeki benzer çalışmalarda dikkat çekilen hususlardan bir tanesidir (Ulukan, 2016: 130; Zengin, 2022: 389).

3.2.1.2. Hava koşulları ve iklim değişikliği

Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde hava koşulları ve iklim, balıkçılığı doğrudan etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. İşin ağırlığının yanında çalışanların zorlu hava koşulları ile de mücadele etmesi gerekmektedir (Ulukan, 2016: 130). Katılımcıların beyanlarına göre; yaşanan iklim değişikliğinin etkisiyle hava koşullarını tahmin etmek de güçleşmiştir. Bu durum bir katılımcı tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

“Mevsimler daha belirgindi; kışın sert geçeceğini, yazın ise denizin daha sakin olacağını bilirdik. Fırtınaların, rüzgârların ne zaman geleceğini az çok tahmin edebilir ve hazırlıklarımızı ona göre yapardık. Ancak son yıllarda işler çok değişti. İklim değişikliğiyle birlikte hava durumu çok daha öngörülemez hale geldi.”

Dolayısıyla sektördeki önemli sorunlardan bir tanesi de hava koşulları ve olarak belirlenmiştir. Yapılan görüşmelerde iklim değişikliğinden kaynaklanan sorunlara işaret eden bu tür açıklamalarla birçok kez karşılaşmıştır. Dünya genelinde ortak bir sorun olan “küresel ısınma” problemi, Türkiye’de de etkisini göstermekte ve çevre üzerinde olumsuz

etkiler bırakmaktadır. Denizlerimizdeki balık çeşitliliğinin, iklim ve hava koşullarındaki değişimlerden doğrudan etkilendiği ifade edilmektedir (Kayhan vd., 2015; Özdemir ve Ceylan, 2007). Katılımcılar küresel ısınma sorununun balıkçılık üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmektedirler. Bir katılımcı yaşanan süreci şöyle açıklamaktadır:

“Deniz suyu sıcaklıklarındaki artışlar, bazı balık türlerinin azalmasına, bazılarının ise tamamen farklı bölgelere göç etmesine neden oldu. Bu durum hem balık çeşitliliğini hem de avlanma miktarını olumsuz etkiliyor. Dolayısıyla, iklim değişikliği sadece günlük hava koşullarını değil, balıkçılık sektörünün genelini de ciddi şekilde etkiliyor. Eskiden daha tahmin edilebilir olan bu meslek, artık sürekli değişen şartlara ayak uydurmayı gerektiriyor. Her gün hem hava durumunu hem de deniz koşullarını dikkatle takip etmek zorundayız. Artık işimiz sadece balık tutmak değil, aynı zamanda doğanın değişen ritmine ayak uydurmak.”

Katılımcı beyanları, iklim değişikliğinin hem ekosistem üzerinde hem de sektörde olumsuz bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Bu durum literatürdeki benzer çalışmalarda da dile getirilmektedir (Kayhan vd., 2015; Özdemir ve Ceylan, 2007; Verap ve Balta, 2023). Dolayısıyla sektördeki bu yeni koşullara uyum sağlaması bir zorunluluk haline gelmiştir.

3.2.1.3. Çalışma saatleri

Yapılan görüşmelerde katılımcıların aktarmış oldukları bilgiler neticesinde çalışma saatlerinin balıkçılık sektöründeki insanların hayatlarını etkilediği anlaşılmıştır. Çalışanlar günün büyük bir kısmını limanda geçirmektedir. Bu durum sektördeki kişilerin aile hayatlarına ve dolayısıyla çalışma motivasyonlarına olumsuz olarak yansımaktadır. Özellikle avlanma nedeniyle yaşanan uzun süreli ayrılıkların çalışanları olumsuz etkilediği görülmektedir. (Ulukan, 2016: 131). Katılımcıların ifadelerine göre çalışma saatleri belirli kurallar dâhilinde düzenlenmiştir. Gündüz 07:00 ila 15:00 saatleri arasında avlanma yasağı olduğu için belirlenen zaman aralığında balıkçılık faaliyetlerinde bulunmak mümkün değildir. Yapılan görüşmelerde, söz konusu yasak nedeniyle akşam saatlerinde avlanmanın çalışanların uyku düzenlerini olumsuz etkilediği ve gece-gündüz kavramlarının karıştığı dile getirilmiştir. Katılımcıların beyanlarına göre bu uygulama çevre ülkelerle farklılık göstermektedir:

“Gürcistan’da ise gece avlanmama kararı alındı. Gündüz çıkıp bir ağ sarıyorlar, bir ton hamsi yakalayıp geri dönüyorlar.”

Dolayısıyla çalışma saatlerinin belirlenmesi gibi balıkçılık sektörüne dair yapılan düzenlemeler çalışanların hayatlarını etkilemektedir. Uzun çalışma saatleri ve uykusuzluk gibi faktörler iş kazalarını artırmaktadır (Zengin, 2022: 389). Bu konularda yapılabilecek iyileştirmeler de çalışma koşullarına olumlu yansıyacaktır.

3.2.1.4. İşçi Mağduriyetleri

Yapılan görüşmelerde katılımcıların dile getirdiği hususlardan bir tanesi de işçilerden kaynaklı mağduriyetlerdir. Katılımcılar, balıkçılık sektöründe bu tür mağduriyetlerle sıklıkla karşılaştığını dile getirmiştir. Bu mağduriyetin temel nedeni olarak, işe alınan işçilerin peşin ödeme aldıktan sonra işe devam etmemeleri gösterilmektedir. Bir tür dolandırıcılık haline gelen bu vakalarda aynı anda birden fazla işverenden ödeme aldıktan sonra ortalıktan kaybolma durumlarına rastlanılmaktadır.

Katılımcılar, sözleşmelerin noter huzurunda yapılmadığını belirtmiş ve bu uygulamanın temel gerekçesi olarak noter masraflarının son derece yüksek olması gösterilmiştir. İşçi mağduriyetlerinin önlenmesi amacıyla yasal prosedürlere uygun sözleşme düzenlemelerinin yapılmasının önemine dikkat çekilmiştir. Sözleşmesiz eksikliği ve bunun neticesinde yaşanan güvencesizlik tarafları olumsuz olarak etkilemektedir (Zengin, 2022: 400).

Sektörde yeni elemanların yetişmemesi de iş gücü eksikliğine yol açan önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Sektördeki olumsuz çalışma koşulları bu süreçte etkili bir rol oynamaktadır (Zengin, 2022: 400). Türkiye’de balıkçılık sektöründe işçi mağduriyetleri çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi’nde, gırgır teknelerinde⁶ çalışan tayfaların zorlu çalışma ve yaşam koşulları söz konusudur. Çalışanların uzun çalışma saatleri, mevsimsel istihdam belirsizlikleri ve düşük ücretler gibi sorunlar yaşadığı belirtilmektedir. Araştırmalar, işçilerin sosyal güvenlik haklarından yeterince yararlanamadığını ve çalışanlara yönelik iş kazalarına karşı yeterli koruma sağlanmadığını ortaya koymaktadır (Ulukan, 2016; Zengin, 2022: 400-401).

Yapılan görüşmelerde katılımcılar iş gücü eksikliğinin, mevcut personelin iş yükünü artırdığı ve işletmelerin verimliliğini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Bu durumun iş kazalarını tetiklemesi de muhtemeldir (Zengin, 2022: 389). Katılımcılar bu durumun giderilmesi amacıyla mesleki eğitim programlarının artırılması ve sektörle uyumlu eğitim politikalarının geliştirilmesini önermektedir.

6 Karadeniz balıkçılığında yaygın olarak kullanılan bir tekne türüdür.

Bu bağlamda, işverenlerin işçi alım süreçlerinde daha titiz davranmaları ve işe alım sürecini güvence altına alacak yöntemler kullanmaları gerektiği vurgulanmaktadır. İşe alım öncesinde adayların geçmiş iş deneyimlerinin ve referanslarının detaylı şekilde incelenmesi, mülakat süreçlerinin kapsamlı şekilde gerçekleştirilmesi ve işe alım prosedürlerinin standart hale getirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, güvenilir insan kaynakları platformlarıyla iş birliği yapılması ve işçi adaylarının kimlik ve niteliklerinin doğrulanması sürecinin yasal çerçevede denetlenmesi gerektiği ifade edilmektedir.

3.2.2. Avlanma

Trabzon bölgesinde faaliyette bulunan balıkçılarla yapılan görüşmelerin analizi neticesinde elde edilen *avlanma* teması, balıkçılığın operasyonel süreçlerini, yasal çerçevelerini ve çevresel etkilerini analiz etmektedir. Bu başlık altında balıkçıların avlanma faaliyetleri esnasında karşılaştıkları sorunlar yasaklar, avlanma yerleri, korsan balıkçılık ve Karadeniz'deki balık türleri ele alınmıştır.

3.2.2.1. Yasaklar

Yapılan görüşmelerin analizi neticesinde elde edilen avlanma temasını oluşturan kategorilerden ilki *yasaklar* olmuştur. Katılımcılar, yasaklar konusunda iki farklı görüş çerçevesinde fikirlerini beyan etmişlerdir. Birinci grup, yasaklara genel olarak uyulmadığını ve denetim mekanizmasının son derece yetersiz olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, belirli olmayan nedenlerle ceza uygulamalarının gerçekleştirildiği ve bu durumun çeşitli mağduriyetlere yol açtığı ifade edilmiştir. İkinci grup ise cezaların mevcut kurallar çerçevesinde belirlenmediğini, alternatif ceza yöntemlerinin geliştirilebileceğini savunmuştur. Yapılan görüşmelerde, ceza kurallarının yeniden düzenlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu konuda öne çıkan hususlardan bir tanesi atık su toplama düzenlemesi olmuştur (Gerzenin Sesi, 2021). Katılımcılar, atık su toplanması konusunda sistemde bazı açıkların bulunduğunu düşünmektedir. Yasal mevzuat gereği denize açılan teknelerin atık su depolarına sahip olması zorunlu kılınmıştır. Ancak, teknelerin atık su haznelerinde biriken suyun yetkili birimlerce düzenli şekilde toplanmadığı ve bu nedenle tekrar denize döküldüğü ifade edilmiştir. Dolayısıyla balıkçılar, yasakların caydırıcı ve uygulanabilir olması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Katılımcılar denizlerdeki ekolojik dengesizliklerin temel nedenlerinden birinin, yasakların etkili biçimde uygulanmaması olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, yasakların belirlenmesi sürecinde balıkçıların görüşlerine başvurulması gerektiği ve bu alanda faaliyet gösteren kamu kurumlarının balıkçıların önerilerini dikkate almasının önemli olduğu ifade edilmiştir.

Yapılan görüşmelerde balıkçılar, denetim sürecinde teknolojik imkânlardan yararlanılmasını, verimliliği artıracak önemli bir adım olarak değerlendirmiştir. Örneğin, deniz araçlarının GPS sistemleriyle (Global Positioning System-Küresel Konumlama Sistemi) izlenmesi ve atık su boşaltma işlemlerinin dijital olarak raporlanması önerilmektedir. Ayrıca, denetimlerde tarafsızlık ilkesine uygun olarak bağımsız kuruluşların da sürece dâhil edilmesi, güven ortamının oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda balıkçılık sektöründe faaliyet gösteren kişilerin düzenlemelerden haberdar olmaları ve ilgili mevzuatı doğru şekilde yorumlayabilmeleri için sürekli bilgilendirme ve eğitim programları düzenlenmelidir. Özellikle yasakların uygulanmasında karşılaşılan zorluklara ilişkin saha çalışmalarının yapılması ve balıkçıların tecrübelerinin dikkate alınması beklenmektedir. Toplumu oluşturan tüm fertlerin doğanın korunması ve karşılaşılan çevre sorunlarının ortadan kaldırılması süreçlerinde yer almaları birer vatandaşlık görevidir (Bat, 2017: 17).

3.2.2.2. *Avlanma yerleri*

Yapılan görüşmeler neticesinde avlanma temasını oluşturan hususlardan bir tanesi de *avlanma yerleri* olmuştur. Balıkçılık faaliyetlerinde avlanma yerleri mevsimsel ve ekolojik koşullara bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Zengin, 2022: 387). Balıkçılar, sezona göre balık türlerinin yoğun bulunduğu bölgelere giderek avlanma faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Katılımcılar yerel suların haricinde duruma göre ülke sınırlarının ötesine geçilerek uluslararası sularda da avlanma faaliyetlerinin gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda Moritanya, Umman, Gürcistan ve Malta gibi ülkeler, balıkçılık faaliyetlerinin devam ettirildiği önemli avlanma sahaları olarak belirtilmiştir.

Uluslararası sularda gerçekleştirilen avlanma faaliyetlerinin, balıkçılık sektörüne hem ekonomik hem de çevresel açıdan çeşitli etkileri olmaktadır. Katılımcılar tarafından aktarılan verilere göre, yabancı ülkelerde yapılan avlanma faaliyetleri, balıkçıların daha geniş bir ekonomik gelir kaynağına erişmesini sağlamakta ve iç sularda av baskısının azaltılmasına katkıda bulunmaktadır (Zengin vd., 2012: 27). Ancak, farklı ülkelerde gerçekleştirilen avlanma faaliyetlerinin lojistik, teknik ve yasal düzenlemeler açısından balıkçılar üzerinde çeşitli operasyonel yükler oluşturduğu belirtilmektedir. Özellikle liman ve gümrük işlemleri, avlanma ruhsatlarının alınması ve denetim süreçlerinde karşılaşılan bürokratik engellerin, balıkçılık sektörünü zaman zaman olumsuz etkilediği ifade edilmektedir. Bu nedenle, uluslararası balıkçılık anlaşmalarının daha kapsamlı ve pratik uygulama esaslarına dayalı olarak revize edilmesi önerilmektedir (Zengin vd., 2012: 27).

3.2.2.3.Korsan balıkçılık

Yapılan görüşmeler neticesinde öne çıkan başlıklardan bir tanesi de *korsan balıkçılık/kaçak avcılık* olmuştur. Korsan balıkçılık, katılımcılara göre sektöre en çok zarar veren unsurlardan biridir. Bu durum literatürde “*yasadışı, kayıtdışı ve düzenlemesi olmayan*” bir balıkçılık türü olarak değerlendirilmektedir (Demirel vd., 2013: 3). Katılımcılar, korsan balıkçılık faaliyetlerinin, deniz ekosistemini ve avlanma faaliyetlerini olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Yasal yükümlülükleri göz ardı ederek gerçekleştirilen bu yasadışı faaliyetlerin, balıkçılık mesleğini daha zor ve sürdürülemez bir hale getirdiği belirtilmektedir. Endemik bir tür olan “Karadeniz alası” örneğinde olduğu gibi balıkların avlanmalarının yasak olmasına rağmen yapılan korsan avcılık nedeniyle balık popülasyonunda her yıl azalma yaşanmaktadır (Aydın ve Yandı, 2002:501-506).

Karadeniz’de korsan balıkçılık eylemlerinin yaygın olduğunu ve bu duruma karşı herhangi bir önlemin alınmadığını savunan katılımcılar, gerekli denetimlerin düzenli olarak yapılması ve uygulanan cezaların caydırıcı hale getirilmesine dikkat çekmektedir. Bu konuda Sahil Güvenlik Komutanlığı verileri çerçevesinde yapılan bir araştırmada 2009-2014 yılları arasında Doğu Karadeniz bölgesinde su ürünleri yasaklarına yönelik en fazla ihlalin yaşandığı ilin Trabzon olduğu ortaya çıkmıştır (Ayaz, 2015). Bir katılımcı mevcut durumu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Yasaklar var ama korsan tekneler barbunya ve kalkan balığını avlayıp kaçıyorlar, daha yüksek değerli ve avlanması yasak olan bu balıkları avlayarak lokantalara yüksek fiyatlardan satıyorlar.”

Katılımcıların da ifade ettiği üzere lokantalar, korsan balıkçılık yöntemiyle elde edilen ürünlere talep göstermektedir (Aydın ve Yandı, 2002: 503). Dolayısıyla bu yasadışı avlanma süreçlerinin arz ve talep aşamalarında3 da denetime ve caydırıcılığa ihtiyaç duyulmaktadır.

3.2.2.4.Balık türleri

Karadeniz, jeopolitik konumu ve ekolojik yapısı ile dünya denizleri arasında özgün bir yere sahiptir. Tuzluluk oranının düşük olması, besin maddelerinin zenginliği ve mevsimsel su sıcaklığı değişimleri, denizin biyolojik çeşitliliğini belirleyen temel faktörler olarak öne çıkmaktadır (Zaman, 2005: 39). Bu özellikler, Karadeniz’de yaşayan balık türlerinin dağılımını, yaşam döngülerini ve balıkçılık sektörüne olan katkılarını doğrudan etkilemektedir. Karadeniz’deki balık türleri, ekolojik davranışları ve yaşam alanları bakımından *yerli* (Kalkan, mezgit, barbunya vb.) ve *gezici* (Hamsi, istavrit, palamut, lüfer vb.) olmak üzere iki başlıkta ele alınmaktadır

(Zaman, 2005: 40). Gezici balıkların göç davranışları, besin kaynakları olan planktonların dağılımına ve suyun fiziksel özelliklerine doğrudan bağlıdır. Bölgenin ekonomik lokomotifini sayılan hamsi hem iç piyasada hem de uluslararası ticarete stratejik bir değer taşımaktadır (Zaman, 2005: 40-41). Türkiye'nin balık ihtiyacının önemli bir oranını karşılayan Karadeniz, 1950'li yıllardan itibaren sahip olduğu zenginlikleri kaybetmeye başlamıştır ve günümüzde de deniz balıkçılığı azalan bir grafik sergilemektedir. Birçok büyük balık türü aşırı avlanma nedeniyle zor bulunur hale gelmiştir. Dolayısıyla sektör daha çok sürüler halinde hareket eden hamsi ve çaça gibi küçük balıklara göre konumlandırılmıştır. (Demirel vd., 2013: 3-6). Ancak sektör, avlanma sürecinde odaklandığı balık türlerinin popülasyonu üzerinde yıkıcı bir etkiye neden olmuştur. Bu durumu elen alan bir araştırmaya göre, Karadeniz'deki hamsi stoklarında dramatik bir azalma yaşanmıştır (Aydın, 2023). Çalışmada, hamsi stoklarının azalmasının temel nedenleri arasında deniz suyu sıcaklığındaki artış, su kirliliği ve özellikle av baskısı gibi hususlar sıralanmıştır. Av baskısı konusu incelendiğinde, balık unu ve balık yağı üretimi yapan fabrikalar tarafından ham madde ihtiyacını karşılamak amacıyla gelişimini tamamlamamış hamsilerin avlandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, hamsi popülasyonunun büyüme ve üreme süreçleri Karadeniz'deki bu avlardan olumsuz etkilenmektedir (Aydın, 2023; Oğuz, 2017: 4; Şimşek, 2022).

Endüstriyel balıkçılığın bu şekilde küçük balıklara odaklanması bu türlerin gelişimini olumsuz etkilemiştir. Gerekli olgunlaşma ve üremeye fırsat bulamayan bu türlerin yoğunluğu ciddi derecede azalmış ve yıllık tüketim talebi karşılanamaz olmuştur (Oğuz, 2017: 9). Bu olumsuz tablonun telafi edilebilmesi için deniz ekosisteminin korunması, çevresel koruma politikalarının etkin şekilde uygulanması, sürdürülebilir balıkçılık uygulamalarının benimsenmesi, balıkçılık yönetimi, avlanma kotalarının belirlenmesi, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, uluslararası işbirliği ve toplumsal bilinç oluşturulması gerekmektedir (Aydın, 2023; Bat, 2017: 42-44; Gücü, 2017: 55). Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde katılımcılar Trabzon bölgesindeki balıkçılık faaliyetlerinin sağlıklı gerçekleşmesi için önlemlerin sıkılaştırılması ve cezaların caydırıcı nitelikte olması gerektiğini düşünmektedir. Bu kapsamda sahil güvenlik ekiplerinin devriye sayılarının ve çalışma saatlerinin artırılması, yapılan ihlallerde verilecek cezaların ise hem maddi olarak hem de avlanma kısıtlamaları gibi yaptırımlarla daha caydırıcı ve etkili hale getirilmesi beklenmektedir. Sektördeki faaliyetlerin sağlıklı yürüyebilmesi için gerekli izleme ve ölçüm altyapısının tesis edilmesi gerekmektedir (Samsun ve Emirbuyuran, 2017: 269; Ayaz, 2015).

3.2.3. Ekonomi

Ekonomi teması, balıkçılık sektörünün ekonomik yapısını ve sektördeki katılımcılar üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Katılımcılar, yıllık giderlerin yaklaşık “1.500.000 TL” olduğunu belirtmiştir. Ancak, sektörde çalışanlar, denizden elde edilen gelirin, karada kazanılamayacak kadar yüksek bir gelir olduğunu ifade etmektedirler. Yine de bu yüksek kazancın karşılığında ödenen bedelin de oldukça ağır olduğu düşünülmektedir. Denizden sağlanan gelir, sektördeki katılımcılar tarafından önemli bir geçim kaynağı olarak görülse de bunun beraberinde getirdiği zorluklar ve riskler, ekonomik anlamda büyük bir yük oluşturmakta ve katılımcıların yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir.

Türkiye’de balıkçılık sektörü, yüz bin ailenin geçim kaynağı olarak değerlendirilmektedir ve yaklaşık beş yüz bin bireyin geçimine katkı sağladığı tahmin edilmektedir. Oransal açıdan bakıldığında kırsal nüfusun %3’ü bu sektörde istihdam edilmektedir (Sarıözkan, 2016).

Balıkçılık sektörünün ekonomik yapısı hem sektör içinde çalışan bireylerin hem de sektöre bağlı diğer endüstrilerin gelir dinamiklerini şekillendirmektedir. Bu bağlamda, katılımcılar, balıkçılıkla uğraşan bireylerin elde ettikleri gelirlerin, diğer sektörlerle kıyasla çok daha yüksek olmasına rağmen, sektördeki zorlukların ve risklerin de orantılı olarak büyük olduğunu ifade etmektedirler. Balıkçılık faaliyetlerinin mevsimsel olarak değişmesi, deniz koşullarının belirsizliği ve avlanma sürecinde karşılaşılan teknik zorluklar, sektördeki iş gücünün ve üretim sürecinin verimliliğini doğrudan etkilemektedir.

Bununla birlikte, balıkçılık sektörünün ekonomik etkileri yalnızca bireysel gelirle sınırlı kalmamaktadır. Sektör tersanecilik, nakliyecilik, gıda işleme, balık unu ve yağı üretimi gibi yan endüstrilerle de doğrudan ilişkili olup, ülke ekonomisine büyük katkılar sağlamaktadır (Gücü, 2017:55).

3.2.4. Mesleğin Geleceği

Trabzon bölgesinde faaliyet gösteren balıkçılarla yapılan görüşmelerde katılımcıların mesleklerinin gelecek nesillere aktarılmasına ilişkin olumsuz bir eğilime sahip oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların %76,2’si (16 kişi) bu mesleğin çocukları tarafından sürdürülmesini istemediklerini, yalnızca %23,8’inin (5 kişi) ise bu konuda olumlu bir görüşe sahip olduklarını belirtmiştir. Balıkçılığın, zorlu koşullarda çalışmayı ve fedakârlık gerektiren bir meslek olması nedeniyle, bu mesleği icra edecek kişilerin gerekli fiziksel ve zihinsel dayanıklılığa sahip olmaları beklenmektedir. Genç kuşakların daha

az fiziksel çaba gerektiren ve düzenli gelir sağlayan mesleklere yönelmesinde bu durumun etkili olduğu düşünülmektedir.

Balıkçılığın, kuşaklar boyunca sürdürülen bir aile geleneği olduğu sıkça dile getirilmektedir. Bu mesleğin yalnızca bir gelir kaynağı değil, aynı zamanda kültürel bir miras ve toplumsal bir değer taşıdığı vurgulanmaktadır (Zengin, 2022: 380). Ancak sektörde çalışan bireyler, mesleğin getirdiği riskler ve zorluklar sebebiyle sürdürülebilirliğine ilişkin ciddi endişeler taşımaktadır (Zengin, 2022: 381).

Balıkçılık, yapısı gereği iş kazası ve ölüm oranlarının yüksek olduğu mesleklerden biri olarak kabul edilmektedir (Ulukan, 2016: 134). Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization -ILO) tarafından yapılan değerlendirmelere göre, balıkçılık dünya genelinde en tehlikeli mesleklerden biri olarak tanımlanmaktadır. Özellikle açık denizlerde meydana gelen kazaların sıklıkla ölümcül sonuçlar doğurduğu gözlemlenmektedir. Fırtınalar sırasında teknelerin alabora olması, halat kopması, gece karanlığında çalışma, bir nesneyle çarpışma, bir yere sıkışma, güvenlik ekipmanlarının yetersizliği, uykusuzluk, ani hava değişimleri, çalışma saatlerinin uzunluğu gibi hususların bu kazaların temel nedenleri arasında yer almaktadır (ILO, 2007; Ulukan, 2016: 134). Tüm bu faktörler, balıkçılık mesleğinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda güvenlik açısından da önemli fedakârlıklar gerektirdiğini göstermektedir. Bu değerlendirmeler ışığında, sektörde çalışma koşullarının iyileştirilmesi mesleğin gelecek kuşaklarca benimsenmesi ve sürdürülebilmesi açısından önem arz etmektedir.

3.2.4.1. Mesleğin Çocuklar Tarafından Devam Ettirilmesine Bakış

Balıkçılık mesleğinin gelecek nesillere aktarılması konusundaki soruya katılımcılardan 16 kişi (%76.2), bu mesleğin çocukları tarafından devam ettirilmesini istemedikleri şeklinde yanıt vermiştir. Kalan 5 kişi (%23.8) ise balıkçılığın çocukları tarafından devam ettirilmesini istediklerini belirtmiştir. Dolayısıyla çalışma kapsamındaki katılımcıların çoğunluğu, yaptıkları işin çocukları tarafından devam ettirilmesine olumsuz bakmaktadır.

Gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların çocuklarının balıkçılık mesleğine devamını istememe nedenleri *sosyal hayatın olumsuz etkilenmesi, çalışma dönemleri, artan maliyetler ve azalan gelirler, kooperatiflerin eksikliğinin etkisi* olarak belirlenmiştir. Katılımcılara göre, balıkçılık mesleğinin zorluğu yalnızca ekonomik yönüyle sınırlı kalmayıp *sosyal yaşam* üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır. Katılımcılar, yılın 12 ayını denizde geçirme zorunluluğunun aile bağlarını zayıflattığını,

toplumsal ve bireysel yaşamlarını büyük ölçüde kısıtladığını ifade etmiştir. Mesleğin getirdiği yoğun tempo ve uzun çalışma saatleri, sosyal izolasyonu artırmakta ve bireylerin psikolojik refahını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, çocuklarının daha dengeli bir iş-yaşam dengesine sahip olabilecekleri, daha az yıpratıcı meslekler seçmelerini istemektedirler. Bu konuda yapılan benzer bir çalışmada da balıkçıların % 94'ü çocuklarının başka mesleklerde çalışması gerektiğini beyan etmişlerdir. Bu kişilerin sundukları gerekçeler ise mesleğin gelecek vadetmemesi, getirisinin olmaması, zor olması, istikrarsız bir yapıya sahip olması ve balıkçılığın önemini yitirmesi şeklinde olmuştur (Zengin, 2022: 381).

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara göre çalışma dönemleri de mesleğe yönelik önyargıları artırmaktadır. Trabzon'da balıkçılık faaliyetleri, yılda yaklaşık 7,5 ay süren yoğun bir sezon içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bu süreçte balıkçılar, neredeyse her gün denizde mesai yapmaktadır. Çalışma süresi boyunca sadece kura atılımında ve izinlerin belirlenmesinde düzenlemeler yapılmakta, balıkçılar sezon boyunca toplamda yalnızca 15 gün izin kullanabilmektedir. Bunun dışındaki akşamlar ise tatil niteliğinde geçirilmekte, ancak yoğun fiziksel ve mental yorgunluk nedeniyle bu dinlenme süreleri etkin bir şekilde değerlendirilememektedir. Balıkçıların günlük mesai düzeni de oldukça yoğundur. Sabah saat 08:00-09:00 arasında karaya dönülüp işler tamamlanmakta, ardından akşam 17:00-18:00 saatlerinde tekrar denize açılmak üzere hazırlık yapılmaktadır. Bunun yanı sıra, gündüz saatlerinde 07:00 ile 15:00 arasında ağ atmanın yasaklanmış olması, avlanma sürelerini sınırlandırmakta ve balıkçıların çalışmalarını belirli zaman dilimlerine sıkıştırmaktadır. Bu tür düzenlemelerin, iş verimliliğini etkileyebileceği gibi balıkçıların mesai düzenini daha da zorlaştırdığı düşünülmektedir. Sezon boyunca devam eden bu yoğun tempo, balıkçıların fiziksel ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkileyebileceği gibi sektörün sürdürülebilirliği açısından da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu bağlamda, çalışma sürelerinin daha esnek hale getirilmesi, izin sürelerinin artırılması ve mesai düzenlemelerinin yeniden ele alınması, sektörün daha verimli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşması açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara göre, Trabzon'daki balıkçılık sektörünün temel sorunlarından biri, maliyetlerin sürekli artması ve gelirlerin aynı oranda artış göstermemesidir. Yaşanan maliyet artışı nedeniyle balıkçıların ciddi ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalması mesleğin genç kuşaklarca sürdürülmesine olumsuz bir yaklaşım benimsenmesine neden olmaktadır. Yapılan görüşmelerde katılımcılar, mazot fiyatlarının yükselmesi, tayfa masraflarının artması ve ekipman

yenileme gibi giderlerin sürekli olarak mali yük oluşturduğunu belirtmiştir. Bu durum, balıkçıların finansal açıdan sürdürülebilir bir çalışma düzeni kurmasını zorlaştırmaktadır.

Balıkçılık sektöründe faaliyet gösteren katılımcıların paylaştığı deneyimler, sektördeki maliyet dinamiklerini ve karşılaşılan temel zorlukları gözler önüne sermektedir. Öncelikle, işçilik maliyetleri sektörün en önemli gider kalemlerinden biri olarak vurgulanmıştır. İşin büyüklüğü ve yoğunluğu göz önüne alındığında, ortalama 35 bin Türk lirası seviyesinin altındaki maaşların kabul edilmediği ve bu seviyenin işçilerin beklentilerini karşılamak için yüksek bulunduğu belirtilmiştir. İşçilerin genellikle maaşlı olarak çalıştırıldığı, bazı teknelerde ise yılsonu kâr payı uygulamasının benimsendiği ifade edilmiştir. Özellikle balık miktarına dayalı bu ödeme sisteminin, işçilere sağlanan kazançları doğrudan etkilediği kaydedilmiştir. Diğer önemli maliyet unsurları arasında mazot fiyatları, tayfa masrafları ve teknelerin bakım-onarım giderleri yer almaktadır. Mazot fiyatlarındaki sürekli artış, operasyonel maliyetleri önemli ölçüde artırmış ve balıkçıların kârlılık oranlarını düşürmüştür. Örneğin, balıkçı teknelerinin sefer başına harcadığı mazot miktarı, son beş yıl içinde iki katına çıkmış ve bu durum, kârlılığın ciddi şekilde azalmasına yol açmıştır. Tekne bakımı ve ağların onarımı gibi işlemler, genellikle yüksek maliyetli bulunmasa da yurt dışından malzeme temini gerektiğinde döviz kuru dalgalanmalarının maliyetleri artırdığı belirtilmiştir.

Katılımcılar, son dönemde işletme giderlerinin sürekli yükselmesi nedeniyle gelirlerin yetersiz kaldığını ve birçok balıkçının mesleği bırakmak ya da borç yükü altına girmek zorunda kaldığını dile getirmiştir. Konu hakkındaki bir çalışmada benzer sorunlar nedeniyle balıkçıların ya sektörden çekildiği ya da büyük şehirlere göç ettiği ifade edilmiştir (Şimşek, 2022).

Katılımcıların dikkat çektiği hususlardan bir tanesi de kooperatiflerdir. Kooperatiflerin kaldırılmasının, sektörde güvence eksikliğine yol açarak büyük bir gerilemeye neden olduğu belirtilmiştir. Balıkçıların haklarını savunabilecekleri yeni bir organizasyon yapısının oluşturulmasının, sektörün sürdürülebilirliği açısından elzem olduğu vurgulanmıştır. Sektörün geçmiş dönemlerine bakılarak, kooperatiflerin sağladığı ekonomik ve sosyal güvence, balıkçılık sektörünün önemli bir destek unsuru olarak görülmektedir. Kooperatifler, ortak masrafların paylaşılmasını, ekipmanların daha uygun fiyatlarla temin edilmesini ve kazançların adil bir şekilde dağıtılmasını sağlayarak balıkçılık faaliyetlerini daha sürdürülebilir kılmıştır. Ancak kooperatiflerin faaliyetlerinin sona ermesi, balıkçıların bireysel olarak ekonomik zorluklarla başa çıkmasını zorlaştırmış ve pek çok işletmenin

sektörden çekilmesine neden olmuştur. Sektörün ekonomik sürdürülebilirliği açısından, bu tür bir örgütlenmenin hem mali yüklerin hafifletilmesi hem de sektörün daha rekabetçi hale gelmesi için kritik bir öneme sahip olduğu ifade edilmektedir. Sektörün sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla, balıkçıların örgütlenerek daha güçlü bir yapıya kavuşmalarının gerekli olduğu sonucuna varılmaktadır. (Erdoğan Sağlam vd., 2016: 259; Zaman, 2005:73; Zengin, 2022: 397; Ünal ve Yercan, 2006: 221).

Balıkçılık sektöründe sürdürülebilirlik ve ekonomik verimliliği artırmak amacıyla çeşitli stratejik öneriler geliştirilmiştir. İlk olarak, teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması önerilmektedir. Balıkçı teknelerinin modernizasyonu, yakıt tüketimini azaltarak karlılığı artırabilir. Özellikle yakıt verimliliği sağlayan motor teknolojilerine geçişin teşvik edilmesi önemli bir adım olacaktır. 1990'lı yıllardan günümüze yapılan bir değerlendirmede aynı miktardaki bir balık avcılığı için 4 kat fazla mazot harcandığı ifade edilmektedir (Gücü, 2017: 58). Yakıt sübvansiyonu da katılımcıların devletten beklediği destekler arasında yer almaktadır.

Ayrıca, balıkçılık sektöründe çalışanların mesleki eğitime yatırım yapılması önerilmektedir. Teknik eğitim programları, işçilerin becerilerini geliştirecek ve iş gücü verimliliğini artıracaktır. Bu kapsamda, balıkçılık okullarının ve mesleki kursların desteklenmesi faydalı olacaktır. Pazarlama ve satış stratejilerinin iyileştirilmesi de sektörün gelişimi için kritik bir faktördür. Balık ürünlerinin iç ve dış pazarlarda daha rekabetçi fiyatlarla sunulması için kooperatiflerin ticari organizasyonları güçlendirilmelidir. Balık işleme tesislerinin artırılması, ürünlerin katma değerli hale getirilerek daha yüksek kâr marjlarıyla satılmasını sağlayacaktır.

3.2.4.1.2. Aile Fertlerini Meslekte İsteme Nedenleri

Balıkçılık mesleğinin gelecek nesillere aktarılması konusundaki soruya olumlu yanıt veren katılımcıların balıkçılığın aile fertleri tarafından sürdürülmesine dair gerekçeleri incelendiğinde bunların *mesleğin doğası ve özgünlüğü, kendi işini yapma özgürlüğü, eğitim sistemine güvensizlik ve işsizlik kaygısı, yüksek gelir elde etme potansiyeli* oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Mesleğin doğası ve özgünlüğüne bakıldığında, balıkçılık mesleği, bireyleri doğa ile baş başa bırakan, modern şehir yaşamının yoğunluğundan ve stresinden uzak bir çalışma ortamı sunmaktadır. Katılımcılar, denizle iç içe olmanın sunduğu huzur ve dinginliğin, balıkçılığı fiziksel zorluklarına rağmen tatmin edici bir meslek haline getirdiğini belirtmiştir. Doğal ortamda çalışmanın ruhsal sağlık üzerindeki olumlu etkileri, çocuklarının bu mesleği sürdürmesini arzu etmelerinde önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır.

Kendi işini yapma özgürlüğü açısından değerlendirildiğinde balıkçılar, genellikle bağımsız çalışmanın sunduğu avantajlardan yararlanmaktadır. Bu durum, bireylerin işveren baskısı altında çalışmaktan kaçınarak, işlerini kendi şartlarına göre düzenlemelerine olanak tanımaktadır. Mesleğin bu yönü, ekonomik bağımsızlık ve iş güvencesi açısından önemli bir motivasyon kaynağı olarak görülmektedir. Katılımcılar, çocuklarının da aynı özgürlük ve esneklikle çalışabilecekleri bir meslek icra etmelerini istemektedir.

Eğitim sistemine güvensizlik ve işsizlik kaygısı da aile fertlerinin balıkçılığı sürdürme motivasyonlarından birisini oluşturmaktadır. Yapılan görüşmelerdeki katılımcılar, mevcut eğitim sisteminin çocuklarına yeterli iş fırsatları sunamayacağından endişe etmektedir. Aldıkları eğitimin, özellikle Türkiye’de artan genç işsizlik oranları dikkate alındığında, istihdam garantisi sağlamadığına dair bir güvensizlik söz konusudur. Bu bağlamda, balıkçılık mesleği, aileden gelen bilgi birikimi ve deneyim sayesinde işsizlik kaygısını minimize eden bir seçenek olarak değerlendirilmektedir. Balıkçılık, çocukları için ekonomik güvencesi olan bir gelecek sunma potansiyeli taşıyan bir meslek olarak görülmektedir.

Yüksek gelir elde etme potansiyeli de ailelerin balıkçılık mesleğinin genç jenerasyon tarafından sürdürülmesine olumlu bakmasına neden olmaktadır. Yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara göre balıkçılık sektörü, gelir düzeyinde dalgalanmalar yaşansa da zaman zaman önemli ekonomik kazançlar sağlayabilmektedir. Katılımcılar, balıkçılık sezonlarının verimli olduğu dönemlerde elde edilen yüksek kazançların, mesleği ekonomik açıdan cazip hale getirdiğini ifade etmiştir. Bu durum, çocuklarının yaşam standardını artırma potansiyeli taşıyan bir meslek icra etmesini isteyen aileler için belirleyici bir etkidir. Yapılan bir araştırmadaki bulgular da ebeveynlerin balıkçılık mesleğini alternatif iş imkânlarının az olması, yeni bir işe başlamanın zor olması, genç kuşaklara hazır bir mesleği aktarma gibi genel olarak ekonomik gerekçelerle çocukların aktarmayı seçmiştir. Ancak bu eğilimin düşüş trendi devam etmektedir (Zengin, 2022: 382).

3.2.4.2. Mesleğin Gelişimi

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde öne çıkan hususlardan bir tanesi de balıkçılık mesleğinin gelişimi olmuştur. Mesleğin cazibesini yitirmeye başlaması gelecek adına kaygı verici bir husustur. Bu nedenle katılımcıların çözülmesini beklediği birtakım sorunların telafi edilmesi gerekmektedir. Sektörde pazar erişiminin kolaylaştırılması, altyapının iyileştirilmesi, yerel deniz ürünlerinin tanıtılması ve uluslararası ticaret

ortaklıklarının geliştirilmesi gibi adımların atılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Zengin, 2022).

Sektördeki bir diğer beklenti modern balıkçılık ekipmanlarına ve yöntemlerine yapılan yatırımlarla verimliliğin artırılması ve çevresel etkilerin azaltılmasıdır. Balıkçıların mesleki bilgi ve becerilerinin artırılması amacıyla eğitim ve kapasite geliştirme programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür girişimler, balıkçıların sürdürülebilir uygulamaları benimsemelerine ve piyasa dinamiklerine uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır (Bilim ve Aydınlanma Hareketi, 2024).

Karadeniz balıkçılığının geleceğini güvence altına almak için sosyal dayanışma ve iş birliğinin güçlendirilmesi gereklidir. Balıkçılık kooperatifleri ve dernekler, balıkçılar arasında bilgi paylaşımı ve ortak sorunlara çözüm bulunması açısından önemli bir rol oynamaktadır (Erdoğan Sağlam vd., 2016: 259; Zaman, 2005:73; Zengin, 2022: 397). Bu tür yapılar, küçük ölçekli balıkçıların büyük pazarlarda daha etkin bir şekilde rekabet etmelerine de yardımcı olmaktadır. Ek olarak, balıkçılık turizmi gibi alternatif ekonomik faaliyetlerin teşvik edilmesi, bölge ekonomisine çeşitlilik kazandırabilir (Şimşek, 2022). Karadeniz kıyılarında düzenlenen balıkçılık turları ve geleneksel deniz ürünleri festivalleri, bölgenin turistik cazibesini artırırken yerel balıkçılar için ek gelir kaynağı yaratmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, Karadeniz balıkçılığının ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarını Trabzon örneği üzerinden ele alarak sektörün mevcut durumunu ve karşılaşılan temel sorunları ortaya koyarak girişimcilik için mevcut inovasyon fırsatlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda çalışmada sözlü tarih yöntemi kullanılarak Trabzon bölgesindeki balıkçı girişimcilerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler, nitel veri analizine özgü tematik analiz yaklaşımı çerçevesinde kodlanmış ve belirlenen temalar üzerinden yorumlanmıştır. Bu doğrultuda, elde edilen veriler “sezon”, “avlanma”, “ekonomi”, “maliyet”, “meslek”, “zorluklar” ve “mesleğin gelişimi” başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Her bir tema, katılımcıların sektördeki uygulamalara, karşılaştıkları sorunlara ve geleceğe dair beklentilerine ışık tutmaktadır.

Balıkçılık sektörünün yapısı, mevsimsel ve çevresel değişkenler ekonomik sürdürülebilirliği doğrudan etkilemektedir (Ulukan, 2016). Özellikle iklim değişikliği ve ekosistemdeki bozulmalar, kaynakların azalmasına ve balıkçıların gelirlerinde düşüşe yol açmaktadır (Kayhan vd., 2015; Özdemir ve Ceylan, 2007; Verap ve Balta, 2023). Bu durum, hem sektörde faaliyet

gösterenlerin ekonomik zorluk yaşamasına hem de mesleğin genç kuşaklara aktarılmasının zorlaşmasına neden olmaktadır.

Çalışmada ortaya çıkan temel sorunlardan biri korsan balıkçılıktır. Yasadışı avcılık faaliyetleri, deniz ekosisteminin korunmasını ve sürdürülebilir balıkçılık uygulamalarının gelişimini engellemektedir (Demirel vd., 2013: 3). Bu sorunun çözümünde yasal düzenlemelerin etkin uygulanması ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır (Ayaz, 2015). Katılımcılar, denetimlerin tarafsız ve teknik imkânlarla desteklenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Sektördeki faaliyetlerin sağlıklı yürüyebilmesi için gerekli izleme ve ölçüm altyapısının oluşturulması beklenmektedir (Samsun ve Emirbuyuran, 2017: 269; Ayaz, 2015).

Ekonomik açıdan, artan maliyetler (mazot, işçilik, bakım vb.) sektörde faaliyet göstermeyi zorlaştırmakta; bu durum bazı işletmelerin sektörden çekilmesine yol açmaktadır. (Gücü, 2017: 58). Katılımcılar, devlet desteklerinin artırılması ve özellikle kooperatiflerin yeniden yapılandırılması yoluyla balıkçıların örgütlenmesinin, ekonomik sürdürülebilirlik açısından önem taşıdığını belirtmişlerdir. Balıkçıların kooperatif ve dernek örgütlenmesi açısından yetersiz kaldıkları önceki çalışmalarda da dile getirilmektedir (Erdoğan Sağlam vd., 2016: 259; Zaman, 2005:73; Zengin, 2022: 397).

Ayrıca, sektörün geleceği için teknolojik yeniliklerin ve mesleki eğitimin teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Balıkçı teknelerinin modernizasyonu, verimliliği artıracak motor teknolojilerine geçiş ve işgücü eğitimleri, sektörün uzun vadeli gelişimi için önemli görülmektedir. Bunun yanında, pazarlama ve satış stratejilerinin güçlendirilmesi, ürünlerin katma değerli hale getirilmesi ve uluslararası pazarlara açılım önerilmektedir (Zengin, 2022: 377).

Çevresel sürdürülebilirlik açısından deniz kaynaklarının korunması, aşırı avlanmanın önlenmesi ve atık yönetimi gibi önlemler zorunluluk arz etmektedir. Katılımcılar, çevresel farkındalığın artırılması ve kamuoyunun bilinçlendirilmesinin de önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak, Karadeniz balıkçılığının sürdürülebilirliği; güçlü örgütlenme, etkin denetim, teknolojik modernizasyon, çevresel koruma ve eğitim politikalarının bütüncül bir şekilde ele alınmasına bağlıdır. Bu doğrultuda atılacak adımlar yalnızca sektörün geleceğini değil, aynı zamanda bölgenin ekonomik ve kültürel dokusunun korunmasını da sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ayaz, A. (2015). *Doğu Karadeniz’de (Giresun-Hopa) 2009-2014 yılları arasında su ürünleri avcılık ihlallerinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi]. <http://acikerisim.erdogan.edu.tr/xmlui/handle/11436/426>
- Aydın, H., & Yandı, İ. (2002). Karadeniz alası (*Salmo trutta labrax* Pallas, 1811)’nın Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yumurtlama alanlarının durumu. *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi*, 19(3-4), 501-506.sss
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Bat, L. (2017). Kirlilik ve balıkçılık. In M. Sezgin, F. Şahin, & U. Özsandıkçı (Eds.), *Karadeniz ve Balıkçılık Çalıştayı Kitabı* (pp. 17-54). Sinop Üniversitesi Yayınları.
- Bayraktaroğlu, S., & Özdemir, Y. (2010). Yerel girişimcilik dinamikleri: Adapazarı’nda mobilyacılık sektörünün sözlü tarih yöntemiyle anlaşılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/704540>
- Bilim ve Aydınlanma Hareketi. (2024). *Türkiye’de balıkçılığın sorunları ve çıkış önerileri*. <https://bilimveaydinlanma.org/content/images/pdf/rapor/turkiyede-balikciligin-sorunlari-ve-cikis-onerileri.pdf>
- Çankaya, A. (2006). Trabzon ilinde su ürünleri sektörünün mevcut durumu ve geleceği. *SÜMAE Yunus Araştırmaları Bülteni*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/204390>
- Çavdar, Y. (2019). Karadeniz’de yetiştiricilik. In 7. *Su Ürünleri Yetiştiriciliği Çalıştayı*. https://suymerbir.org.tr/wp-content/uploads/2019/11/1_Y.-%C3%87AVDAR_Karadenizde-yeti%C5%9Ftiricilik.pdf
- Çelik, H., Başer Baykal, N., & Kılıç Memur, H. N. (2020). Nitel veri analizi ve temel ilkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 8(1), 379-406. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.16m>
- Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin izleri: Yarıbaşımızdaki tarih için bir kılavuz*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Demirel, N., Demir, V., Oruç, A., Akça, N., Araç, N., & Kalem, S. (2013). *Sürdürülebilir balıkçılık için “ekosistem temelli yönetim”*. WWF-Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı).
- Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA). (2012). *TR90 Doğu Karadeniz Bölgesi Su Ürünleri Sektör Raporu*. Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü. <https://www.doka.org.tr/dosyalar/editor/files/tr90-dogu-karadeniz-bolgesi-su-urunleri-sektor-raporu.pdf>

- Edwards, D., & Doroshov, S. (1989). *Appraisal of the sturgeon and seatrout fisheries and proposals for a rehabilitation programme*.
- Erdoğan Sağlam, N., Düzgüneş, E., & Özbek, G. (2016). Doğu Karadeniz Bölgesi'nde deniz balıkçılarının sosyo-ekonomik yapısı. *Journal of Agricultural Faculty of Gaziosmanpaşa University*, 33(3), 259–270. <https://doi.org/10.13002/jafag986>
- Food and Agriculture Organization (FAO). (2024). *Balıkçılık ve Akdeniz Bölgesi sürdürülebilir su ürünleri yönetimi*. <https://www.fao.org/gfcm/news/2024/31-oct/tr>
- Gerzenin Sesi. (2021). Karadeniz, “Balıkçı kardeşim ava mı çıksın sürekli atık su belgesi mi alsın?” <https://www.gerzeninsesi.com/haber/karadeniz-balikci-kardesim-ava-mi-ciksin-surekli-atik-su-belgesi-mi-alsin-10818.html>
- Gücü, A. C. (2017). Karadeniz’de hamsi stoklarının sürdürülebilirliği. In M. Sezgin, F. Şahin, & U. Özsandıkçı (Eds.), *Karadeniz ve Balıkçılık Çalıştay Kitabı* (pp. 55–62). Sinop Üniversitesi Yayınları.
- International Labour Organization (ILO). (2007). *Work in Fishing Convention, 2007 (No. 188)*. https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/?p=NORM-LEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C188
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 69.
- Kayhan, F. E., Kaymak, G., Tartar, Ş., Akbulut, C., et al. (2015). Küresel ısınmanın balıklar ve deniz ekosistemleri üzerine etkileri. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 31(3), 128–134.
- Kırda, K. (2016). Doğu Karadeniz Bölgesi’nde balıkçılık. *Karadeniz Araştırmaları*, 13(52), 233–252.
- Neyzi, L. (2013). *Ben kimim?: Türkiye’de sözlü tarih, kimlik ve öznellik* (H. Özkan, Çev., 5. baskı). İletişim Yayınları.
- Oğuz, T. (2017). Karadeniz’de iklim değişiklikleri ve çevresel baskıların balıkçılığa etkileri. In M. Sezgin, F. Şahin, & U. Özsandıkçı (Eds.), *Karadeniz ve Balıkçılık Çalıştay Kitabı* (pp. 1–16). Sinop Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, G., & Ceylan, B. (2007). Biyolojik istila ve Karadeniz’deki istilacı türler. *Aquaculture Studies*, 2007(3). <https://doi.org/10.17693/yunus.62516>
- Parker, C., Scott, S., & Geddes, A. (2019). Snowball sampling. *SAGE Research Methods Foundations*. <https://eprints.glos.ac.uk/6781/>
- Samsun, S., & Emirbuyuran, Ö. (2017). Doğu Karadeniz Bölgesi kıyı balıkçılığında kullanılan uzatma ağlarının teknik özellikleri. *Ege Su Ürünleri Dergisi*, 34(3), 269–275. <https://doi.org/10.12714/egejfas.2017.34.3.04>
- Sarıözkan, S. (2016). Türkiye’de balıkçılık sektörü ve ekonomisi. *Turkish Journal of Aquatic Sciences*, 31(1), 15–22. <https://doi.org/10.18864/TJAS201602>

- Şimşek, M. (2022). Doğu Karadeniz’de Balıkçılık Turizmi Olanakları Üzerine Bir Değerlendirme. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8(14), 1-8. <https://doi.org/10.31765/karen.955801>
- Tarım ve Orman Bakanlığı (TARIM). (2022). *Su ürünleri ürün raporu*. <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2022%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Su%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu-TEPGE-355.pdf>
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi: Sözlü tarih* (Ş. Layıkel, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Trabzon Ticaret Borsası. (t.y.). *Geçmişten günümüze Karadeniz’de balıkçılık*. <https://www.tb.org.tr/gecmisten-gunumuze-karadeniz-de-balikcilik>
- Ulukan, U. (2016). Balıklar, tekneler ve tayfalar: Türkiye’de balıkçılık sektöründe çalışma ve yaşam koşulları. *Çalışma ve Toplum*, 1(48), 115-142.
- Ünal, V., & Yercan, M. (2006). Türkiye’de Su Ürünleri Kooperatifleri ve Balıkçılar İçin Önemi. *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi*, 23 (1-2).
- Verep, B., & Balta, F. (2023). Türkiye’nin Doğu Karadeniz kıyılarında deniz kafeslerinde balık yetiştiriciliği potansiyeli ve sürdürülebilir çevre. *Journal of Anatolian Environmental and Animal Sciences*, 8(4), 679-690. <https://doi.org/10.35229/jaes.1388002>
- Zaman, M. (2005). Orta ve Doğu Karadeniz’de balıkçılık. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(13), 31-78.
- Zengin, M. (2019). Karadeniz Türk balıkçılığının yüz yıllık tarihine genel bir bakış. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 31-67. <https://doi.org/10.31765/karen.584037>
- Zengin, M. (2022). Marmara Denizi balıkçılarının çalışma ve sosyal hayatı. *Journal of Research in Business*, 7(2), 376-404. <https://doi.org/10.54452/jrb.1059969>
- Zengin, M., Genç, Y., & Ak, O. (2012). Kuzeydoğu Karadeniz (Gürcistan, Abhazya) kıyılarında hamsi avlayan Türk balıkçı filosunun durumu üzerine bir ön araştırma. *Aquaculture Studies*, 4, 27-43.

Arkeolojik Miras ve Tarihi Eserlerin Sürdürülebilirliği: Afet Risklerinin Analizi ve Çanakkale Üzerine 6

Lütfiye Alkan¹

Özet

Arkeolojik kazı alanları ve tarihi miras unsurları, doğal afetler karşısında yüksek risk altındadır. Bu durum, kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasını tehdit etmektedir. Araştırmanın amacı, afet risklerinin kültürel miras üzerindeki etkilerini analiz ederek arkeolojik alanların sürdürülebilirliğine katkı sunacak stratejiler geliştirmektir. Karma yöntem benimsenmiş olup afet risk haritaları, istatistiksel veriler ve ulusal/uluslararası kurum raporları nicel veri kaynaklarını oluşturmuştur. Literatür taraması, vaka analizleri ve mevcut çalışmaların sistematik değerlendirilmesi nitel veri toplama teknikleri olarak kullanılmıştır. Kültürel mirasın yalnızca fiziki yapılar değil, toplumların kolektif belleği açısından da korunması vurgulanmıştır. Afet sonrası müdahale kapasitesinin yetersizliğinin kalıcı kayıplara yol açabileceği ortaya konmuştur. Bu bağlamda, Çanakkale ili özelinde yapılan analizlerle bölgedeki tarihsel ve stratejik önemi belirlenmiştir. Araştırma bulguları, etkili risk yönetimi için afet planlarının oluşturulması ve yerel paydaşlarla işbirliğinin artırılması gerektiğini göstermektedir. Geliştirilen yaklaşımın uygulayıcı kurumlar için rehber olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca, kültürel mirasın korunmasında afet yönetimiyle bütünleştirilmiş bir yöntemi desteklemektedir. Sonuç olarak bu çalışma, alan yazına katkı sunarken yerel ve ulusal düzeyde karar alma süreçlerine kuramsal bir zemin oluşturacaktır.

1 Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Disiplinlerarası Kültürel Miras Yönetimi Bölümü, ltfy_alkan@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-8078-687X>

1. Giriş

Kültürel miras, bir toplumun kültürünü, geleneklerini ve temel değerlerini yansıtan, geçmişle gelecek arasındaki bağları oluşturan önemli bir unsurdur. Bu mirasın somut ve soyut olarak iki ana kategoriye ayrıldığı bilinmektedir. Fiziksel özelliklere sahip olan arkeolojik alanlar, tarihi yapılar ve mimari unsurlar somut kültürel miras kapsamında değerlendirilirken; geleneksel anlatılar, ritüeller, el sanatları ve ustalık gerektiren geleneksel meslekler gibi öğeler ise somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanmaktadır. Bu unsurlar genellikle sözlü ya da pratik yollarla nesilden nesile aktarılmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle toplumların özgün kültürel kimliklerini kaybetme riski arttıkça, bu mirasın korunması ve gelecek nesillere düzgün bir şekilde aktarılması her zamankinden daha kritik bir önem taşımaktadır.

Arkeolojik alanlar ve tarihi eserler, doğal afetler, iklim değişikliği ve insan kaynaklı tehditler karşısında savunmasız durumdadır (ICOMOS, 2017). Türkiye, zengin arkeolojik varlıklarıyla öne çıkan bir ülke olmasına rağmen, bu miras unsurlarının önemli bir kısmı afet riski altındadır. 6 Şubat 2023'te merkez üssü Pazarcık (Mw 7.7) ve Elbistan (Mw 7.6) olan Kahramanmaraş depremleri kültürel miras alanlarının bu tür afetlerde ne kadar savunmasız olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Çanakkale ilinde Çimenlik ve Kilitbahir kaleleri ile Troya ve Assos gibi dünya çapında tanınan arkeolojik ve tarihi alanların bulunması, bu bölgede afetlere karşı koruma stratejilerinin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

AYDES (Afet Yönetim ve Karar Destek Sistemi) verilerine göre, 2023 yılında Türkiye'de kaydedilen 5.233 doğal afet olayının (Deprem: 830, Su baskını: 2.028, Orman Yangını: 1.711) önemli bir kısmı, kültürel miras alanlarının yoğun olduğu bölgelerde meydana gelmiştir. Bu veriler, koruma stratejilerinin acilen gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kültürel mirasın korunması, sadece geçmişin izlerini sürdürmek değil, aynı zamanda geleceğe aktarılacak kolektif bir değer yaratmaktır.

Çalışmanın temel hipotezi, Çanakkale'deki kültürel miras alanlarının doğal afetler karşısında yüksek risk altında olduğu ve bu risklerin yönetiminde mevcut koruma politikalarının etkinliğinin, yerel paydaş katılımı düzeyi ve afet planlarının bütünlüklüğü ile doğrudan ilişkili olduğu üzerine kurulmuştur.

Bu hipotezi test etmek amacıyla aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır:

- Türkiye'de (Ör. Çanakkale) arkeolojik mirası en çok tehdit eden afet türleri nelerdir?
- Mevcut koruma politikaları bu riskleri önlemede ne derece etkilidir?

- Yerel paydaşların risk yönetimine katılımı nasıl artırılabilir?

Bu sorular nicel veri analizleri (AFAD ve AYDES istatistikleri, risk haritaları) ve nitel değerlendirmeler (mevcut politika dokümanlarının analizi, literatür taraması) yoluyla karma yöntemle ele alınacaktır. Çalışmanın bulguları, hem Çanakkale özelinde hem de benzer risk altındaki diğer tarihi alanlar için politika önerileri geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Çalışma, Çanakkale ilindeki tüm arkeolojik ve tarihi alanları kapsamamakta olup özellikle UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Troya Antik Kenti ve Assos Arkeolojik Alanı gibi öne çıkan temel miras alanlarıyla sınırlıdır.

2. Kuramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

2.1. Kültürel Miras ve Afet Riski

Kültürel miras, insanlığın tarihsel süreçte ortaya koyduğu bilimsel, sanatsal, kültürel ve dini üretimlerin somut ya da soyut temsillerini barındırmaktadır. Bu miras, yalnızca geçmişe ait kalıntıları değil; toplumun ortak kimliğini, aidiyet duygusunu ve tarihsel sürekliliğini destekleyen temel unsurları ifade etmektedir (UNESCO, 1972). Bu durum, toplumsal bütünlüğün inşasında kültürel mirasın oynadığı rolü ortaya koymaktadır.

16 Kasım 1972'de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından kabul edilen *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme*, Türkiye'de 17 Aralık 1975'te yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme ile kültürel miras; somut ve somut olmayan olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmıştır.

Banerjee'ye (2007) göre, kültürel miras, topluluk düzeyi ile birlikte bu mirasın zaman içerisindeki direnç ve sürdürülebilirliğiyle değerlendirilir.

Timothy (2011), kültürel mirasın hem somut yapıları hem de soyut değerleri barındırdığını vurgulamaktadır. Somut miras; tarihi yapılar, kırsal alanlar, köyler, sanat koleksiyonları, el sanatları ve antikalar gibi fiziksel varlıkları içerirken, soyut miras ise kültürel kimliği besleyen manevi öğeleri temsil etmektedir. Bu çerçevede kültürel miras, dinamik yapılar bütünüdür. Somut olmayan kültürel miras, büyük ölçüde sözlü geleneklere dayanmaktadır. UNESCO tarafından kabul edilen *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, bu alandaki unsurları net biçimde tanımlamıştır. Sözlü edebiyat ürünleri, toplumsal hafızayı yansıtan törenler, kültürel kimliği pekiştiren şenlikler, geleneksel sanatlar, el sanatları ile nesilden nesile aktarılan bilgi ve beceriler bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Kültürel miras, bir toplumun tarihsel birikimini ve kimliğini oluşturan unsurların sürekliliğini ve bütünlüğünü ifade etmektedir (Hakala et al., 2011). Bu tanımlar, kültürel mirasın yalnızca geçmişi yansıtmadığını, aynı zamanda toplumların dayanıklılığıyla da ilişkili olduğunu göstermektedir.

Gürçayır (2011), somut olmayan kültürel mirasın temel özelliklerini sözlü aktarım yoluyla yaşayan, toplulukların katılımıyla sürekli yeniden üretilen dinamik bir yapı olarak tanımlamaktadır. Bu miras türü, toplumsal katılımı dönüşen ve güncellenen bir süreçtir. Somut kültürel mirastan farklı olarak, yalnızca korunması gereken bir öge değil, aynı zamanda aktif olarak geliştirilen ve yaşatılan bir miras biçimidir. Bu yaklaşım, kültürel mirasın pasif bir nesne değil toplumlar tarafından sürekli yeniden tanımlanan bir yaşantı biçimi olduğunu ortaya koymaktadır.

Doğal miras; biyolojik çeşitliliği barındıran ekosistemleri, jeolojik oluşumlar ve estetik değeri olan doğal alanları kapsamaktadır. Bu bağlamda kültürel peyzaj alanları, arkeolojik sitler ve ekolojik açıdan hassas bölgeler doğal miras kapsamında değerlendirilmektedir.

Kültürel mirasın tanımı zaman içinde gelişmiş ve zenginleşmiştir. Milli kimliğimizi, ortak değerlerimizi, tarihi kent dokularını, arkeolojik ve anıtsal yapıları; dil, gelenek ve ritüeller gibi unsurlar da dahil olacak şekilde kapsamaktadır (Ünal, 2014, s.11). Bir ögenin kültürel miras kabul edilebilmesi için yalnızca tarihsel değere sahip olması yeterli değildir. Aynı zamanda bu değer bilinci olarak kuşaktan kuşağa aktarılması, özgünlüğünü koruması ve toplumun onayından geçmiş olması gerekmektedir. Kültürel miras, etnolojik ve antropolojik bakış açılarıyla bütünleşerek, taşınabilir ya da taşınmaz nitelikteki sanatsal eserlerin evrensel değerini ifade eder (Diker, 2016). Bu bağlamda kültürel miras, sadece geçmişin korunması değil, aynı zamanda günümüz toplumlarının kültürel sürekliliğinin sağlanması açısından da işlevsel bir araçtır.

Kunt (2023), kültürel miras kavramının tarihsel süreçte sadece fiziksel yapılarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda manevi, sosyal ve toplumsal değerleri de kapsayacak şekilde genişlediğini ifade etmektedir.

Literatür çalışmaları sonucunda, kültürel mirasın doğal afetler ve insan kaynaklı riskler karşısında ciddi tehditler altında bulunduğu anlaşılmaktadır. Depremler, seller, yangınlar ve iklim değişiklikleri gibi faktörler, tarihi yapılar üzerinde kalıcı tahribatlara yol açabilmektedir. Bu risklerin azaltılabilmesi için bilimsel temelli yaklaşımlar kadar, yerel paydaşların katılımını içeren kolektif koruma stratejilerinin uygulanması gerekmektedir.

2.1.1. Afet Türleri ve Arkeolojik Alanların Maruz Kalma Durumu

Sürdürülebilir miras yönetimi, koruma, adalet, devamlılık ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi unsurları bütüncül bir biçimde kapsamaktadır. Sürdürülebilir miras yönetiminin hedefi, kapsayıcı katılım ile şeffaflık ilkeleri doğrultusunda kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır (Özcan, 2009). Ancak bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi, kültürel miras alanlarının karşı karşıya olduğu tehditlerin ve risklerin dikkate alınmasıyla mümkündür.

Arca'ya (2012) göre, afetler doğal olabildiği gibi, insan ve teknolojik kökenli olabilir. Deprem, volkanik patlama, heyelan ve çığ düşmesi, fırtına, kasırga ve seller doğal kaynaklı yaşanan afetler arasındadır. Orman yangınlarının, salgın hastalıkların, savaşların kimyasal kazaların da teknolojik kökenli olduğunu belirtmektedir (Arca, 2012). Literatürde afetlerin büyük kısmının meteorolojik kökenli olduğu belirtilmesine rağmen, arkeolojik alanların maruz kalma durumu bölgesel değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle her bölge için farklı risk senaryolarının geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Her yıl doğal ve insan kaynaklı tehlikeler nedeniyle birçok afet meydana gelmektedir. Bu riskler, deprem, sel, yangın, toprak kayması, tsunami gibi doğal afetler ile vandalizm, savaşlar ve hırsızlık gibi tehditler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum bazı ülkeleri ve kültürel miras alanlarını doğrudan etkileyebilmektedir (UNESCO, ICOMOS-ICORP, MARSH International, ICCROM & UNISDR, 2013).

Dünyanın çeşitli bölgelerindeki tarihi ve kültürel miras alanları zarar görme riskiyle karşı karşıyadır. Savaşlar, çatışmalar, terör eylemleri, doğal afetler, iklim değişiklikleri, tsunami ve seller doğal ve kültürel mirası da tehdit etmektedir (Haraguchi & Oers, 2014).

Doğal afetler yerleşim alanlarında yıkımlara neden olmaktadır. Hem maddi hem de manevi açıdan ağır kayıplar doğurmaktadır. Bu kayıplar arasında insan hayatından sonra yerine konulması zor olan değerlerden biri kültürel mirastır (Ünal, 2014).

Ünal (2014), kültür varlıklarının korunmasına ilişkin uluslararası düzenlemelerin tarihsel sürecini incelediğinde, bu düzenlemelerin savaş dönemlerindeki tahribatı önlemeye yönelik geliştirildiğini belirtmektedir.

Kültürel mirasın korunabilmesi için daha geniş ölçekli yönetim planları oluşturulması gerekmektedir. Miras öğelerinin günlük yaşamla entegrasyonu sağlanmalı, ekonomik değer kazandırılmalıdır. Koruma sürecinde toplumsal

katılım belirlenen ilkelere uygun yürütülmelidir (Öksüz Kuşcuoğlu & Taş, 2017).

Afet sonrası kültürel mirasın korunması, hem kolektif belleğin hem de ekonomik canlanma açısından işlevseldir (Akay & Özmen, 2017). Özellikle Türkiye gibi kültürel miras açısından zengin ülkelerde, afet risk yönetimi politikalarının kültürel varlıkları korumaya yönelik özel stratejiler içermesi hem ulusal kimliğin korunması hem de turizm gelirlerinin sürekliliği açısından önem arz etmektedir. Afet yönetim planlarında arkeolojik alanlara özel koruma stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Afet yönetimi; afet olmadan öncesi, afet anında ve afet sonrası olmak üzere üç aşamanın ötesinde, önleme, zarar azaltma, afetlere karşı hazırlık, ilk yardım, arama kurtarma, iyileştirme ve yeniden inşa gibi birbirini tamamlayan evrelerden oluşan kapsamlı bir süreçtir. Bu süreç tüm paydaşların katılımı ve aktif çalışmasıyla başarıya ulaşmaktadır (Şahin & Üçgül, 2019).

Afetler, genellikle beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan topluluklar için tehdit oluşturan büyük can ve mal kayıplarına yol açan tehditlerdir. Zamanı ve yeri belirsiz afetler, toplumun her alanında derin yıkıcı etkiler bırakabilmektedir (Artan & Özkan, 2020).

Türkiye’de kültürel mirasın korunması, merkezi yönetim (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD) ile yerel yönetimler (belediyeler, valilikler, Koruma Bölge Kurulları) arasındaki paylaşılan yetkiler çerçevesinde yürütülmektedir. Bu süreçte STK ve üniversiteler de katkı sağlamaktadır (Aslan & Erdin, 2022).

Dünya geneline baktığımızda meydana gelen 31 doğal afet türünden 28’inin meteorolojik kökenli olduğu bilinmektedir. Türkiye’de, deprem, sel, heyelan, kaya düşmesi, yangın, çığ, kar ve fırtına gibi afetler en sık görülen afetleri oluşturmaktadır. Çanakkale hem tarihte hem de günümüzde en çok meteorolojik, jeofiziksel ve hidrolojik afetleri yaşamaktadır. Çanakkale’deki afet risklerinin belirlenmesi, azaltılması ve yönetilmesi büyük önem arz etmektedir (AFAD, 2023).

Afet yönetimi, afetlerin önlenmesi ve etkilerinin azaltılması amacıyla, afet öncesi, sırası ve sonrasında alınması gereken önlemleri kapsayan çok disiplinli ve dinamik bir süreçtir. Bu süreç, planlama, koordinasyon, yönlendirme ve destekleme gibi öğeleri içermektedir. Tüm kurum ve kuruluşların işbirliğini gerektirmektedir (AFAD, 2023).

Kültürel mirasın afet sonrası iyileştirme süreçlerindeki rolü, sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi (UNDRR, 2023) tarafından

tanımlandığına göre, iyileştirme aşaması yalnızca fiziksel inşayı değil, aynı zamanda toplumların kültürel ve sosyal varlıklarının korunmasını da kapsayan bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir.

2.2 Korumaya Yönelik Ulusal ve Uluslararası Politikalar

2.2.1. Türkiye’deki Mevzuat

1982 Anayasası’nın 63. maddesine göre devlet, kültürel varlıkları koruma yükümlülüğüne sahiptir. Anayasa’da, devletin tarihi ve kültürel değerleri korumak için her türlü önlemi almak zorunda olduğu açıkça belirtilmiştir.

Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına ilişkin yasal düzenleme, 14 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilen 5226 sayılı “*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu* ve *Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*” ile yapılmıştır (Resmi Gazete, 2004). Bu kanunun kapsamı 2011 yılında yürürlüğe giren 644 sayılı *Kanun Hükmünde Kararname* ve diğer düzenlemelerle genişletilmiştir. Ulusal mevzuat, Türkiye’nin taraf olduğu 1972 tarihli UNESCO *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmesi*, 1954 tarihli *Avrupa Kültür Sözleşmesi* ve diğer uluslararası belgelerle uyumludur. İlgili kanunda kültürel miras, “tarih öncesi ve tarihi devirlere ait; bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili olarak bulunan, bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan; yer üstünde, yer altında ve su altında bulunan taşınır ve taşınmaz, tüm varlıklar” olarak tanımlanmaktadır.

Ulusal ve uluslararası kuruluşlar, kültürel mirasın sürdürülebilirliği için, koruma ve yönetim stratejileri geliştirerek toplumsal farkındalık yaratmaya çalışmaktadır. Özlem Taşkın Külcü’nün (2015) araştırması, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında eğitim süreçlerinin kritik rolünü vurgulamaktadır.

Literatürde kültürel mirasın afet risklerine karşı savunmasızlığı üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Özellikle Türkiye bağlamında yapılan araştırmalar, mevzuattaki eksiklikleri (Büyükkaracıgan, 2016) ve risk yönetimi politikalarındaki boşlukları (Azimli Çilingir & Örcen Güler, 2020) sistematik olarak ortaya koymaktadır.

Batmaz ve Biçiçi’ye (2021) göre kültürel miras, yalnızca ait olduğu ülkeye özgü bir kavram değildir; uluslararası bir boyut taşımaktadır. Kültürel mirasın korunması, sadece tarihi eserlerin restorasyonu ile sınırlı kalmayıp, içinde bulunduğu doğal çevrenin sürdürülebilirliğini de gerektirir. ICCROM’un (2022) raporuna göre, bu durum antik kentlerin mikroklimasını bozarak yapısal çürümeyi hızlandırmaktadır. Akça (2023), kaynak yönetimindeki ihmallerin ekosistemleri tahrip ettiğini belirtmektedir.

Çanakkale’de kültürel mirasın korunması çalışmalarını, Çanakkale İl Kültür Müdürlüğü ve Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı yürütmektedir. Bu kapsamda müze ve ören yerlerinin envanter çalışmaları yapılmakta, sürdürülebilir koruma projeleri oluşturulmaktadır (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2023).

2.2.2. UNESCO, ICOMOS ve Uluslararası Uygulamalar

Kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası politikalar, çeşitli sözleşmeler ve bildirgeler aracılığıyla evrensel bir çerçeve sunmaktadır. UNESCO’nun öncülüğünde hazırlanan 1954 tarihli *Lahey Sözleşmesi*, silahlı çatışma durumlarında eğitim, sanat, bilim ve hayır kurumlarının korunmasını öngörmektedir. Kültürel yapılar, bu sözleşme kapsamında şiddet içeren eylemlerden güvence altına alınır.

UNESCO’nun 1972 yılında kabul ettiği *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme*, doğal ve kültürel miras alanlarının bilimsel yöntemlerle korunmasını ve sürdürülebilirliğini esas alan bağlayıcı bir belge niteliğindedir.

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) tarafından 1999 yılında kabul edilen *Uluslararası Kültür Turizmi Tüzüğü*, kültürel ve doğal varlıkların sadece ait oldukları topluma değil, tüm insanlığa ait olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum bireylere bu mirası tanıma hakkı verirken, aynı zamanda onu koruma sorumluluğunu da yüklemektedir (ICOMOS, 1999).

UNESCO’nun 2 Kasım 2001 tarihinde kabul ettiği “*Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi*”nin 7. maddesi özellikle yerel kültür politikalarının oluşturulmasını ve kültürel yaratıcılığın desteklenmesini zorunlu hale getirmektedir. Bildirge, kültürlerarası diyalogun güçlendirilmesini de hedeflemektedir.

UNESCO’nun 2019 yılında güncellenen *Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama Rehberi*’nde, kültürel mirasın korunmasına yönelik beş temel ilke belirlenmiştir. Bu ilkeler arasında, yasal çerçevenin oluşturulması, koruma alanlarının bilimsel verilere dayalı olarak sınırlandırılması, paydaşlar arasında iş birliğinin sağlanması ve sürdürülebilirliğin esas alınması yer almaktadır (UNESCO, 2019).

3. Yöntem

Bu çalışmada, karma yöntem benimsenmiş olup afet risk haritaları, istatistiksel veriler ve ulusal/uluslararası kurum raporları nicel veri kaynaklarını oluşturmuştur. Literatür taraması, vaka analizleri ve mevcut

çalışmaların sistematik değerlendirilmesi nitel veri toplama teknikleri olarak kullanılmıştır.

Araştırma için öncelikle kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. İlgili kurumların güncel raporları sistematik biçimde değerlendirilmiştir. Çanakkale'nin deprem, sel ve yangın riskleri haritalanmıştır. Arkeolojik kazı alanları ile tarihi eserlerin taşıdığı kültürel ve tarihsel değer vurgulanmıştır.

Ulusal ve uluslararası akademik yayınlar, resmi belgeler ve raporlar incelenmiştir. Bölgenin afet geçmişi ile kültürel miras üzerindeki potansiyel etkileri analiz edilmiştir. Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiş; afet risk haritaları bölgesel karşılaştırmalarla desteklenmiştir. Özellikle Kilitbahir Kalesi, Troya Antik Kenti ve Gelibolu Tarihi Alanı gibi kritik bölgelerin risk profilleri detaylı biçimde ele alınmıştır.

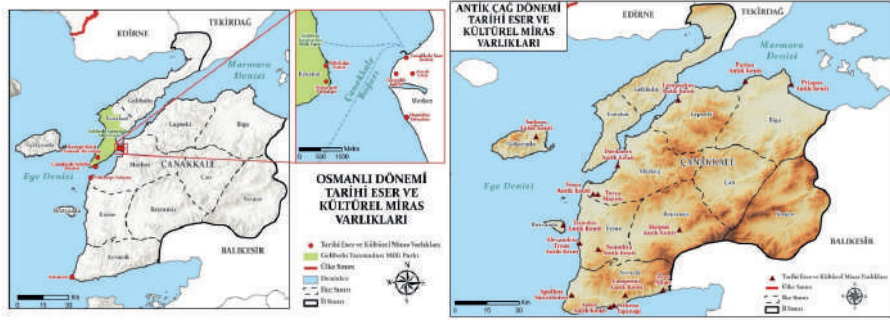
Araştırmanın sınırlılıkları arasında, Çanakkale'deki tüm kazı alanlarının çalışmaya dahil edilmemesi ve iklim değişikliğine ilişkin projeksiyonların analizlere yansıtılmamış olması yer almaktadır. Bu yöntem, kurumsal verilere dayalı sistematik bir analiz yaklaşımı sunarak ileride gerçekleştirilecek saha temelli araştırmalara zemin hazırlamaktadır.

Çalışmada kullanılan tüm veriler açık erişimli ve kamuya açık kaynaklardan alınmıştır. Etik ilkelere uygun biçimde, hiçbir birey ya da kurumlara zarar verebilecek nitelikte veri toplanmamıştır.

4. Bulgular

4.1. Çanakkale Örneği Üzerinden Değerlendirme

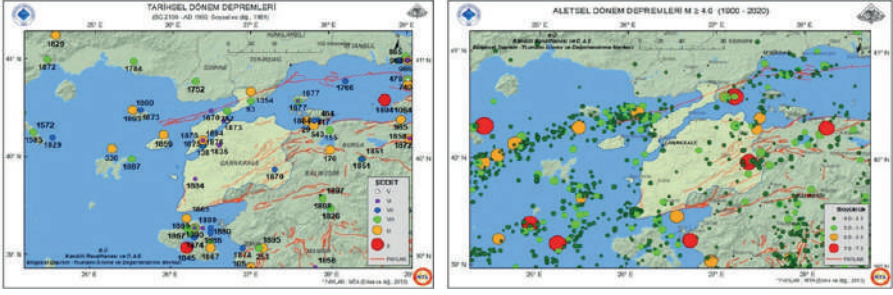
Çanakkale, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olması nedeniyle zengin bir somut kültürel mirasa sahiptir. Alexandria Troas Antik Kenti, Truva Antik Kenti, Assos Ören Yeri, Aynalı Çarşısı, Kilitbahir ve Çimenlik Kaleleri ile Gelibolu Yarımadası Tarihi Alanı gibi önemli yapılar, bölgenin kültürel sürekliliğini yansıtmaktadır (Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023).



Şekil 1: Çanakkale antik çağ dönemi tarihi eser ve kültürel miras varlıkları haritası (Zirek, 2025).

Bölgenin öne çıkan kültürel varlıkları:

- **Troya Antik Kenti:** 1998 yılında UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne alan Şekil 1'de görüldüğü üzere deprem riski yüksek bölgede konumlanmaktadır. Antik kent, MÖ 3000'den Osmanlı dönemine kadar kesintisiz yerleşim katmanlarına sahiptir. (UNESCO, 1998).
- **Kilitbahir ve Çimenlik Kaleleri:** Boğaz savunma sisteminin kritik unsurları olan bu kaleler, Fatih Sultan Mehmet döneminde inşa edilmiştir (Eyice, 2002). Bu yapılar Kuzey Anadolu Fay Zonu'na yakın mesafede yer almakta olup yüksek deprem riski altındadır (AFAD, 2021).
- **Gelibolu Tarihi Alanı:** 33.000 hektarlık alanı kapsayan bölge, Şekil 3'te vurgulandığı gibi orman yangınları açısından yüksek risk taşımaktadır (Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2023). 2020-2023 döneminde ciddi yangın tehditleri yaşanmıştır.
- **Assos Antik Kenti :** Behramkale Köyü'nde yer alan bu kent, MÖ 7. yüzyıl Aioli yerleşiminin önemli örneklerindendir (Tombul, 2015). Athena Tapınağı ve antik tiyatrosuyla öne çıkan Assos, Şekil 2'de görülen orta-yüksek seviyedeki deprem riskine ek olarak kaya düşmesi tehlikesi altındadır (Bekler vd., 2016). Antik liman mevkiinde 2021 yılında kaya düşmesi ne yönelik ıslah çalışmaları gerçekleştirilmiştir (ICOMOS, 2021).



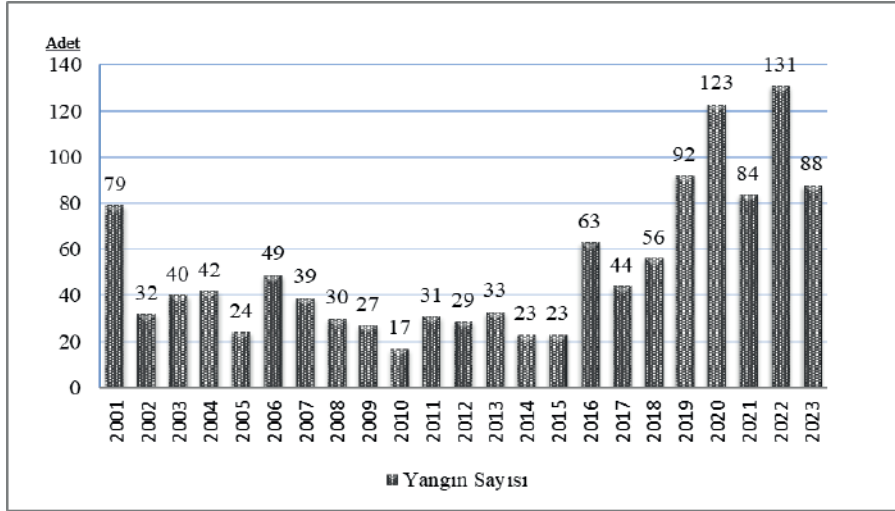
Şekil 2: Çanakkale'de yaşanan tarihsel ve aletsel dönem depremleri haritası. (AFAD, 2021).

Çanakkale'de yaşanan depremler, çoğunlukla Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun düşey ve yanal hareketliliği sonucunda meydana gelmektedir. Bu fay hatları, Biga yarımadasında önemli yerleşim yerlerini, hem tarihsel hem de aletsel dönemlerde yıkıcı etkileriyle tehdit etmiştir (Gezer & Bekler, 2021).



Şekil 3: Çanakkale'de orman yangınları ve heyelan envanter haritası. (AFAD, Çanakkale İRAP, 2021).

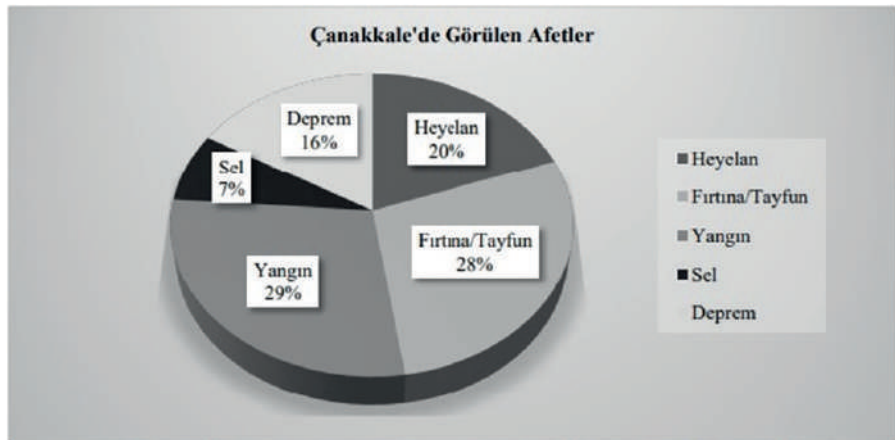
Yaşanan afetlerde oran olarak %29'la en fazla paya sahip olan afet, orman yangınları olmuştur. 2020 ve 2023 yılları arasında yaşanan yangınlar hem doğal hem de insan kaynaklı sebeplerle büyük zararlara yol açmıştır. Özellikle boğazın her iki yakasındaki kültürel mirasımız açısından çok önemli olan Gelibolu Tarihi Milli Parkı alanları risk altında kalmıştır. Artan sıcaklık, kuraklık, rüzgar gibi iklimsel etmenler nedeniyle orman yangınlarının sıklığı artmıştır.



Tablo 2 :Çanakkale İli Son 22 Yılda Meydana Gelen Orman Yangınları(AFAD, Çanakkale İRAP, 2023).

Çanakkale’de gözlenen afetlerin dağılımı şu şekildedir:

- %29’u orman yangını,
- %28’i fırtına,
- %20’si heyelan,
- %16’sı deprem
- %7’si ise sel olarak belirlenmiştir (AFAD, 2020).



Şekil 4: 1950-2020 Yılları Arasında Çanakkale’de Görülen Afet Yüzdeleri (AFAD, 2020; Bekler vd., 2022).

Ana bulgular; bölgesel arazi yapısı ve sismik aktivitenin afet çeşitliliği üzerinde belirleyici rol oynadığı, orman yangınlarını ve fırtınaların toplam afetlerin %57'sini oluşturduğu, sel olaylarının sıklığındaki artışın altyapı ve kültürel miras için uzun vadeli risk teşkil ettiği anlaşılmıştır.

Tablo 1: AFAD (2021) ve kazı raporlarına dayalı risk analizi.

Kültürel Varlık	Ana Riskler	Aciliyet Derecesi
Truya Antik Kenti	Deprem (%70 1. derece risk), Sel	★★★★★
Kilitbahir Kalesi	Deprem, Kıyı Erozyonu	★★★★☆
Gelibolu Alanı	Yangın, Deprem, Fırtına	★★★★☆
Assos Antik Kenti	Kaya Düşmesi (%22 eğim), Deprem	★★★★☆

4.2. Mevcut Koruma Durumu

- ✓ Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) 2014 yılından bu yana uygulanmakta olup kültürel mirasa yönelik özel önlemler içermektedir.
- ✓ 6546 Sayılı Kanun ile Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı kurulmuştur (Parlak & Şeker, 2015).
- ✓ AFAD ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında 2022 yılında imzalanan protokol ile risk yönetimine yönelik kurumsal işbirliği güçlendirilmiştir.
- ✓ Yerel yönetimlerin %65'inde, kültürel miras odaklı afet eğitimi programları düzenlenmektedir (AFAD, 2023).

5. Tartışma

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Çanakkale ilinde yer alan arkeolojik miras alanlarının, özellikle yangın, deprem, heyelan ve iklim değişikliğine bağlı afetler nedeniyle yüksek risk altında olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, yalnızca yapısal müdahalelerin yeterli olmadığını, yerel aktörlerin sürece dahil edilmesini esas alan bütüncül bir yaklaşımı savunan Oktay vd. (2020) ile paralellik göstermektedir. Bu durum, AFAD (2023) verileriyle de örtüşmektedir. Türkiye genelinde olduğu gibi, Çanakkale'de de kültürel varlıklar sismik hareketler karşısında savunmasızdır. Özellikle Troya ve Assos gibi hem arkeolojik hem de turistik değeri yüksek alanlarda, alt yapı eksiklikleri ve uzun vadeli koruma planlarının yetersizliği riskleri daha da artırmaktadır. Bu bağlamda, Çanakkale gibi kıyı bölgelerinde yer alan kazı alanlarının, gelecekte bu etkilerden olumsuz etkilenme potansiyeli yüksektir. Çanakkale özelinde kültürel mirasın korunmasına yönelik etkili bir afet yönetimi için yalnızca kurumlar arası koordinasyon değil, aynı

zamanda kazı başkanları gibi sahada doğrudan görev yapan uzmanların bilgi ve deneyimlerinin sistematik biçimde bütünleşik yönetime dahil edilmesi gerekmektedir.

Önerilen İyileştirmeler:

- Tüm tarihi alanlarda dijital izleme ağı kurulması,
- AFAD'ın kültürel miras özelinde afet senaryoları hazırlaması,
- Kazı başkanlarının tecrübelerinden faydalanılması ve işbirliği yapılması,
- Yerel halkın koruma ekiplerine dahil edilmesi,
- Koruma kurullarında afet uzmanı bulunmasının zorunlu hale getirilmesi,
- Erken uyarı sistemlerinin kültürel miras alanlarına entegre edilmesi.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Çanakkale ili özelinde arkeolojik alanların afet riskleri karşısındaki durumunu ortaya koyarken, kültürel mirasın korunmasında disiplinlerarası bir afet yönetimi yaklaşımının önemini vurgulamaktadır. Araştırma bulguları, yalnızca yapısal önlemlerin yeterli olmadığını; yerel yönetimler, afet kurumları, kazı başkanları ve sivil toplum gibi farklı paydaşların eşgüdüm içinde çalışması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, mevcut ulusal mevzuatın uluslararası koruma ilkeleriyle daha uyumlu hale getirilmesi, kültürel miras alanlarına yönelik risk analizlerinin düzenli olarak güncellenmesi, yerel kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Afet risk azaltım stratejilerinde kültürel mirasın etkin şekilde dikkate alınması, sürdürülebilir koruma politikalarının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Çanakkale özelinde bu alandaki boşluğu dolduran çalışma, benzer risk altındaki diğer kültürel miras alanları için de yol gösterici bir çerçeve sunmaktadır.

Çalışmanın önemi üç temel noktada ortaya çıkmaktadır:

- ✓ Kültürel mirasın korunmasına yönelik disiplinlerarası bir afet yönetimi modeli sunması,
- ✓ Yerel ve ulusal karar alma süreçlerine kanıta dayalı öneriler getirmesi,
- ✓ Uluslararası ilkeler ile ulusal uygulamalar arasındaki entegrasyonu desteklemesi.

Kaynakça

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2020). *Türkiye Afet Bilgi Bankası (TABB) analiz modülü*. <https://www.afad.gov.tr/tabb-turkiye-afet-bilgi-bankasi>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2021). *Çanakkale il risk azaltma planı*. <https://canakkale.afad.gov.tr/kurumlar/canakkale.afad/PdfDosyaları/Canakkale-IRAP.pdf>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2022). *Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)*. <https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-planı>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2023). *2023 yılı doğa kaynaklı olay istatistikleri*. <https://www.afad.gov.tr/afet-istatistikleri>
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2023). *Türkiye’de afet yönetimi*. <https://www.afad.gov.tr/kitaplar>
- Akça, S. (2017). Kültürel miras yönetimi: İstanbul Tarihi Yarımada örneği değerlendirme ve öneriler. *İdealkent*, 8(22), 577–596.
- Akay, A. (2017). Türkiye’de afet yönetimi politikaları. In B. Özmen (Ed.), *Afet yönetimi-II* (pp. 212–248). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Arca, D. (2012). Afet yönetiminde coğrafi bilgi sistemi ve uzaktan algılama. *Karadokuz Fen ve Mühendislik Dergisi*, 2(2), 53–61.
- Arslan, N. (2010). Troas Bölgesi’ndeki taşın hayat verdiği kent Assos: 1881–2009 yılları arasındaki kazılara genel bakış. *Colloquium Anatolicum Anadolu Sohbetleri IX* (pp. 113–139).
- Aslan, R. (2009). Truva arkeolojik yerleşmesi. *Türkiye’nin Dünya Miras Alanları* (pp. 2–36). UNESCO. https://www.academia.edu/51682296/Truva_Arkeolojik_Yerlesmesi
- Artan, T. & Özkan, A. O. (2020). Afetler ve sosyal hizmet. *JADEM*, 1(1), 47–54.
- Azimli Çilingir, G. & Örçen Güler, İ. (2020). Afet politikalarında risk unsuru ve afet mevzuatında risk yönetimi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 152–165. <https://doi.org/10.33712/mana.687889>
- Banerjee, S. (2008). Strategic brand-culture fit: A conceptual framework for brand management. *Journal of Brand Management*, 15(5), 312–321. <https://doi.org/10.1057/bm.2008.5>
- Bekler, T., Demirci, A., & Ekinci, Y. L. (2016). Heyelan alanlarında mühendislik jeofiziği parametreleri ve değerlendirmeleri: Güzelyalı ve Lapseki Adatepe örnekleri. In [Book title] (pp. 17–39). Altın Kalem Yayınevi
- Bekler, T., Çifçi, S., Bekler, F. N., Demirci, A. (2022). *Çanakkale Şehir Merkezi Risk Azaltma Çalışmaları ve Afet Farkındalığının Değerlendirilmesi*. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 4(1), 73–97. <https://doi.org/10.46464/tdad.1041575>

- Büyükkaracıgan, N. (2016). Türkiye’de yerel yönetimlerde kriz ve afet yönetim çalışmalarının mevzuat açısından değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 12, 195-219.
- Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023). *Çanakkale kültür envanteri*. <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-150400/canakkale-kultur-envanteri.html>
- Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı. (2023). *Çanakkale tarihi alanları*. <https://canakkaletarihialan.gov.tr/>
- Çanakkale Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023). *Çanakkale tarihçesi*. <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70468/tarihce.html>
- Çanakkale Valiliği. (2020). *Kale-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi) tarihçesi* [Resmî belge]. <http://www.canakkale.gov.tr/kale-i-sultaniye-cimenlik-kalesi>
- Diker, O. (2016). Kültürel miras ile kültürel miras turizmi kavramları üzerine kavramsal bir çalışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(30), 365-374.
- Eyice, S. (2002). Kilitbahir Kalesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kilitbahir-kalesi>
- Gezer, A., & Bekler, T. (2021). 6 Şubat 2017, Mw=5.4 Ayvacık depremi öncesi ve sonrası temel deprem tehlike parametrelerinin analizi. *Journal of Advanced Research in Natural and Applied Sciences*, 7(1), 82-99.
- Gürçayır, S. (2011). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi üzerine eleştirel bir okuma. *Milli Folklor Dergisi*, 23(92), 7.
- Hakala, U., Lähti, S., & Sandberg, B. (2011). Operationalising brand heritage and cultural heritage. *Journal of Product & Brand Management*, 20(6), 447-456. <https://doi.org/10.1108/10610421111166612>
- Haraguchi, S., & Oers, R. V. (Eds.). (2014). *World heritage papers 38: Safeguarding precious resources for island communities* (p. 101). UNESCO.
- Hatip, S. M. (2013). *Çanakkale Boğazı (Bahr-i Sefid Boğazı) savunma sistemi 1770-1918*.
- ICOMOS. (1999). *Uluslararası kültürel turizm tüzüğü: Kültürel miras değeri taşıyan alanlarda turizm yönetimi*. 12. Genel Kurul, Meksika.
- ICOMOS. (2017). *Heritage at risk: Global report*. ICOMOS
- ICOMOS Türkiye. (2021). *Kültürel miras ve afet risk yönetimi: Rehber ilkeler*. https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0639262001633172339.pdf
- ICOMOS Türkiye. (2025). Afetler ve kültürel mirasın korunması. *ICOMOS Türkiye Bülteni*, (2), 1-29. https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0656847001741947564.pdf

- ICCROM. (2022). *Climate change and cultural heritage: Impacts and adaptation strategies* [İklim değışikliği ve kültürel miras: Etkiler ve uyum stratejileri]. <https://www.iccrom.org/publications/climate-change-heritage>
- İpek, M., & Körpe, R. (2018). *Kilitbahir Kalesi geç dönem Osmanlı yapılarının arkeolojik ve tarihsel incelemesi* (pp. 1-142).
- Keleş, V., Kasapoğlu, H., Oyarçın, K., Hazar, K. A. B. A., Yılmaz, A., Kasapoğlu, B. E., ... & Yılmaz, Z. (2023). Parion 2020 sezonu kazı, restorasyon-konservasyon ve antropoloji çalışmaları. *Anatolian Archaeology*, 2, 55-93. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3359764>
- Kunt, S. (2023). Dijitalleşme çağında kültürel mirası yeniden yorumlamak. *Kültürel Miras Araştırmaları*, 4(2), 49-60. <https://doi.org/10.59127/kulmira.1364908>
- Külcü, Ö. T. (2015). Kültürel miras kavramının eğitim açısından önemi. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 27-32.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). *Çanakkale kültür envanteri*. KTB Yayınları.
- Metin Parlak, T., & Çelebi Şeker, N. N. (2025). Kültürel miras ve erişilebilirlik: Çanakkale Kilitbahir Kale Müzesi. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 8(1), 186-205. <https://doi.org/10.53353/atrss.1515282>
- Mevzuat Bilgi Sistemi. (2023). 1982 Anayasası 63. Madde. <https://www.mevzuat.gov.tr>
- Oktaç, S., Taş, N., & Taş, M. (2020). Kültürel miras alanlarının korunması ve afet yönetimi ilişkisi. *Resilience*, 4(2), 305-321. <https://doi.org/10.32569/resilience.710387>
- Öksüz Kuşcuoğlu, G., & Taş, M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Yahya Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.
- Özcan, K. (2009). Sürdürülebilir kentsel korumanın olabilirliği üzerine bir yaklaşım önerisi: Konya tarihi kent merkezi örneği. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 26(2), 1-18. <https://doi.org/10.4305/METU.JFA.2009.2.1>
- Öztepe, E. (2024). Epigrafik ve arkeolojik veriler ışığında Alexandria Troas'taki kültler ve ikonografileri. *Höyük*, 14, 91-108. <https://doi.org/10.5555/hoyuk.1591568>
- Resmî Gazete. (2004, 27 Temmuz). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve çeşitli kanunlarda değışiklik yapılması hakkında kanun* (Sayı: 25531). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm>
- Strabon. (Antik dönem). *Geographika* (Kitap XIII, 1.18).
- Şahin, Ş., & Üçgül, İ. (2019). Türkiye'de afet yönetimi ve iş sağlığı güvenliği. *Afet ve Risk Dergisi*, 2(1), 43-63.

- Timothy, D. J. (2011). *Cultural heritage and tourism* (2nd ed.). Channel View Publications.
- Tombul, M. (2007). *Chyrysa (Gülpınar) yerleşim alanının, Kalkolitik dönemden (6000–3000) günümüze değin paleocoğrafik evrimi* (Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Arkeometri Anabilim Dalı). <https://libratez.cu.edu.tr/tezler/7215.pdf>
- Tombul, M. (2015). *Çanakkale kültür envanteri: Arkeolojik yerleşim alanları ve sanat tarihi yapıları*. Çanakkale Valiliği. <https://canakkale.ktb.gov.tr/Ek-lenti/56256,canakkale-kultur-envanteripdf.pdf?0>
- UNDP. (2023, March). *Rapid damage assessment: 2023 Turkey earthquakes* (Report No. TR/2023/001). <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-03/UNDP%20earthquake%20%28FINAL%29.pdf>
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction [UNDRR]. (2023). *Terminology on disaster risk reduction*. <https://www.undrr.org/terminology>
- UNESCO. (1954). *Convention for the protection of cultural property in the event of armed conflict*. <https://www.unesco.org/en/heritage-armed-conflicts/1954-convention>
- UNESCO. (1972). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme*. <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/> UNESCO Türkiye. (1998). *UNESCO Dünya Mirası Listesi [World Heritage List]*. Retrieved July 15, 2024, from <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnnya-Miras%C4%B1-Listesi>
- UNESCO, ICOMOS-ICORP, MARSH International, ICCROM, & UNISDR. (2013). *Heritage and resilience: Issues and opportunities for reducing disaster risks*. <https://www.undrr.org/publication/heritage-and-resilience-issues-and-opportunitiesreducing-disaster-risks>
- UNESCO. (2019). *Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention*. UNESCO
- UNESCO. (2021). *Managing disaster risks for World Heritage*. UNESCO World Heritage Centre.
- Ünal, G. Z. (2014). Kültürel mirasın korunması. *İSMEP Rehber Kitaplar*, Haziran 2014, İstanbul, 1–76.
- Yücel Batmaz, N., & Biçici, G. (2021). Türkiye’de somut kültürel mirasın korunması üzerine bir alan araştırması: Kırıkkale-Delice örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(1), 97–110. <https://doi.org/10.33712/mana.827589>
- Zirek, İ. (2025). *Çanakkale antik çağ dönemi tarihi eser ve kültürel miras varlıkları haritası* [Şekil 1]. Çanakkale Afet Acil Durum Müdürlüğü.

Lojistik Performansının Makroekonomik Göstergeler Üzerine Etkisi: Literatür İncelemesi¹

Mehmet Ali Orhan²

Orhan Çoban³

Özet

Tedarik zinciri kabiliyetlerinin ve genel kurumsal performansın geliştirilmesinde lojistik performans oldukça önemli bir faktördür. Yüksek lojistik performansı, ülkeler için operasyonel maliyetleri azaltarak ve mal ve hizmetlerin teslimat sürelerini iyileştirerek bir ekonomiyi güçlendirebilir, bu da ihracatın artmasına ve potansiyel olarak ticaret dengesinin iyileşmesine yol açar. Lojistik ve makroekonomik göstergelerin birbirine bağlı doğası, farklı bölgeler ve sektörler arasındaki ilişkilerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını gerektirir. Karmaşık analizler, lojistik performansındaki değişikliklerin ekonomik metrikler üzerinde kümülatif etkilere sahip olabileceğini ve sektöre özgü araştırmaları gerekli kıldığını göstermektedir. Lojistiğin makroekonomik koşullar üzerindeki etkilerinin sürekli değerlendirilmesi, bu karşılıklı ilişkilerin dinamik doğasını göstermekte ve değişen küresel ticaret ortamlarına yanıt veren uyarlanabilir stratejiler gerektirmektedir. Çeşitli çalışmalarda sunulan kanıtlar, lojistik verimliliğini artırmanın ekonomik dayanıklılığı artırabileceğini, ticaret rekabet gücünü teşvik edebileceğini ve nihayetinde sürdürülebilir kalkınmayı yönlendirebileceğini vurgulamaktadır. Lojistik performansının makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi, lojistik ve tedarik zinciri yönetiminin ulusal ve küresel ekonomileri şekillendirmede oynadığı önemli rolün altını çizen çok yönlü bir konudur. Yüksek kaliteli lojistik performansı tedarik zinciri verimliliğini artırmakta, bu da ekonomik büyüme, enflasyon ve ticaret dengeleri gibi çeşitli makroekonomik göstergeleri etkilemektedir. Bu çalışma, lojistik performans ile makroekonomik göstergeler arasındaki karmaşık bağlantıları aydınlatmak için mevcut literatürü sentezlemeyi amaçlamaktadır.

- 1 Bu çalışma Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalında hazırlanmakta olan doktora tezinden özetlenmiştir.
- 2 Öğr. Gör. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBMYO, Lojistik Programı, Kahramanmaraş, Türkiye; e-mail: maliorhan7@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7818-0433.
- 3 Prof. Dr. Gaziantep Üniversitesi, İİBF, UTİL Bölümü, Gaziantep, Türkiye; e-mail: ocoban@gantep.edu.tr; ORCID ID: 0000-0001-6137-8937.

1. GİRİŞ

Lojistik performans, bir organizasyondaki lojistik ve tedarik zinciri süreçlerinin verimliliğini ve etkinliğini kapsar. Bir lojistik sisteminin mal ve hizmetleri zamanında teslim edebilme ve maliyetleri etkin bir şekilde yönetebilme yeteneğinin temel belirleyicisidir. Lojistik performansının çeşitli yönleri arasında teslimat güvenilirliği, maliyet etkinliği, hız ve esneklik yer alır ve bunların hepsi birlikte operasyonların başarısına katkıda bulunur. Pazarlar giderek küreselleştikçe ve e-ticaret ortaya çıktıkça, şirketler tedarik zinciri operasyonlarını optimize ederek rekabet avantajlarını artırmaya çalıştıkça lojistik performansı giderek daha da önemli hale gelmektedir (Bayraktutan & Özbilgin, 2015: 96).

Ekonomik göstergeler ise, hem ulusal hem de küresel düzeyde ekonomik performansın analizinde ve anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nicel ölçütler, bir ekonominin sağlığını ve yönünü değerlendirmek için kullanılır ve karar alma süreçlerini kolaylaştırmak için politika yapıcılara, yatırımcılara ve analistlere temel veriler sağlar. Temel ekonomik göstergeler tipik olarak GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla), işsizlik oranları, enflasyon oranları, ticaret dengeleri ve tüketici güven endekslerini içerir. Bu göstergelerin her biri ekonomik faaliyetin farklı yönlerini yansıtmaktadır (Göçer & Çıracı, 2011: 5). Tüketici davranışları ve bunun makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi son yıllarda pek çok kişi tarafından araştırılmaktadır (Kocabıyık & Alptürk, 2024: 151)

Bu göstergelerin önemi sayısal değerlerin ötesine geçmektedir; çeşitli paydaşlar için hem tarihsel hem de ileriye dönük olarak ekonomik eğilimlere ilişkin hayati sinyaller olarak hizmet ederler. Ekonomik göstergeler sadece mevcut koşulların değerlendirilmesine yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda gelecekteki ekonomik performansın tahmin edilmesinde de kritik öneme sahiptir. Bu göstergeler arasındaki etkileşim, ekonomik koşulların daha incelikli bir görünümünü ortaya çıkarabilir. Enflasyon oranları ve faiz oranları arasındaki ilişki, para politikası notasyonunda, yatırım kararlarını ve tüketici davranışlarını etkilemede çok önemlidir (Succurro, 2021: 1).

Ekonomik göstergeler ve lojistik performans arasındaki ilişki, lojistiğin ekonomik büyüme ve verimliliği kolaylaştırmada oynadığı hayati rolü yansıtarak çağdaş ekonomik çalışmaların odak noktası haline gelmiştir. GSYH, DYY (Doğrudan Yabancı Yatırımlar), enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik göstergeler lojistik faaliyetlerin şekillenmesinde ayrılmaz bir rol oynarken, etkili lojistik uygulamaları da bu ekonomik göstergeleri etkileyebilmektedir. OECD ülkelerinde bu çift yönlü ilişki lojistiği makroekonomik koşullara

hem katkıda bulunan hem de yanıt veren bir unsur olarak işaret etmektedir (Çoban vd., 2021: 110; Samut, 2023: 67).

Bu çalışmamızda lojistik performans ile makroekonomik göstergeler arası ilişkiyi inceleyen literatürdeki çalışmalar ele alınacaktır.

2. LİTERATÜR

Bu bölümde lojistik performansı ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkilerle ilgili yerli ve yabancı literatürde yapılan çalışmalar detaylandırılacaktır. Öncelikle yerli literatüre baktığımızda;

Yörük ve Zaim (2005), verimliliği ölçmek için hem Malmquist verimlilik endeksini hem de Malmquist-Luenberger verimlilik endeksini kullanarak OECD ülkeleri arasındaki verimlilik artışına ilişkin değerli bilgiler sunmaktadır. Analizleri, geleneksel Malmquist endeksinin, üretim süreçlerinden kaynaklanan zararlı yan ürünleri hesaba katmadığı için verimlilik artışını genellikle olduğundan fazla tahmin ettiğini vurgulamaktadır. Buna karşın, Malmquist-Luenberger endeksi negatif dışsallıkları dikkate alarak daha kapsamlı bir değerlendirme sunmakta ve sonuçta OECD ekonomilerindeki verimlilik eğilimlerinin daha doğru bir şekilde yansıtılmasını sağlamaktadır. Bu çalışma, özellikle ülkeler küreselleşmiş bir ekonomide sürdürülebilir büyüme için çabalarırken, makroekonomik değerlendirmelere çevresel hususların dahil edilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Aksoy vd. (2017), çalışmalarında değişen demografik profillerin, özellikle de nüfusun yaşlanmasının tasarruf, yatırım ve çıktı büyümesi gibi makroekonomik sonuçlar üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Analizleri, yaşlanan nüfusun reel faiz oranlarının düşmesi ve daha düşük inovasyon oranlarıyla ilişkili olduğunu ve sonuçta uzun vadeli ekonomik büyümeyi engellediğini ortaya koymaktadır. Bu demografik değişimleri modelleyerek, Birleşik Krallık'ın 1970 yılındaki yaş yapısını koruması halinde, ortaya çıkan yıllık büyüme oranının yaklaşık yüzde 0,68 puanla önemli ölçüde daha yüksek olabileceğini öngörmektedirler. Bu bulgu, OECD ülkelerindeki politika yapıcıların demografik değişikliklere yanıt olarak ekonomik stratejilerini uyarlamalarına yönelik önemli bir ihtiyaca işaret etmektedir.

Kırıkkaleli & Özün (2019) tarafından yapılan bir çalışma, OECD ülkeleri arasında inovasyon kapasitesi, işletme gelişmişliği ve makroekonomik istikrar arasındaki bağlantıları araştırmaktadır. Araştırmada, zaman serisi verilerini analiz etmek ve bu temel değişkenler arasında ilişkiler kurmak için Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri de dahil olmak üzere çeşitli ekonometrik yöntemler kullanılmaktadır. Bulgular, işletme gelişmişliğindeki gelişmelerin inovasyon kapasitesini olumlu yönde etkilediğini ve makroekonomik

istikrara katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu döngüsel etki, ülkelerin iş ortamlarını geliştirdikçe ve inovasyonu teşvik ettikçe daha güçlü ekonomik performans elde edebileceklerini göstermektedir; bu da makroekonomik sonuçları iyileştirmek isteyen politika yapımcılar için önemli bir öngörü sağlar.

Özsarı & Boz (2019), OECD Sağlık Veri Bankası ve Uluslararası Para Fonu verilerinden yararlanarak OECD ülkelerindeki sağlık durumu ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu analiz, OECD ülkeleri arasında İrlanda'nın en yüksek, Türkiye'nin ise en düşük sıralamaya sahip olduğu makroekonomik performansta önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, makroekonomik göstergelerin sağlık sonuçlarındaki eşitsizlikleri tetikleyen kritik faktörler olarak önemini vurgulamakta ve ekonomik sağlığın bu ülkelerdeki genel toplumsal refahı etkileyebileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle, makroekonomik göstergelerin anlaşılması, OECD üye ülkelerindeki ekonomik manzaranın ve sağlık politikalarının değerlendirilmesi için gereklidir.

Koç vd. (2021) tarafından hazırlanan çalışmada, özellikle COVID-19 salgını bağlamında OECD ülkelerindeki makroekonomik göstergelere ilişkin değerli bilgiler sunmaktadır. Çalışma, ihracat, ithalat, enflasyon, işsizlik, özel tüketim ve ekonomik büyüme gibi temel makroekonomik göstergelerdeki benzer değişikliklere dayalı olarak ülkeleri gruplandırmak için küme analizi ve çok boyutlu ölçeklendirme kullanmaktadır. Bu analiz, makroekonomik göstergelerin pandemi sırasında farklı OECD ülkelerinde nasıl geliştiğini anlamak için bir çerçeve sunmakta ve bu analitik yöntemlerin ekonomik performanstaki kalıpları ve değişimleri belirlemedeki etkinliğini vurgulamaktadır. Politika yapımcılar ve araştırmacılar bu göstergeleri inceleyerek, benzeri görülmemiş küresel zorluklar karşısında OECD ülkelerinin genel ekonomik sağlığını ve direncini daha iyi değerlendirebilirler.

Coşkun & Erturgut (2021), hem akademik araştırmalar hem de sektör uygulamaları için lojistik performans boyutlarının doğru bir şekilde ölçülmesi için gerekli olan bir lojistik performans ölçeğinin geliştirilmesini tartışmaktadır. Çalışma, bu performans değerlendirmesinin temel bileşenleri olarak lojistik verimlilik, farklılaşma, çeviklik ve etkinliğin önemini altını çizmektedir. Yazarlar, nicel bir araştırma metodolojisi kullanarak bu boyutları destekleyen ampirik kanıtlar sunmakta ve lojistik performans literatürüne önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca, akademisyenler ve sektör yöneticileri gibi paydaşların ölçek geliştirme sürecine dahil edilmesi, bulguların geçerliliğini ve uygulanabilirliğini artırmakta ve böylece lojistik performans değerlendirmesinde kapsamlı bir çerçeveye duyulan ihtiyacı ele almaktadır.

Yetişen vd. (2022) çalışmalarında, özellikle Okun tarafından geliştirilen ve Barro tarafından genişletilen sefalet endeksi merceğinden OECD ülkeleri arasındaki makroekonomik göstergelerin değerlendirilmesine ilişkin değerli bilgiler sunmaktadır. Çalışma, ekonomik performanstaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmak için makroekonomik göstergeleri anlamının önemini vurgulayarak, bu üye ülkelerdeki ekonomik koşulları karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu karşılaştırmalı analiz, OECD ülkelerinin daha geniş ekonomik sağlığını anlamak için temel bir yaklaşım olarak hizmet etmekte ve bu tür göstergelerin ekonomik refahı ve politika sonuçlarını değerlendirmedeki önemini göstermektedir.

Yabancı literatürde yapılan çalışmaları incelediğimizde;

Hadri & Rao (2009), OECD ülkeleri genelinde 14 makroekonomik göstergenin durağanlığını incelemiştir. Araştırmalarında yapısal kırılmaların ve yatay kesit bağımlılığının dahil edildiği bir panel durağanlık testi kullanmışlardır. Bu faktörler hesaba katıldığında, söz konusu makroekonomik değişkenler için durağanlık varsayımının reddedilemeyeceğini bulmuşlardır. Bu durum, Hurlin (2004) tarafından yapılan ve farklı metodolojilerin bu makroekonomik göstergelerin doğasına ilişkin önemli ölçüde farklı sonuçlar verebileceğini gösteren önceki araştırmayla tezat oluşturmaktadır. Elde ettikleri bulgular, OECD bağlamında makroekonomik değişkenlerin analiz edilmesinin doğasında var olan karmaşıklıkları vurgulayarak, verilerdeki yapısal değişikliklerin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Fugate vd. (2010), lojistik performansı ve bunun örgütsel performans açısından önemine ilişkin ampirik bir araştırma sunmaktadır. Fugate ve arkadaşları lojistik performansını özellikle üç boyuttan oluşan ikinci dereceden biçimlendirici bir yapı olarak tanımlamaktadır: verimlilik, etkinlik ve farklılaşma. Bulguları, lojistik performans ile kurumsal performans arasında pozitif bir korelasyon olduğunu göstermekte ve lojistiğin genel iş sonuçlarının iyileştirilmesinde oynadığı kritik rolü vurgulamaktadır. Bu çalışma, firmalarda performans ölçütlerinin iyileştirilmesi için lojistik kabiliyetlerden stratejik olarak nasıl yararlanılabileceğine dair değerli içgörüler sunmaktadır.

Dörnhöfer vd. (2016) otomotiv sektörü için özel olarak tasarlanmış bir lojistik performans ölçüm sisteminin kurulmasını tartışmaktadır. Çalışma, lojistik performans ölçüm sisteminin mevcut performans seviyelerinin ölçülmesinde ve lojistik süreçlerinde iyileştirme alanlarının belirlenmesindeki önemini vurgulamaktadır. Tedarik zinciri performansının birbiriyle bağlantılı doğasını vurgulayarak tedarikçilerden orijinal ekipman üreticilerine uzanan kapsamlı bir yaklaşımı savunmaktadır. Ayrıca, lojistik

performans ölçüm sisteminin modern lojistik stratejileriyle, özellikle de israfı azaltmayı ve verimliliği artırmayı amaçlayan yalın lojistikle uyumlu hale getirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu makale, lojistik performans ölçütlerinin önemine ve belirli bir endüstriyel bağlamda uygulanmasına ilişkin temel bilgiler sunarak lojistik performans literatürüne değerli bir katkı sağlamaktadır.

Lu vd. (2019) çalışmalarında, 112 ülkenin lojistik performansını yeşil taşımacılık bağlamında değerlendiren çevresel lojistik performans endeksinin geliştirilmesi ele alınmaktadır. Çalışma, lojistik performans endeksi'nin CO₂ emisyonları ve petrol tüketimi ölçütleriyle birleştirmekte ve böylece çevresel etkiyi göz önünde bulundururken kapsamlı bir lojistik verimlilik ölçütü sağlamaktadır. Bu çalışma, lojistik performansın optimize edilmesi ile ekolojik zararın en aza indirilmesi arasındaki dengeyi vurgulamakta ve sürdürülebilir uygulamalarda lojistik performans literatürüne önemli bir katkı sağlamaktadır. Veri zarflama analizi kapsamında aralık ayarlı bir ölçüt kullanarak, yeşil lojistik alanında gelecekteki araştırma ve politika oluşturma süreçlerini bilgilendirebilecek nitelikte bir değerlendirme yöntemi sunmaktadır.

Mesjasz-Lech (2019) tarafından yapılan çalışmada, lojistik performans ile lojistik sistemlerin güvenliği arasındaki ayrılmaz ilişkiyi tartışmaktadır. Etkili lojistik performansının, riskleri ve belirsizlikleri azaltırken lojistik operasyonların başarılı bir şekilde uygulanması için önemini vurgulamaktadır. Lojistik performans endeksinin farklı ülkelerdeki lojistik sistemlerin güvenilirliğini ve emniyetini yansıtan kilit bir ölçüt olarak tanımlamaktadır. Bu endeks, lojistik süreçlerin sorunsuz işlenmesini sağlayan temel faktörlere kapsamlı bir genel bakış sunmakta ve sistem güvenliğinin makroekonomik bir perspektiften değerlendirilmesindeki rolünü vurgulamaktadır. Güvenlik ve verimliliği birbirine bağlayan literatür, lojistik performansının artırılmasının sistem güvenliği yönetimini doğrudan etkilediği iddiasını daha da desteklemektedir. Dolayısıyla bu referans, lojistik performansının genel sistem güvenliğini ve lojistik yönetimindeki operasyonel etkinliği nasıl etkilediğini anlamak için temel bir parça olarak hizmet etmektedir.

Amin & Shahwan (2020), lojistik yönetimi gerekliliklerinin ve bunların lojistik performans verimliliği üzerindeki etkilerinin eleştirel bir analizini sunmakta ve Mısırlı mühendislik firmalarındaki belirli uygulamaların lojistik sonuçları nasıl etkilediğine ışık tutmaktadır. Örgütsel, bilgisel ve insan kaynakları gereksinimleri arasındaki etkileşime odaklanan çalışma, etkili lojistik yönetimi uygulamalarının bu ilişkilere aracılık ettiğini ve böylece verimliliği etkilediğini gösteren ampirik kanıtlar sunmaktadır. Araştırmada

temel performans göstergesi olarak kullanılan operasyonel maliyetler, daha düşük maliyetlerin daha iyi lojistik performansı ile ilişkili olduğunu vurgulayarak yönetim çabaları ile operasyonel başarı arasında doğrudan bir bağlantı kurmaktadır. Lojistik performansı üzerine bir literatür taraması için uygun hale getirmektedir, çünkü alana hem teorik içgörüler hem de pratik çıkarımlar katmaktadır.

Khadim vd. (2021), çalışmalarında özellikle gelişmekte olan ülkelerde lojistik performansın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ele almaktadırlar. Çalışmada Dünya Bankası'nın Lojistik Performans Endeksi'nin (LPI) çeşitli yıllarda kullanılması, lojistik performansının değerlendirilmesi için sağlam bir metodolojik çerçeve sunarak lojistik ve ekonomik kalkınma literatürüne önemli bir katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu makale, lojistik performansının daha geniş ekonomik sonuçlar üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik ampirik içgörülere katkıda bulunmaktadır.

Huseynova vd. (2022), GSYH dinamikleri ile ekonomik duyarlılık endeksleri arasındaki ilişkiyi araştırarak OECD ülkelerindeki makroekonomik göstergeler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Çalışma, iş dünyası ve tüketici güveninin bileşik bir ölçüsü olarak hizmet veren Ekonomik Duyarlılık Endeksi'nin (ESI) önemini vurgulamaktadır. Bu endeks özellikle makroekonomik eğilimlerin analiz edilmesi, GSYH büyümesine ilişkin tahminlerin sağlanması ve iş döngüsü dinamiklerinin anlaşılması açısından önemlidir. Yazarlar, OECD ve Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilen ve ESI'nin etkili ekonomik tahminlerdeki faydasını destekleyen uyumlaştırılmış bir metodoloji önermektedir. Bu tür ampirik modeller ve metodolojiler, döngüsel hassasiyetlerin anlaşılmasını kolaylaştırdığı ve ekonomik değerlendirmeleri geliştirdiği için OECD ülkeleri genelinde makroekonomik göstergelerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi açısından hayati önem taşımaktadır.

Hasse ve Lajaunie'nin Hasse & Lajaunie (2022) adlı referansı, özellikle OECD ülkelerinde getiri eğrisinin öngörü gücünü analiz ederek makroekonomik göstergeler hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Yazarlar, 13 OECD ülkesinde 45 yılı kapsayan benzersiz bir veri seti kullanarak, getiri farkının gelecekteki durgunlukları etkili bir şekilde işaret ettiğini ve böylece önemli bir makroekonomik gösterge olarak rolünü güçlendirdiğini ampirik olarak göstermektedir. Bu ampirik kanıt, OECD bağlamında makroekonomik istikrar ve tahminlere odaklanan politika yapıcılar ve ekonomistler için kritik öneme sahip olan ekonomik gerilemeleri öngörmek için finansal ölçütlerin nasıl kullanılabileceğinin altını çizmesi açısından önemlidir.

Harnphattananusorn & Puttitanun (2022) tarafından hazırlanan çalışmada, OECD ülkelerindeki demografik değişkenler ve makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiye dair değerli bilgiler sunmaktadır. Nüfus artışının ekonomik büyümeyi yalnızca kısa vadede etkilediğini gösterirken, yaş yapısının büyüme ve enflasyon gibi makroekonomik verilerdeki orta vadeli eğilimleri tahmin etmedeki önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, OECD ülkelerinde nüfus yapısındaki değişikliklerin ekonomik performans üzerindeki etkisini vurgulayan Kim'in bulgularıyla da örtüşmektedir. Bu referans, demografik faktörlerin bu ülkelerdeki makroekonomik göstergelerin analizinde kilit bileşenler olarak önemini altını çizmektedir.

Noh & Park (2023) referansı, sera gazı emisyonları ve borsa oynaklığının kesişimini inceleyerek OECD ülkelerindeki makroekonomik göstergeler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Spesifik olarak, 35 OECD ülkesinden panel verilerini kullanan çalışma, sera gazı emisyonları ile borsa oynaklığı arasında önemli bir pozitif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu korelasyon, çevresel faktörler ile ekonomik istikrar arasındaki etkileşimi vurgulamakta ve enflasyon oranları gibi makroekonomik göstergelerin iklim değişikliği gibi dış baskılardan etkilendiğini göstermektedir. Bulgular, makroekonomik koşulların ekolojik değişkenlerle birlikte OECD ülkelerindeki finansal piyasaları ve oynaklığı nasıl etkileyebileceğini anlamının önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, bu araştırma ekonomik performans, çevre politikaları ve piyasa davranışları arasındaki karmaşık ilişkileri göstererek makroekonomik göstergeler hakkındaki daha geniş söylemlere katkıda bulunmaktadır.

Ojo vd. (2023) OECD'nin Bileşik Öncü Göstergesini ve bu göstergenin Sanayi Üretim Endeksi, işsizlik oranı ve reel GSYH büyümesi gibi temel makroekonomik değişkenlerle ilişkisini analiz etmektedir. Bu çalışma, bu göstergelerin birlikte hareketini ve öncü-gecikme dinamiklerini değerlendirmek için gelişmiş matematiksel araçlar, özellikle de Sürekli Dalgacık Dönüşümü kullanmaktadır. Farklı frekanslardaki etkileşimlerine odaklanan bu araştırma, OECD ülkelerindeki ekonomik eğilimlerin anlaşılmasında bu makroekonomik göstergelerin önemini vurgulamaktadır. Bu tür bir analiz, ekonomik tahminler ve ekonomik dalgalanmalara yanıt olarak politika müdahalelerinin zamanlaması hakkında içgörü sağladığından politika yapıcılar için çok önemlidir.

Deng vd. (2023), OECD ve OECD üyesi olmayan ülkelerde fosil enerji tüketimi, sıcaklık ve karbon emisyonlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Çalışmaları, makroekonomik göstergeler ile sürdürülebilirlik çabaları arasındaki bağlantıyı vurgulamakta ve uluslararası

rekabet gücündeki gelişmelerin OECD ülkelerinde fosil enerji tüketiminin azalmasına ve karbon emisyonlarının düşmesine yol açtığını göstermektedir. Bu durum, ekonomik büyüme ve çevresel sorumluluğu dengelemeyi amaçlayan sürdürülebilir kalkınma politikalarının süregelen önceliğini yansıtmaktadır.

Götz vd. (2023), lojistik performans göstergelerinin seçilmesi ve hedeflerin tanımlanmasına yönelik bir çerçeveyi tartışmakta ve bu göstergelerin bir kuruluşun stratejik hedefleriyle uyumlu hale getirilmesinin önemine değinmektedir. Makale, yöneticiler için metodolojik bir yol haritası önererek lojistik yönetimini dönüştürmede dijitalleşme yoluyla elde edilen verilerin değerini vurgulamaktadır. Bu katkı, lojistik performansının iyileştirilmesinde önemli unsurlar olarak uygun performans göstergelerine sahip olmanın gerekliliğinin altını çizmekte ve böylece firmaları daha iyi karar verme için verileri etkin bir şekilde kullanmaları konusunda desteklemektedir. Böylece çerçeve, kuruluşların lojistik operasyonlarını optimize etmelerine ve bilinçli performans ölçümü yoluyla stratejik hedeflere ulaşmalarına yardımcı olmaktadır.

Nayak vd. (2024), Hindistan'ı bir vaka çalışması olarak, gelişmekte olan ekonomiler için özel olarak uyarlanmış olup ülke içi Lojistik Performans Endeksi'nin geliştirilmesini tartışmaktadır. Makale, ekonomik kalkınma için çok önemli olan lojistik verimliliğini değerlendirmek için bir metriğin gerekliliğini vurgulamaktadır. Lojistik yetersizliklerin ticari faaliyetleri nasıl engellediğini vurgulamakta ve bölgesel düzeyde lojistik performansını iyileştirmeyi amaçlayan bir kıyaslama aracı önermektedir. Çalışmanın temel bileşen analizini içeren metodolojisi, lojistik kabiliyetleri değerlendirmek için titiz bir nicel çerçeve sunmakta ve bu da lojistik performansa ilişkin literatürü gözden geçirme göreviyle iyi bir uyum sağlamaktadır. Ayrıca bulgular, lojistiğin etkin bir şekilde geliştirilmesinde altyapı ve telekomünikasyonun öneminin altını çizmekte ve böylece gelişmekte olan ekonomilere uygun lojistik performans göstergelerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Longlong vd. (2024) çalışmalarında, halk sağlığı acil durumları bağlamında şehir lojistik performansını (CLP) artırmaya yönelik yenilikçi yaklaşımları tartışmakta ve metro tabanlı yeraltı lojistik sistemlerinin rolünü vurgulamaktadır. Mevcut raylı sistem altyapısından yararlanarak temassız teslimatı kolaylaştıran Pandemi Thruport (P-Thruport) konseptinin tanıtımı özellikle vurgulanmaktadır. Araştırma, bu yöntemin pandemiler sırasında lojistik hizmet aksaklıklarını nasıl azaltabileceğini göstermekte ve

böylece kriz koşullarında lojistik performansını anlamak ve iyileştirmek için değerli bir vaka çalışması sunmaktadır.

Mourougane (2025), makroekonomik göstergelerin anlaşılmasında önemli bir araç olan Ödemeler Dengesi istatistiklerinin OECD ülkelerindeki kullanımına ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Bu istatistiklerin küresel ticaret ve yatırımdaki kısa vadeli gelişmeleri izlemek için nasıl kullanıldığını ve böylece ekonomilerin birbirine bağlılığını yansıttığını vurgulamaktadır. Bu bölümde ayrıca, temel makroekonomik göstergeler olan dış dengesizliklerin değerlendirilmesinde cari işlemler hesabının ve bileşenlerinin önemi vurgulanmaktadır. Bu faktörleri hem ülke hem de küresel düzeyde analiz eden referans, Ödemeler Dengesi verilerinin ekonomik anketler ve görünümlerdeki önemini göstermekte ve OECD çerçevesindeki makroekonomik manzarayı analiz etmek için bir temel sunmaktadır.

3. LOJİSTİK PERFORMANS İNDEKSİ VE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

Lojistik performansı ile makroekonomik istikrar arasındaki ilişkiye baktığımızda; gelişmiş lojistik kabiliyetlerle birlikte genellikle ulaşım maliyetlerinde azalmaya, iyileştirilmiş teslimat sürelerine ve artan müşteri memnuniyetine yol açarak ekonomik faaliyetleri arttırmayı teşvik etmektedir. Bu bölüm itibarıyla lojistik performans ile ekonomik göstergelerin kavramsal çerçevesi incelenecektir.

3.1. Lojistik Performans İndeksi

Lojistik performansının önemi, yetersiz lojistik altyapısının büyüme ve kalkınmayı engelleyebildiği gelişmekte olan ekonomilerde özellikle belirgindir. Yapılan analizlerde lojistik alanındaki gelişmelerin GSYH büyümesi ve ticaret hacimleri gibi makroekonomik göstergelerle doğrudan ilişkili olabileceğini göstermektedir (Kitzmann vd. 2023: 103). Liman operasyonlarında gelişmiş lojistik kabiliyetlerin belirli bölgelerdeki ticaret verimliliğini ve ekonomik büyümeyi artırmış ve lojistik ölçütlerin genel ekonomik sağlıkta oynadığı kritik rolü ortaya koymuştur.

Lojistik performansı genellikle ülkeleri lojistik yeteneklerine göre sıralayan Lojistik Performans Endeksi (LPI) gibi çeşitli endeksler aracılığıyla değerlendirilir. Bu değerlendirmeler, ekonomilerin lojistik güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin öngörüler sunarak, iyileştirme için hedefli stratejiler geliştirmeyi amaçlayan politika yapıcılar için kıyas görevi görür (Mesjasz-Lech, 2019: 730). Lojistik performansının bu tür ölçütler aracılığıyla anlaşılmasının, ekonomik büyümeyi destekleyen altyapıya daha iyi stratejik

planlama ve yatırım yapılmasını sağladığını göstermektedir (Çoban & Çoban, 2023: 22-23).

3.2. Makroekonomik Göstergeler

Makroekonomik göstergeler, bir bölgenin veya ülkenin birleşik ekonomik performansını temsil eden nicel veri noktalarıdır. Ekonomik sağlığın önemli göstergeleri olarak hizmet ederler ve politika yapıcılara, yatırımcılara ve araştırmacılara ekonomik faaliyetin çeşitli yönleri hakkında değerli bilgiler sağlarlar. Bu göstergeler literatürde geniş bir şekilde tartışılmış ve ekonomik büyümenin dinamiklerini, kamu politikalarının etkinliğini ve ulusların genel refahını anlamadaki rolleri vurgulanmıştır. Gerçekten de, makroekonomik göstergeler finansal sıkıntılarla ilgili çalışmalarda çok önemlidir ve hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ekonomiler için uygunluklarını göstermektedir (Hafeez & Kar, 2018: 674).

Makroekonomik analizin merkezinde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), işsizlik oranları, enflasyon oranları ve tüketici güven endeksleri gibi temel göstergeler yer almaktadır. Bu göstergelerin her biri ekonominin farklı yönleri hakkında ayırt edici bilgiler sunar. Örneğin, GSYİH bir ülkenin toplam ekonomik çıktısını ve üretkenliğini yansıtarak ekonomik sağlığın temel bir ölçütü haline gelir. Bu arada, işsizlik oranları, sosyal istikrar ve ekonomik canlılığın kritik yönleri olan işgücü piyasası koşulları hakkında fikir vermektedir (G.N., 2024: 64). Bu göstergeler arasındaki ilişkiler, ekonomik karşılıklı bağımlılıkların karmaşık doğasını göstermekte ve bir ülke içindeki daha geniş bir sosyo-ekonomik anlatıyı ortaya çıkarmaktadır (Çelik, 2023: 310).

3.2.1. Finansal Gelişmişlik Endeksi

Finansal Gelişmişlik Endeksi (FDI), bir ülke veya bölgedeki finansal sistemlerin derinliğini, erişilebilirliğini ve verimliliğini ölçmek için kullanılan önemli bir araçtır. FDI, ilk olarak Goldsmith (1969), De Gregorio & Guidotti (1995) tarafından ortaya konan pozitif ilişkiyi yansıtan, finansal sistemler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi değerlendiren temel teorilere dayanmaktadır (Giri & Bansod, 2019: 1033). Hem bir ülkenin finansal sağlığının bir göstergesi hem de sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma potansiyelini değerlendirmek için bir vekil olarak hizmet eder.

Uluslararası Para Fonu (IMF), finansal kalkınmanın tekil göstergeleriyle ilişkili sınırlamaları ele almak için FDI'yi geliştirmiştir. Finansal kurumların performansı ve piyasaların sağlamlığı da dahil olmak üzere birden fazla boyutu bir araya getiren FDI, finansal kalkınmaya daha kapsamlı bir bakış

açısı sunarak farklı ekonomik bağlamlarda geçerliliğini artırmaktadır (Khoury vd., 2021: 4301). Bu çok boyutlu yaklaşım, çeşitli jeopolitik ortamlardaki finansal sistemlerin karşılaştırmalı bir analizine olanak tanıyarak politika kararları ve kalkınma stratejileri hakkında bilgi verebilecek korelasyonları ortaya çıkarmaktadır (Murthy vd., 2014: 362).

3.2.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), bir ulusun veya bölgenin belirli bir dönemdeki (genellikle bir yıl veya bir çeyrek) toplam ekonomik çıktısını ölçen önemli bir ekonomik göstergedir. Bir ülkenin sınırları içinde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerini kapsar ve genel ekonomik performansının kapsamlı bir görüntüsünü sağlar (Chen & Wu, 2023: 1). Bir ekonominin sağlığını yansıtmaya ve politika yapımcılar, yatırımcılar ve ekonomistler için bir referans noktası olması nedeniyle GSYH'nin makroekonomik analizdeki önemi yadsınamaz (Hua, 2022: 1).

Geleneksel olarak GSYH, ekonomik büyüme ve istikrarın değerlendirilmesinde, ulusal hesapların ve mali politikaların desteklenmesinde kilit bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Analistler GSYH'yi ekonomik çıktıda zaman içinde meydana gelen değişiklikleri ölçmek için kullanmakta, böylece farklı zaman dilimleri ve coğrafi bölgeler arasında karşılaştırmalar yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu tür karşılaştırmalar, ekonomik faaliyetlerdeki eğilimlerin değerlendirilmesine yardımcı olarak hem kısa vadeli hem de uzun vadeli ekonomik stratejilere rehberlik eder (Prenaj vd., 2023: 1377). Ayrıca, GSYH'deki dalgalanmaların istihdam, enflasyon ve genel ekonomik refah üzerinde önemli etkileri olabilmekte, bu da GSYH'yi ekonomi politikalarının etkinliğini değerlendirmek için önemli bir gösterge haline getirmektedir (Wang vd., 2022: 1).

3.2.3. Döviz Kuru

Döviz kuru, bir para biriminin diğer bir para birimi cinsinden değerini temsil eden bir ekonomik değişkendir. Ticaret dengelerini, yatırım akışlarını ve genel ekonomik istikrarı etkileyerek uluslararası ekonomide hayati bir bağlantı görevi görür. Dalgalanmaların ekonomik performans ve finansal strateji üzerinde derin etkileri olabileceğinden, döviz kurlarının dinamiklerini anlamak politika yapımcılar, işletmeler ve yatırımcılar için çok önemlidir (Stavrakeva & Tang, 2020: 1).

Faiz oranları, enflasyon oranları ve ekonomik büyüme gibi makroekonomik göstergeler de dahil olmak üzere çok sayıda faktör döviz kurlarını etkilemektedir. Venkatesan ve Ponnammam tarafından vurgulandığı

üzere, döviz kurlarındaki değişkenlik makroekonomik koşullardan büyük ölçüde etkilenmekte ve dalgalanmaları etkili bir şekilde tahmin etmek için dikkatli bir analiz gerektirmektedir (Venkatesan & Ponnammam, 2017).

3.2.4. Yenilenebilir Enerji Tüketimi

Yenilenebilir enerji tüketimi, sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliğinin azaltılmasına ilişkin güncel tartışmalarda önemli bir odak noktası olarak ortaya çıkmıştır. Ülkeler sera gazı emisyonlarını azaltmak ve fosil yakıtlardan geçiş yapmak için acil ihtiyaçlarla boğuşurken, yenilenebilir enerji kaynakları enerji güvenliği ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için önemli hale gelmiştir (Qin & Öztürk, 2021: 1). Yenilenebilir enerjide dışa bağımlılığın azaltılması ekonomiye olumlu etki etmekte ve ekosistemlere verilen zararın azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Çoban vd., 2018: 1). Tüketilen enerjinin güneş, rüzgar, hidro ve biyokütle gibi doğal kaynaklardan elde edilen oranı olarak tanımlanan yenilenebilir enerji tüketimi, yalnızca çevre sağlığı için değil, aynı zamanda ekonomik büyüme ve enerji bağımsızlığı için de etkileri bulunmaktadır (Kwakwa, 2020: 101).

Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik verimlilik arasındaki ilişki kritik bir araştırma alanıdır. Araştırmalar, yenilenebilir enerji kullanımının artmasının sadece karbon emisyonlarının azalmasına katkıda bulunmakla kalmayıp, aynı zamanda özellikle kaynak zengini gelişmekte olan ülkelerde daha fazla ekonomik büyümeyi desteklediğini göstermiştir. Yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji tüketimindeki farklılıkların ekonomik performans üzerinde dolaylı etkileri olduğunu vurgulayarak, iyi dengelenmiş bir enerji stratejisinin ekonomik ilerlemeyi teşvik ederken sürdürülebilirliği de destekleyebileceğini göstermektedir (Jebli & Youssef, 2015: 799). Bu ikili fayda, yenilenebilir enerji kaynaklarının ulusal enerji portföylerine entegre edilmesinin önemini vurgulamaktadır.

3.2.5. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) küresel ekonomide önemli bir olguyu temsil etmekte, ekonomik büyüme ve kalkınmayı teşvik etmek için sermayenin sınır ötesi hareketini kolaylaştırmaktadır. Bir ülkedeki kuruluşların başka bir ülkedeki ticari çıkarlara veya varlıklara yaptığı yatırım olarak tanımlanan DYY, yeni girişimlerin kurulması, birleşme ve satın almalar ve mevcut faaliyetlerden elde edilen kazançların yeniden yatırımı gibi çok çeşitli faaliyetleri kapsamaktadır (Hajirasouliha, 2014: 111). DYY'nin etkileri sadece finansal işlemlerin ötesine geçmektedir; ev sahibi ülkelerde verimliliğin artırılması, istihdam yaratılması ve teknoloji transferinin kolaylaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Tama vd., 2024).

Son yıllarda DYY, gelişmekte olan ve yükselen ekonomiler için giderek daha önemli hale gelmiştir. Ekonomik büyümenin temel itici güçlerinden biri olan DYY, ülkelerin sermaye açıklarını kapatmalarına, uluslararası pazarlara erişmelerine ve çeşitli sektörlerde yabancı uzmanlıktan yararlanmalarına olanak sağlamaktadır (FoEh vd., 2020: 1). DYY'nin ek yerli yatırımları çekerek, rekabet ortamını geliştirerek ve ekonomik istikrarı teşvik ederek genel yatırım ortamını olumlu yönde etkilediğini göstermiştir (Wen, 2024: 320). DYY'nin ileri teknolojiler getirerek ve altyapı gelişimini destekleyerek Çin'in tarım sektörünü nasıl güçlendirdiğini ve böylece istihdam oranlarını ve mali gelirleri nasıl artırdığını vurgulamaktadır (Rasit vd., 2019: 1).

3.2.6. Enflasyon

Enflasyon, bir ekonomide mal ve hizmet fiyatlarının genel seviyesinin yükselme hızını yansıtan ve bunun sonucunda satın alma gücünü aşındıran bir ekonomik göstergedir. Ölçümü, ekonomik dinamiklerin anlaşılması, para politikasının bilgilendirilmesi ve mali kararların yönlendirilmesi açısından hayati önem taşır. Ekonomistler enflasyonu genellikle talep-çekişli, maliyet-çekişli ve yerleşik enflasyon gibi farklı türlere ayırır ve her birinin ekonomik faaliyetler üzerinde farklı nedenleri ve etkileri vardır (Kara & Nelson, 2003: 585). Enflasyondaki dalgalanmalar tüketici davranışlarını, iş yatırımlarını ve nihayetinde ekonomik büyümeyi etkileyebileceğinden, enflasyonu çevreleyen karmaşıklıklar kapsamlı bir analiz gerektirir.

Merkez bankaları, fiyat istikrarını korumak ve enflasyon beklentilerini kontrol etmek için tasarlanmış para politikası stratejileri yoluyla enflasyonun yönetilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu genellikle ekonomideki borçlanma ve harcama davranışlarını etkilemek için faiz oranlarının ayarlanmasını içerir. Enflasyon hedeflemesi, şeffaflığı ve hesap verebilirliği artıran net hedefleri kapsadığı için bir para politikası çerçevesi olarak popülerlik kazanmıştır (Mishra & Mishra, 2012: 86). Enflasyon hedeflemesi, merkez bankalarının niyetlerini piyasaya net bir şekilde iletmelerini ve böylece tüketiciler ve yatırımcılar arasındaki enflasyon beklentilerini etkilemelerini sağlar. Beklentilerin bu şekilde uyumlaştırılması, istikrarlı ekonomik koşulların sağlanması ve tarihteki hiperenflasyon dönemlerinde görüldüğü üzere enflasyonun kontrolden çıkmasının önlenmesi için çok önemlidir (Hartmann vd., 2020: 1302).

3.2.7. İşsizlik

İşsizlik, işgücü piyasalarının ve bir bütün olarak ekonominin sağlığını yansıtan kritik bir sosyo-ekonomik konudur. Çalışabilecek durumda olan ve aktif olarak iş arayan bireylerin iş bulamaması durumu olarak

tanımlanmaktadır. İşsizlik oranı, ekonomik performansın önemli bir göstergesi olarak politika kararlarını, kamu algısını ve bireysel geçim kaynaklarını etkilemektedir. İşsizlikteki dalgalanmaların bir ulusun ekonomik dokusu ve vatandaşlarının ruh sağlığı ve toplumsal refahı üzerinde geniş kapsamlı sonuçları vardır (Reneflot & Evensen, 2012: 3).

İşsizlik ve ekonomik koşullar arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Araştırmalar, yüksek işsizlik oranlarının genellikle ekonomik gerilemelerle ilişkili olduğunu, azalan tüketici talebinin işe alımların azalmasına yol açarak bir iş kaybı ve ekonomik durgunluk döngüsü yarattığını göstermiştir (Amar vd., 2022: 1237). Dalgalanmalar bağlamında, işsizlik histerisi kavramı dikkat çekmiştir. Bu teori, yüksek işsizliğin uzun süreli etkilere sahip olabileceğini, uzun süreli işsizlik ve çalışanlar arasında beceri amortismanı nedeniyle potansiyel olarak daha yüksek bir doğal işsizlik oranına yol açabileceğini öne sürmektedir (Pono, 2024: 21).

3.2.8. Cari Açık

Cari açık, bir ülkenin toplam mal, hizmet ve transfer ithalatının toplam ihracatını aştığı ve sermaye girişleri veya diğer ülkelerden borçlanma yoluyla finansman gerektirdiği bir durumu ifade eder. Bu ekonomik olgu, bir ülkenin ödemeler dengesinin önemli bir bileşenidir ve mali sağlığının ve ekonomi politikalarının sürdürülebilirliğinin önemli bir göstergesi olarak hizmet eder (Abbasoğlu vd., 2018: 515). Sürekli açıklar altta yatan ekonomik sorunlara işaret edebileceğinden ve bir ülkenin para birimi değerlemesini ve genel ekonomik istikrarını etkileyebileceğinden, cari açık genellikle politika yapıcılar ve ekonomistler tarafından yakından izlenir.

Cari açık, bir ülkenin tüketim kalıpları, yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme oranları da dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir. Hızlı ekonomik genişleme yaşayan ülkelerde ithalat artabilir ve bu da cari hesap dengelerinin kötüleşmesine yol açabilir (Baharumshah vd., 2006: 331). Tersine, gelişmiş ekonomiler, yurt içi ekonomik faaliyeti sürdürmek veya mali denge gibi diğer alanlardaki açıkları finanse etmek için gerekli olan yabancı mal ve hizmetlere ve sermaye akışına bağımlılıkları nedeniyle cari açıklarla karşı karşıya kalabilir (Raji, 2019: 287). Bu birbirine bağlılık, cari işlemler dengesi ile diğer makroekonomik değişkenler arasındaki yapısal bağımlılıkları anlamının önemini vurgulamaktadır.

SONUÇ

Küresel ticaret genişledikçe, lojistik ekonomik faaliyetleri kolaylaştırmada, verimliliği, rekabet gücünü ve genel ekonomik büyümeyi etkilemede

kritik bir bileşen haline gelmiştir. Lojistik performansı, toplu olarak çeşitli sektörlerdeki işletmelerin operasyonel yeteneklerine katkıda bulunan ulaşım verimliliği, depolama, envanter yönetimi ve sipariş karşılama gibi çeşitli boyutları kapsar. Etkili lojistik sistemleri, ticaret kolaylaştırmayı ve ekonomik entegrasyonu geliştirerek, istihdam oranları ve ticaret dengeleri gibi makroekonomik göstergeleri iyileştirmede etkili hale getirir.

Lojistik performans endeksleri, tedarik zincirlerinin verimliliğini değerlendirmek için kullanılmış olup, bu değerlendirmelerin sonuçları, politika yapıcılara altyapı yatırımı veya desteği gerektirebilecek alanlar hakkında bilgi sağlayabilir. Lojistik stratejilerinin makroekonomik politika hedefleriyle uyumlu hale getirilmesi, ekonomik istikrar ve büyüme için daha elverişli bir ortam yaratabilir; zira iyileştirilmiş lojistik performansı, ticaret hacimlerinin ve genel ekonomik sonuçların artmasına yol açabilmektedir.

Lojistik performansı ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki, lojistiğin ekonomik büyüme ve istikrarı desteklemedeki rolünü vurgulamaktadır. İşletmeler küreselleşmenin getirdiği karmaşıklıklarla başa çıkmak için giderek daha fazla gelişmiş tedarik zinciri sistemlerine güvindikçe, lojistik performansının makroekonomik koşullarla nasıl etkileşime girdiğini anlamak, politika yapıcılar ve iş liderleri için kritik öneme sahip olmaya devam ediyor. İyileştirilmiş lojistik yetenekleri hem ekonomik performansın bir itici gücü hem de daha geniş ekonomik sağlığın bir yansıması olarak hizmet etmekte ve bu ekonomik araştırma alanında devam eden araştırmalara olan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Lojistik performans göstergelerinin rolü, sadece değerlendirme yapmanın ötesine uzanır; ekonomik dayanıklılığı teşvik etmeyi amaçlayan politika uygulamalarını ve stratejik girişimleri bilgilendirir. Küresel ticaretin omurgası olarak algılanan lojistik sektörü, ticaret dengesi, yatırım akışları ve tüketici talebi seviyeleri gibi çeşitli ekonomik göstergelerle doğal olarak bağlantılıdır. Verimli lojistik sistemleri ayrıca uluslararası tedarik zinciri kesintileriyle ilişkili riskleri azaltır ve böylece makroekonomik zorluklar arasında lojistik performansını destekleyen politikalara olan ihtiyacı güçlendirir.

Lojistik performans göstergelerini makroekonomik metriklerle bütünleştiren finansal modeller, paydaşların gelecekteki eğilimleri tahmin etmelerine ve daha iyi stratejiler hazırlamalarına yardımcı olur. Ekonomik göstergeler ve analitiğin birleşimi, lojistik firmaları içindeki karar alma süreçlerini iyileştirebilir, finansal istikrarı ve piyasa değişikliklerine duyarlılığı artırabilir. Dahası, lojistik performansı ile finansal sonuçlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi, iyileştirilmiş lojistiğin yalnızca operasyonel

maliyetleri düşürmekle kalmayıp aynı zamanda çeşitli sektörlerde karlılığı da güçlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Bu bulguların çıkarımları araştırmacılar, uygulayıcılar ve politika yapıcılar için de son derece önemlidir. Araştırmalar, lojistik performansını iyileştirmeye yönelik çok yönlü bir yaklaşımın, GSYİH, ticaret hacimleri ve yatırım akışları gibi iyileştirilmiş makroekonomik göstergelerle ilişkilendirilerek önemli ekonomik faydalar sağlayabileceğini göstermektedir. Lojistik performansı daha geniş ekonomik faktörlerle giderek daha fazla birbirine bağımlı hale geldikçe, tüm paydaşların sürekli diyaloga girmesi, içgörülerini paylaşması ve lojistik performansını iyileştirmeyi amaçlayan en iyi uygulamalar üzerinde iş birliği yapması ve zenginleştirilmiş ekonomik büyüme yörüngelerine yol açması kritik önem taşımaktadır.

Bu nedenle akademisyenler ve uygulayıcılar, yalnızca performansı değerlendirmekle kalmayıp aynı zamanda lojistik verimliliğini ve sürdürülebilirliği kapsayan bütünleştirici stratejileri de destekleyen kapsamlı çerçeveler geliştirerek lojistik performansı ile makroekonomik göstergeler arasındaki etkileşimden yararlanmalıdır. Bu tür girişimler, sürdürülebilir büyümeyi güvence altına alırken gelecekteki makroekonomik bozulmalara dayanabilen daha dayanıklı ekonomilerin yolunu açacaktır.

Kaynakça

- Abbasoğlu, O. F., İmrohoroğlu, A., & Kabukçuoğlu, A. (2019). The Turkish Current Account Deficit. *Economic Inquiry*, 57(1), 515-536.
- Aksoy, Y., Basso, H. S., & Smith, R. P. (2017). Medium-Run İmplications of Changing Demographic Structures for The Macro-Economy. *National Institute Economic Review*, 241(1), 58-64.
- Amar, S., Satrianto, A., & Kurniadi, A. P. (2022). Determination of Poverty, Unemployment, Economic Growth, and Investment in West Sumatra Province. *International Journal of Sustainable Development & Planning*, 17(4), 1237-1246.
- Amin, H. M., & Shahwan, T. M. (2020). Logistics Management Requirements and Logistics Performance Efficiency: The Role of Logistics Management Practices-Evidence from Egypt. *International Journal of Logistics Systems and Management*, 35(1), 1-27.
- Baharumshah, A. Z., Lau, E., & Khalid, A. M. (2006). Testing Twin Deficits Hypothesis Using VARs and Variance Decomposition. *Journal of the Asia Pacific economy*, 11(3), 331-354.
- Bayraktutan, Y., & Özbilgin, M. (2015). Lojistik Maliyetler ve Lojistik Performans Ölçütleri. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 95-112.
- Chen, J., & Wu, J. (2023). The Prediction Of Chongqing's GDP Based on The LASSO Method and Chaotic Whale Group Algorithm-Back Propagation Neural Network-ARIMA Model. *Scientific Reports*, 13(1), 15002, 1-17.
- Coşkun, A. E., & Ertugut, R. (2022). An Empirical Research on Developing A Logistics Performance Scale. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 71(7), 2605-2629.
- Çelik, E. U. (2023). Analysis of Turkish Economy from Macroeconomic and Socio-political Perspective (1923-2023). *Fiscaoeconomia*, 7(spec. 1), 310-337.
- Çoban, O., Yorgancıla, F. N., & Çoban, A. (2018). Relationship Between Renewable Energy Consumption and Sustainable Economic Growth: The Case Of Turkey. In *2018 International Conference and Utility Exhibition on Green Energy for Sustainable Development (ICUE)* IEEE, 1-6.
- Çoban, O., Çoban, A. & Çalık, M. (2021). Lojistik Sektörü ve Ekonomik Büyümeye Etkisi. *5th International Conferences on Economics and Social Sciences*, 108-116.
- Çoban, O. & Çoban, A. (2023). The Relationship between the Logistics Performance Index and the Ease of Doing Business Index. *15th Eurasian Conference on Language and Social Sciences*, 21-27.

- Deng, C., Guo, Z., Huang, X., & Shen, T. (2023). The Dynamic Nexus of Fossil Energy Consumption, Temperature and Carbon Emissions: Evidence from Simultaneous Equation Model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(3), 2042.
- Dörnhöfer, M., Schröder, F., & Günthner, W. A. (2016). Logistics Performance Measurement System for The Automotive Industry. *Logistics Research*, 9, 1-26.
- El Khoury, R., Harb, E., & Nasrallah, N. (2023). Triple Vectorial Analysis Of Financial Development Impact on Economic Growth: Evidence From The Middle East and Central Asia. *International Journal of Emerging Markets*, 18(10), 4301-4319.
- FoEh, J., Suryani, N. K., & Silpama, S. (2020). The Influence Of Inflation Level, Exchange Rate And Gross Domestic Product On Foreign Direct Investment In The Asean Countries On 2007-2018. *European Journal of Business and Management Research*, 5(3), 1-6.
- Fugate, B. S., Mentzer, J. T., & Stank, T. P. (2010). Logistics Performance: Efficiency, Effectiveness and Differentiation. *Journal of business logistics*, 31(1), 43-62.
- G.N., R. (2024). A study on macroeconomic aggregates in India (2016-17 TO 2022-23). *International Journal of Research -granthaalayah*, 12(1), 64–69.
- Giri, A. K., & Bansod, D. (2019). Establishing Finance-Growth Linkage For India: A Financial Conditions Index (FCI) Approach. *International Journal of Emerging Markets*, 14(5), 1032-1059.
- Göçer, K., & Çıracı, H. (2011). Türkiye’de Kentlerin Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri Arasındaki İlişki. *İTÜ Dergisi, Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 2(1), 3-14.
- Götz, L. N., Staudt, F. H., Borba, J. L. G. D., & Bouzon, M. (2023). A Framework For Logistics Performance Indicators Selection and Targets Definition: A Civil Construction Enterprise Case. *Production*, 33, e20220075.
- Hadri, K., & Rao, Y. (2009). Are OECD Macroeconomic Variables Trend Stationary? Evidence From Panel Stationarity Tests Allowing for a Structural Break and Cross-Sectional Dependence. *The Singapore Economic Review*, 54(03), 427-440.
- Hafeez, A., & Kar, S. (2021). Looking Beyond The Financial Numbers: The Relationship Between Macroeconomic Indicators and The Likelihood Of Financial Distress. *Global Business Review*, 22(3), 674-688.
- Hajirasouliha, M. (2014). An Empirical Investigation On The Effect Of Foreign Investment On Export Development. *Uncertain Supply Chain Management* 2 (2014), 111–114.

- Harnphattananusorn, S., & Puttitanun, T. (2022). Generation Mix and GDP Growth In OECD Countries. *Heliyon*, 8(9), 1-6.
- Hartmann, M., Herwartz, H., & Ulm, M. (2022). Inflation Targeting Under Inflation Uncertainty—Multi-Economy Evidence From a Stochastic Volatility Model. *Macroeconomic Dynamics*, 26(5), 1302-1337.
- Hasse, J. B., & Lajaunie, Q. (2022). Does The Yield Curve Signal Recessions? New Evidence From An International Panel Data Analysis. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 84, 9-22.
- Hou, L., Hu, W., Chen, Y., Dong, J., Ren, R., & Chen, Z. (2024). Measuring Effectiveness of Metro-Based Underground Logistics System in Sustaining City Logistics Performance During Public Health Emergencies: A Case Study of Shanghai. *Transportation Research Record*, 2678(9), 724-748.
- Hua, S. (2022). Back-Propagation Neural Network and ARIMA Algorithm for GDP Trend Analysis. *Wireless Communications and Mobile Computing*, 2022(1), 1-9.
- Huseynova, A., Aliyeva, T., & Rzayeva, U. (2022). Investigation Of The Relationship Between The Dynamics Of Gdp And Economic Sentiment Index. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 119(13), 60-73.
- Jebli, M. B., & Youssef, S. B. (2015). Output, Renewable And Non-Renewable Energy Consumption And International Trade: Evidence From A Panel Of 69 Countries. *Renewable energy*, 83, 799-808.
- Kara, A., & Nelson, E. (2003). The Exchange Rate and Inflation In The UK. *Scottish Journal of Political Economy*, 50(5), 585-608.
- Khadim, Z., Batool, I., Akbar, A., Poulouva, P., & Akbar, M. (2021). Mapping The Moderating Role Of Logistics Performance Of Logistics Infrastructure On Economic Growth In Developing Countries. *Economies*, 9(4), 1-12.
- Kirikaleli, D., & Ozun, A. (2019). Innovation Capacity, Business Sophistication and Macroeconomic Stability: Empirical Evidence From OECD Countries. *Journal of Business Economics and Management (JBEM)*, 20(2), 351-367.
- Kitzmann, H., Tsyplakova, E. G., Sinko, G. I., Strimovskaya, A. V., & Ryumkina, K. A. (2023). Efficiency Analysis Of Seaports In Russia's Baltic Basin: Performance Evaluation. *Baltic Region*, 15(2), 103-125.
- Kocabıyık, T., & Alptürk, Y. (2024). Güven Endeksleri ve CDS Primleri ile Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki İlişkinin Keşfi. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, (1), 149-168.
- Kutlar, A., Gülmez, A., & Öncel, A. (2021). The Analysis of the Effect of Covid 19 on Macroeconomic Indicators via MDS and Clustering Methods. *Research Square*, 1-23.

- Kwakwa, P. A. (2021). What Determines Renewable Energy Consumption? Startling Evidence From Ghana. *International Journal Of Energy Sector Management*, 15(1), 101-118.
- Lu, M., Xie, R., Chen, P., Zou, Y., & Tang, J. (2019). Green Transportation And Logistics Performance: An Improved Composite Index. *Sustainability*, 11(10), 2976, 1-17.
- Mesjasz-Lech, A. (2019). Logistics Performance And Management Of Logistics System Safety. *System Safety: Human-Technical Facility-Environment*, 1(1), 730-737.
- Mesjasz-Lech, A. (2019). Logistics Performance And Management Of Logistics System Safety. *System Safety: Human-Technical Facility-Environment*, 1(1), 730-737.
- Mishra, A., & Mishra, V. (2012). Inflation Targeting In India: A Comparison With The Multiple Indicator Approach. *Journal of Asian Economics*, 23(1), 86-98.
- Mourougane, A. (2025). How Have Balance of Payments Statistics Been Used in OECD Statistical and Policy Analysis?. Measuring International Economics: 100 Years Balance of Payments in Germany, 157-168.
- Nayak, N., Pant, P., Sarmah, S. P., & Tulshan, R. (2024). Development of In-Country Logistics Performance Index For Emerging Economies: A Case Of Indian States. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 73(9), 2926-2950.
- Noh, J. H., & Park, H. (2023). Greenhouse Gas Emissions And Stock Market Volatility: An Empirical Analysis Of OECD Countries. *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 15(1), 58-80.
- Ojo, M. O., Aguiar-Conraria, L., & Soares, M. J. (2024). The performance of OECD's composite leading indicator. *International Journal of Finance & Economics*, 29(2), 2265-2277.
- Özsarı, S. H., & Boz, C. (2019). Comparison Of Health Status And Macroeconomic Indicators In Organization For Economic Cooperation And Development Countries Using Multidimensional Scaling and TOPSIS. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 6(3), 545-554.
- Pono J. A. (2024). Forecasting The Unemployment Rate In The Philippines Using Box-Jenkins Methodology: Advancing Economic Strategies For Sustainable Development Goals. *Business Fora: Business and Allied Industries International Journal*, 2(1), 21-33.
- Prenaj, V., Imeraj, J., & Smajli, S. (2023). Albania And Kosovo With Development Potential, But Limited Support From The Banking Sector. *Planning*, 18(5), 1377-1383.

- Qin, Z., & Ozturk, I. (2021). Renewable And Non-Renewable Energy Consumption İn BRICS: Assessing The Dynamic Linkage Between Foreign Capital İnflows And Energy Consumption. *Energies*, 14(10), 2974, 1-17.
- Raji, R. O. (2018). Fiscal Deficits, Current Account Deficits and Short-Term Capital Inflow: The Experience of Selected Emerging Market OECD Economies. *Journal of Global Economy*, 14(4), 287-298.
- Rasit, N., Singkong, F., & Aralas, S. I. (2019). Tourism And Foreign Direct İnvestment: An Analysis For Asean Countries. *Malaysian Journal of Business and Economics (MJBE)*, 6(2), 1-11.
- Reneflot, A., & Evensen, M. (2014). Unemployment And Psychological Distress Among Young Adults İn The N ORDIC Countries: A Review Of The Literature. *International Journal of Social Welfare*, 23(1), 3-15.
- Samut, P. K. (2023). OECD Ülkelerinin Yeşil Lojistik Performansı İle Enerji, Sağlık Ekonomisi Ve Çevre İlişkisinin Analizi. *Verimlilik Dergisi*, 67-82.
- Satyanarayana Murthy, D., Kumar Patra, S., & Samantaraya, A. (2014). Trade Openness, Financial Development Index And Economic Growth: Evidence From India (1971-2012). *Journal of Financial Economic Policy*, 6(4), 362-375.
- Stavrakeva, V., & Tang, J. (2024). A Fundamental Connection: Exchange Rates And Macroeconomic Expectations. *Review of Economics and Statistics*, 1-49.
- Succurro, M. (2021). Economic Performance. In *Encyclopedia of Law and Economics* (pp. 1-4). Springer, New York, NY.
- Venkatesan, T., & Ponnammam, M. S. (2017). An Analysis of Macroeconomic Factors Affecting Foreign Exchange Rate. *SDMLMD Journal of Management*, 8(1), 21-29.
- Wang, Y., Teng, F., Wang, M., Li, S., Lin, Y., & Cai, H. (2022). Monitoring Spatiotemporal Distribution Of The GDP Of Major Cities In China During The COVID-19 Pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(13), 8048, 1-29.
- Wen, Y. (2024). The Current Situation, Issues, And Improvement Measures Of Foreign Direct Investment İn China's Agricultural Economy. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting* 24 (11): 320-331.
- Yetisen, S., Türkoglu, M., & Duran, G. (2022). Evaluation of Members of Economic Development and Cooperation Organization within the Scope of Misery Index (2008-2021). *Economics Literature*, 4(2), 43-56.
- Yörük, B. K., & Zaim, O. (2005). Productivity Growth İn OECD Countries: A Comparison with Malmquist Indices. *Journal of Comparative Economics*, 33(2), 401-420.

Bülent Ecevit'in Geri Planda Kalmış Çevirmen Kimliğinin Bourdieücü Bir Perspektifle Ortaya Çıkarılması¹

Mete Tahsin Kuşgöz²

Özet

Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli bir figür olan Bülent Ecevit edebiyat, şiir ve çeviri alanlarında aktif bir rol üstlenmiş çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada Bülent Ecevit'in hayat öyküsündeki çevirmenlik faaliyetlerine odaklanılmış ve Ecevit'in çok yönlü kimliği Pierre Bourdieu'nün alan kuramı üzerinden incelenmiştir. Ecevit'in hayatı özellikle sanat, edebiyat ve çeviri üçgeninde mercek altına alınmış ve Bourdieu'nün kuramsal yaklaşımı ışığında sosyo-çeviribilimsel bir değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Çalışma Bourdieu'nün kavramsal çerçevesi üzerine kapsamlı bir literatür taraması, Ecevit'in biyografisinin Bourdieücü analizi ve Ecevit'in çevirmen habitusu üzerinde çalışmak için oluşturulan metodolojiyi takip eden bir bölüm içermektedir. Bu çerçevede, daha önce yeterince üzerinde durulmamış ve başarılı bir siyasi kariyerin gölgesinde kalmış olan Ecevit'in çevirmen kimliği görünür kılınmıştır. Çalışma çok kimlikli bir özne olan Bülent Ecevit'in hayatının çeviri sosyolojisi ekseninde sıklıkla başvuru alan Bourdieücü yaklaşım çerçevesinde incelenmeye oldukça uygun bir örnek teşkil ettiğini ortaya çıkarmıştır. Bülent Ecevit'in sanat, edebiyat ve çeviri alanlarındaki faaliyetleriyle, ön planda olan siyasi kimliği arasındaki ilişkinin ayrıntılı bir şekilde ele alınması sonucunda siyaset alanına girmeden önce sanat, edebiyat ve gazetecilik alanlarında da varlık göstermiş olduğu ortaya konmuştur. Ecevit'in çocukluk yıllarında ebeveynleri tarafından kendisine aşılanmış olan sanat sevgisiyle yoğrulmuş bir entelektüel yapıya sahip olmasının; onun çevirmen habitusunun temelini oluşturduğu ve kendisinin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına kadar uzanan hayat hikâyesinde önemli bir yer tuttuğu sonucuna varılmıştır.

- 1 Bu çalışma yazar tarafından 01.10.2024 tarihinde Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi 2. Uluslararası Akademik Çeviribilim Çalışmaları Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.
- 2 Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi – Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, kusgozmete@istanbul.edu.tr, 0000-0002-5957-8857

1. Giriş

Bülent Ecevit, Türk siyasi tarihinin en dikkat çeken figürlerinden biri olarak ön plana çıkmıştır. Ancak tam da bu nedenle, onun entelektüel kimliği edebi ilgileri ve çevirmenlik pratikleri siyasi ağırlığının gölgesinde kalmıştır. Oysa Ecevit'in çevirmen kimliği, onun entelektüel formasyonunun önemli bir parçasıdır ve özellikle onun siyaset öncesi döneminde sanatsal, gazetecilik ve kültürel faaliyetlerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Siyasi kimliğiyle bilinen Ecevit'in, gençlik yıllarında edebi çevirilerle başladığı sonrasında gazetecilik pratiğinde sürdürdüğü ve nihayetinde siyasi söyleminde dönüştürdüğü çeviri faaliyetleri onun çok yönlü karakterini göstermemdir. Nitekim hayat hikayesi ve bu hikâyenin ardında görünmez kalan çeviri pratikleri, çeviri sosyolojisi açısından incelenmeye değer bir örnek oluşturmaktadır. Bu çalışma ile Bülent Ecevit'in çevirmen kimliğini ve çeviri pratiklerini Pierre Bourdieu'nün alan kuramı bağlamında analiz ederek çeviri pratiğinin onun düşünce sistematiği, söylem stratejileri ve siyasi kariyeri üzerindeki etkilerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada şu temel sorulara yanıt aranacaktır: (1) Bülent Ecevit'in çevirmen kimliği neden göz ardı edilmiştir? (2) Bourdieücü analiz, bu süreci anlamamıza nasıl yardımcı olabilir? (3) Çeviri sosyolojisi bağlamında Ecevit'in habitusu nasıl şekillenmiş ve dönüşüme uğramıştır?

Çalışmanın sonraki bölümlerinde daha detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere, Pierre Bourdieu'nün alan, habitus ve sermaye kavramları, Ecevit'in edebiyat, şiir ve çeviri faaliyetlerinden gazeteciliğe oradan siyasete geçişini anlamlandırmada temel bir çerçeve sunmaktadır. Bu noktada Bourdieu'nün bu üç temel kavramından kısaca bahsetmek gerekir; alanlar her biri kendi kuralları, normları ve sermaye biçimleri olan yapılandırılmış “mücadele ve güç alanlarıdır” (Sapiro, 2020). Habitus “en genel haliyle derinlemesine içselleştirilmiş büyük örüntüler, zihinsel alışkanlıklar, düzenli doğaçlamaların üretici ilkesi, zihinsel ve bedensel algılar, yatkınlıklar bütünüdür” (Güler, 2023, s. 239). Sermaye ise, Pierre Bourdieu'nün (1986) açıkladığı gibi, birikmiş emektir; bu emek, maddi ya da bedenleşmiş şekilde olabilir. Belirli kişi ya da gruplar bu sermayeyi ele geçirdiğinde, toplumsal enerjiyi kendi yararlarına kullanma imkânı elde ederler.

Bülent Ecevit'in çok kimlikli bir özne olarak araştırmanın merkezine oturtulduğu bu çalışma hem sosyoloji hem de çeviribilimden beslenen disiplinlerarası bir niteliğe sahiptir. Çalışmanın sosyolojik niteliği bu kapsamda yöntemsel açıdan Bourdieu sosyolojisinin kullanılacak olmasından kaynaklanmaktadır. Ecevit'in şair, çevirmen ve politikacı kimlikleri ve bu kimlikleri arasındaki etkileşim, habitus kavramı üzerinden ele alınmaya

oldukça elverişlidir; Ecevit'in çeşitli toplumsal alanlarda edindiği deneyimler onun dinamik ve devingen bir habitusa sahip olmasını sağlamıştır. Aynı şekilde Ecevit'in siyasi alanda güçlenmesiyle sahip olduğu sembolik sermayeyi edebiyat alanındaki kültürel sermayesiyle desteklemiş olması ve farklı alanlardaki başarıları, bu sermayeler arasındaki ilişkiyi ve dönüşümü anlamada önemli bir örnek teşkil etmesi açısından çok verimli bir çözümleme fırsatı sunmaktadır. Yani Bourdieu'nün ortaya koyduğu çerçeve, Ecevit'in bu alanlar arasında nasıl geçişler yaptığını ve bu süreçte sermayesini nasıl kullandığını analiz etmek için 'biçilmiş bir kaftandır.'

Çalışmanın çeviribilimsel açıdan önemi mikro tarih yaklaşımıyla çevirmenlerin yaşam öykülerine odaklanan ve "çevirmenlerin bireysel yaşantılarını yaşadıkları bağlam içinde nasıl bir anlam kazandığını" (Gürçağlar, 2019, ss. 11-12) gösteren özne odaklı bir çalışma olmasıdır. Sosyal bilimler içerisinde de önemli bir araştırma alanına sahip olan özne, çeviri sosyolojisi ekseninde 'eyleyici, eyleyen ve fail' gibi karşılıklara sahip bir kavramdır. Çeviribilim çatısı altında "öznelere ön plana koyan çalışmalar söz konusu olsa da özneyi kavramsallaştırılması üzerinde yeterince durulmamıştır" (Koskinen vd, 2010, s.6). Oysaki çeviri ile ilişkilendirilebilecek öznelerin en başındaki çevirmene odaklanarak onu kavramsallaştıran çalışmalar çevirinin faili, eyleyicisi veya eyleyen olan çevirmenin yaptığı iş ile kurduğu bağın niteliklerini ortaya çıkarmak açısından son derece önemlidir.

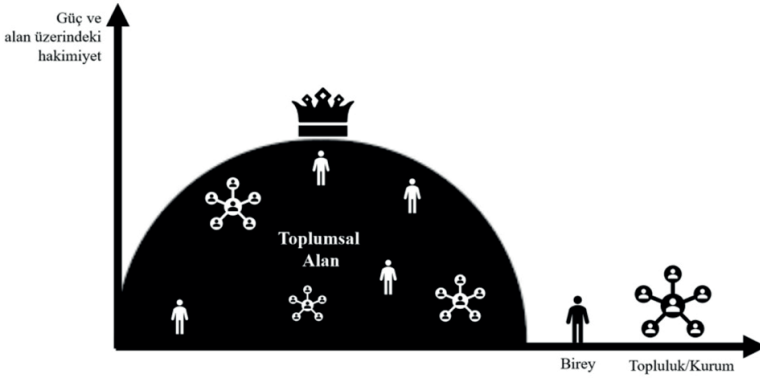
Çeviri sosyolojisi alanında, özellikle Bourdieücü bir analiz çerçevesiyle bir siyasi figürün çeviri pratiğini inceleyen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu dikkate alındığında, bu çalışma; çeviri ile siyaset arasındaki dinamikleri görünür kılmayı ve çeviri faaliyetlerinin toplumsal alanlar içindeki hareketliliğini anlamayı amaçlayan bir girişim olarak değerlendirilebilir. Bütün bu anlatılanlar ışığında çalışmada; Bourdieücü teorik çerçeveyi ele alarak Ecevit'in çevirmen kimliğinin analizi için metodolojik bir temel oluşturulacak, onun çeviri pratiğinin tarihsel ve sosyolojik bağlamı incelenecek, çeviri ve siyasi pratikler arasındaki dönüşümler değerlendirilecek ve çevirmiş olduğu şiirlerden birkaçının analizi yapılacaktır. Bu sayede "en sadık arkadaşları bir bardak çay, bir yaprak kâğıt, bir kurşun kalem ve şiir kitabı" (Gezici, 2006, s. 143) olan ve 5 Kasım 2006'da hayatını kaybeden Bülent Ecevit'in çevirmen habitusu açığa çıkarılacaktır.

2. Alan Kuramı ve Bourdieücü Çeviri Sosyolojisi

Bu bölümde Bülent Ecevit'in hayatını ele alırken kullanılacak olan, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan ve alan kuramı üzerinde durulacak ve bu kuramın çeviri sosyolojisindeki izdüşümünden bahsedilecektir.

“Bourdieu’nün sosyolojisinin, kavramsal sistemin kapalılığı ve tarihsel dönüşüm teorisinin eksikliği gibi çeşitli zorlukları olduğu,” (Wacquant, 1987, s. 66) “karmaşık terminolojisi ve doğasında var olan belirsizliğinin dikkatli bir çalışma ve derinlemesine düşünme gerektirmesi” (Harrison, 2022, s. 1) gibi hususlar göz önüne alındığında³, Bourdieu sosyolojisinin bu çalışma eksenindeki anlamlandırma ve yorumlanma şeklinin açıkça ortaya konması metodolojik bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır.

Bourdieu’nün kuramının işleyiş mantığı aslında son derece basittir: Her alan katılımcıların başarılı olabilmek için anlayıp ustalaşması gereken belirli bir işleyiş mantığına sahiptir. Birbirileri arasında da etkileşen bireyler ve topluluklar kendi çıkarlarını düşünerek bu alanlarda gücün toplandığı sembolik konumlar elde etmeye çalışır. Alanlarda güç ve hakimiyetin yüksek sembolik konumlarda devşirildiği düşünüldüğünde kuramı aşağıdaki şekilde görselleştirmek mümkündür:



Şekil 1: Alan kuramında bir toplumsal alanın tasavvuru⁴

Bir alan içerisindeki bireylerin ve toplulukların konumlarının ve bu alandaki güç ilişkilerinin açıklandığı şekilde, üzerinde yarım daireyle alanın tasvir edildiği yatay eksenle bireysel varoluştan kurum gibi daha kolektif yapıların bulunduğu toplum düzeni şematize edilmiştir. Dikey eksen ise alandaki gücü ve hakimiyeti temsil etmektedir. Alt seviyelerde bireyler ve küçük topluluklar yer alırken, yukarı doğru çıktıkça daha fazla güce ve hakimiyete sahip olan birey ve kurumlar yer alır. Yarım dairenin üzerindeki taç figürü ise bir alandaki mutlak hakimiyeti göstermek için kullanılmıştır. Ancak aynı zamanda bu figür güç ve hakimiyetin tasavvur edilmesini

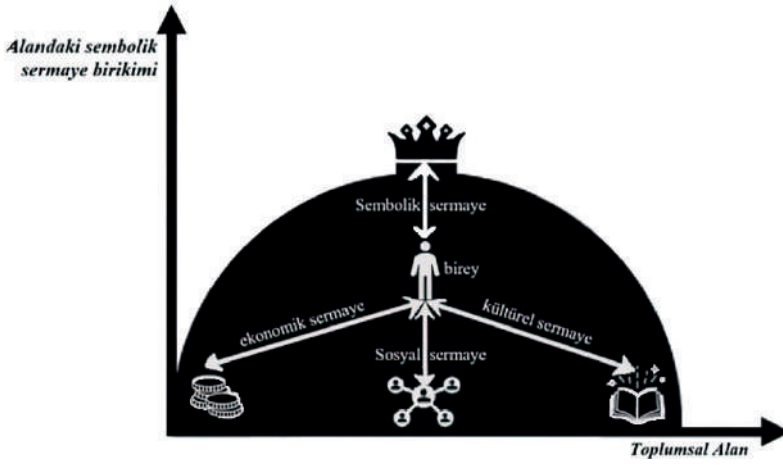
3 Bu hususlar aynı zamanda kuramsal altyapı açıklanırken neden ikincil kaynaklara sıklıkla başvurulduğunu da açıklamaktadır.

4 Çalışmadaki bütün şekiller Mete Tahsin Kuşgöz tarafından oluşturulmuştur.

kolaylaştıracak bir oyundan ödünç alınmıştır: Alan kuramının işleyişi, çocukların oynadığı bir açık hava oyunu olan *king of the hill* yani tepenin kralı oyununun dinamiklerine benzer. Bu oyunda herhangi bir yükselti etrafında toplanan çocukların amacı tepe üzerinde tek başına kalmak ve ‘tepenin kralı’ olmaktır. Oyundaki diğer çocuklar tepenin zirvesindeki oyuncuyu iterek veya çekerek aşağıya indirmeye çalışır. Zirvedeki oyuncu, diğer oyuncuları püskürterek tepe üzerinde mümkün olduğunca uzun süre kalmaya çalışır. Alan kuramında da bireylerin/toplulukların amacı birbirleriyle rekabet etmek ve sosyal konumlarını güçlendirmeye çalışmaktır. Bu hususu “çoğu alanın, çoğu sosyal oyunun yapısının, rekabetin, bir tahakküm mücadelesinin neredeyse kaçınılmaz olduğu şekilde olduğunu düşünme eğilimindeyim. Çoğu alanda, farklı sermaye biçimlerinin birikimi için rekabet olarak nitelendirdiğimiz şeyi gözlemleyebiliriz” (Bourdieu ve Wacquant, 1992, s. 116) şeklinde dile getirmiş olan Bourdieu, bir alanın katılımcılarının aslında birbirleriyle rekabete dayalı ‘sosyal bir oyun’ oynadıklarının altını çizmiştir.

Tepenin kralı oyununda rekabetin fiziksel güç ve hız üzerinden sürmesi gibi, sosyal alanlarda rekabet dört sermaye çeşidi ve bunların birbirlerine dönüştürülmesi üzerinden gerçekleşmektedir. Bu sermaye türlerinden akla ilk geleni daha önce Bourdieu’den farklı bir sosyolojik ekolün önde gelen isimlerinden olan Marx tarafından tanımlanmış olan ekonomik sermayedir. Bu sermaye türünün Bourdieu sosyolojisinde bir kişi veya topluluğun sahip olduğu para, mülk ve finansal varlıklar gibi her türlü maddi kaynağı ifade ettiği söylenebilir. Sosyal sermaye “kurumsallaşmış bilgi ve tanıma ilişkileriyle oluşan dayanıklı bir ağın sunduğu mevcut ya da potansiyel kaynaklardır. Bu, yalnızca ortak özelliklere sahip olmanın ötesinde, kalıcı ve faydalı bağlarla birbirine bağlı bir grup aktörün parçası olmayı da içerir” (Bourdieu, 1980, s. 2). Kültürel sermaye bireyin “ailede, okulda, çalışma hayatında veya boş zamanlarda edindiği bilgi ve becerilerinin toplamıdır” (Gollac ve Laulhé, 1987, s. 96). Yani bu sermaye türü de kişinin başta aldığı eğitim olmak üzere edindiği ve toplumsal alanda kullanabileceği yetenek ve deneyimler bütünü olarak tanımlanabilir. Sembolik sermaye ise diğer üç sermaye türünün tanınması ve meşrulaştırılması yoluyla elde edilen prestij, tanınma ve itibar olarak karşımıza çıkar. Bir kişi ya da topluluğun sahip olduğu “sembolik sermaye toplum tarafından tanındığında ve kabul edildiğinde, aslında ekonomik veya kültürel sermayenin bir yansımasıdır” (Bourdieu, 1987, s. 160). Bu açıdan bakıldığında bir alan içerisinde bireylerin sahip olduğu sermaye türleri arasında sürekli bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle katılımcıların alanda hakimiyet elde etmek için biriktirdikleri ekonomik, sosyal, kültürel ve sembolik sermaye türlerini tıpkı çeşitli para birimlerinin birbirine dönüştürülmesi gibi kendi

çıkarları doğrultusunda yönetmeye çalışmalarından bahsetmek mümkündür. Bourdieu “farklı sermaye türlerinin birbirine dönüştürülebilmesi sermayenin yeniden üretimini, dönüştürme emeği açısından en az masraflı dönüşümlerle ve dönüşümün kendisinden kaynaklanan kayıplarla güvenceye almayı hedefleyen stratejilerin temelini oluşturduğunun” (Bourdieu, 1986) altını çizmiştir. Başka bir ifadeyle, katılımcıların ‘tepenin kralı/alanın hâkimi’ olmak yani alandaki diğer bütün katılımcıları geride bırakarak en yüksek sosyal konuma ulaşmak için biriktirdikleri sermaye çeşitlerini akılcıca kullanmaları gerekmektedir. Bourdieu’nün tanımladığı sermayeler Şekil 1’deki alan tasavvuruna dahil edildiğindeyse aşağıdaki gibi bir görselleştirme yapılabilir:



Şekil 2: Sermaye çeşitlerinin birey üzerinden gösterildiği toplumsal alan tasavvuru

Şekildeki yatay eksen Bourdieu’nün alan olarak tanımladığı herhangi bir mücadele arenasını, dikey eksen bu alandaki sembolik sermaye birikimini temsil etmektedir. Merkezdeki birey farklı türlerde sermaye türleri ile çevrelenmiştir ve sermaye türlerinin her biri, bireyin toplumsal alandaki konumunu ve başarısını belirlemede önemli rol oynamaktadır. Bourdieu’ye göre bu sermaye türleri arasındaki etkileşim bireyin toplumsal statüsünü ve hareketliliğini şekillendirmektedir.

Alan ve sermaye kavramları kuramın yapısını anlamak için gerekli çerçeveyi sunuyor olsa da kuramın işleyişini tam olarak idrak edebilmek için kuramın diğer önemli kavramı olan habitus üzerinde durulması gerekmektedir. “Bireysel pratiklerin üretici ilkesi olarak düşünülen habitus kavramı, tıpkı bir konuşmacının birkaç kuraldan sonsuz sayıda cümle üretebilmesi gibi, konuşmanın dile indirgenmesi söz konusu olmaksızın, failerin kendilerini sosyal dünyada yönlendirme ve açıkça bir kurala

uymaksızın nesnel koşullara uyarlanmış davranışları benimseme, duruma göre ayarlanmış tutumları doğaçlama kapasitesini belirler” (Sapiro, 2020, s. 486). Habitusu daha iyi anlamlandırmak için bu çalışma kapsamında iki referans noktası kurgulanmıştır. Bunlardan ilki habitus kavramına sözcükbilimsel bir perspektifle bakmayı gerektirir. Habitus kelimesi içerdiği habit- kökü hem Fransızcada ikamet etmek anlamına gelen *habiter* fiilini hem de İngilizcede alışkanlık anlamına gelen *habit*’i çağrıştırmaktadır. Bu çağrışımın Bourdieu’nün habitusunun iki farklı yönüne karşılık geldiğini iddia etmek yanlış olmaz: Fransızcanın yapmış olduğu çağrışım habitusun bireyin dahil olduğu sosyal alanlarla kurduğu diyalektik ilişkiyi açıklarken, İngilizcenin yapmış olduğu çağrışım bireyin sahip olduğu alışkanlıklar yönüne atıfta bulunmaktadır. Diğer referans noktasıysa 2016 yılında 1973 yılındaki orijinalinden uyarlanarak yeniden çekilen *Westworld* adlı televizyon dizisine ait bir kavram üzerinden kurgulanan bir bilim-kurgu analogisidir. Dizi insanlardan ayırt edilemeyen robotların yaşadığı yüksek teknoloji harikası vahşi batı temalı bir eğlence parkında geçmektedir. *Westworld*’deki robotlar belirli bir senaryo çerçevesinde tekrar eden günlük rutinleri ve bu rutinlerinin misafirler ve çevresel uyaranlar tarafından tetiklendiği *loop* yani döngülerle programlanmıştır. Robotların parkta yaşadıkları her gün için yazılmış bir dizi olay ve etkileşimler bütünü olarak tanımlanabilecek döngü içerisindeki bir robot her gün aynı yerde uyanır ve benzer olayları yaşar. Dizideki döngü kavramı ile Bourdieu’nün habitusu arasında belirgin paralellikler bulunmaktadır. Tıpkı robotların döngüleriyle programlanması gibi habitus ile insan davranışlarının ve yaşamlarının belirli bir yapısal çerçeve içinde nasıl şekillendiği ve tekrarlandığı açıklanabilir. *Westworld*’de robotların her gün aynı döngüyü tekrar ederek belirli bir senaryo çerçevesinde hareket etmesi; bireylerin toplumsal sınıf, kültürel geçmiş ve kişisel deneyimlerle biçimlenen ve süreklilik arz eden davranış kalıplarını kapsayan habitusa benzemektedir. Robotların döngüleri, habitus gibi bireylerin düşünce ve davranışlarını hem sınırlandıran hem de şekillendiren bir yapı sunmaktadır. Kısacası döngü ve habitus kavramları bireylerin içselleştirilmiş sosyal yapılar tarafından nasıl biçimlendiğini göstermeleri ve bireylerin dışsal ve içsel dinamikler tarafından yönlendirilen rutinlerini, alışkanlıklarını ve tepkilerini yansıtmaları açısından derin bir benzerlik taşımaktadır. Nitekim habitusu salt döngü analogisi üzerinden açıklamak yeterli olmaz çünkü bu haliyle habitus yapısalcı sosyolojik bir kavramdan daha öteye gidemez. Oysaki post-yapısalcı olarak değerlendirilebilecek bir bakış açısıyla Bourdieu’nün bu kavramı “nesnelci ve indirgemeci bir yapı sunmaktan ziyade, eylemliliği ve toplumsal yapıyı dönüştürme kapasitesini kavramsallaştırmada etkili ve esnek bir araçtır” (Lizardo, 2004, s. 375). Yani habitus, bireyin belirli düşünme ve hareket

etme eğilimlerini hem kendi uygulamaları ve deneyimleri doğrultusunda şekillendiren hem de dış etkilere bağlı olarak çevresine uyum sağlamasına imkân tanıyan değişken bir yapıya sahiptir. Bu bize habitusun çevresel ve içsel dinamiklerin etkisiyle sürekli olarak değişim ve dönüşüm potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir: habitus katı ve değişmez değil esnek ve değişkendir. Özetle, habitusun hem bireyin kendisinden kaynaklanan hem de bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda edindiği süreklilik ve tekrarlama yoluyla sürekli zamanla değişebilen ancak aynı zamanda yeniden de üretilen bireye ait özelliklerin bütünü olduğu söylenebilir.

“Bourdieu’nün kuramı çeviri için tasarlanmamıştır, ancak sosyolojik bir çeviri kuramının onun fikirlerinden yararlanmasını engelleyen hiçbir şey yoktur” (Gouanvic, 2010, s. 121). Bu bağlamda çeviribilimde 2000’li yıllarda yaşanan sosyolojik dönüşümle bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkan çeviri sosyolojisinin, çeviri faaliyetlerinin toplumsal bağlamlarını inceleyen ve çeviriyi sadece dilsel değil aynı zamanda ideolojik, ekonomik ve kültürel pratikler bütünü olarak ele alan bir yaklaşımın ürünü olduğu söylenebilir. Çeviri sosyolojisinin temel meselelerinden biri, çeviri alanının bağımsız bir toplumsal alan olarak var olup olmadığıdır. Jean-Marc Gouanvic, Bourdieu’nün alan kuramına dayanarak çeviri diye bir alanın var olmadığını ve “çevirinin, kaynak metnin bağlı olduğu alana girdiğini” (2007, s. 82) savunur. Bu bağlamda çeviri pratiğinin içine dahil olduğu toplumsal alanın dinamiklerinden etkilendiği ve aynı anda hem kaynak hem de erek alana ait olduğu söylenebilir: “Bu çift yönlü kimlik, çeviri sürecinde çevirmenin habitusunu şekillendirir; çünkü çevirmen doğası gereği iki dillidir ve iki kültür arasında bir köprü görevi görür” (Gouanvic, 2007, s. 82).

Çeviri sosyolojisi kapsamında sıklıkla başvurulanan Bourdieücü bir kavram olan çevirmen habitusu, bu çalışma için merkezi bir konumda olduğundan ayrıca vurgulanması gerekmektedir. Habitusun interdisipliner bir ürünü olarak da yorumlanabilecek çevirmen habitusu, “çevirmenlerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde içselleştirdikleri normlar ve değerler bütünüdür” (Simeoni, 1998, s. 14). Çevirmenlerin mesleki bilgi, beceri, tutum ve değerlerini kapsayan bu kavram bireyin çeviri sürecindeki kararlarını, tercihlerini ve stratejilerini etkilerken; bireyin eğitiminden, deneyimlerinden, kültürel geçmişinden ve içinde bulunduğu sosyal çevreden etkilenir. Çevirmen habitusu aynı zamanda kaynak metinden erek metne aktarım sırasında “kültürel eserlere aracılık eden, kültürel olarak önceden yapılandırılmış ve yapılandırıcı bir etmendir” (Simeoni, 1998, s. 14).

Bu bölümde ortaya konmuş olan kuramsal altyapının ışığında bir sonraki bölümde, Bülent Ecevit’in toplumsal bağlamda görünür olmayan çevirmen

kimliği onun hayat öyküsü üzerinden irdelenecek ve hayatı boyunca gerçekleştirmiş olduğu çeviri faaliyetleri üzerinden çevirmen habitusunun izleri sürülecektir.

3. Ecevit'in Çevirmen Kimliğinin Biyografisi Üzerinden İncelenmesi

Bülent Ecevit, Türkiye’de başbakanlık yapmış bir siyasetçi olmasının yanı sıra, gazeteci, şair ve çevirmen kimlikleriyle de dikkat çeken çok yönlü bir figür olmuştur. Ancak siyasi kimliğinin baskınlığı, onun çevirmenlik geçmişinin geri planda kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu bölümde, Ecevit’in hayat öyküsü üzerinden çevirmen kimliği ön plana çıkarılacaktır. Ecevit’in çeviri pratiği, onun toplumun farklı alanlarında edindiği konumlarla ilişkilendirilecek; çeviri faaliyetinin onun gazetecilik ve siyasi kariyeri üzerindeki etkileri biyografik veriler üzerinden açığa çıkarılacaktır. Bu bağlamda, Ecevit’in çeviri faaliyetleri üç kesit üzerinden irdelenecektir:

- Erken dönem çeviri deneyimleri ve edebi alanla kurduğu ilişkiler
- Gazetecilik kariyeri ve çeviri pratiğinin profesyonelleşmesi
- Siyaset alanına giriş ve çevirmen kimliğinin dönüşümü

3.1. Erken Dönem: Sanat, Edebiyat ve Çeviriye İlk Adımlar

Mustafa Bülent Ecevit, 28 Mayıs 1925’te İstanbul’un Beşiktaş semtinde Fahri ve Nazlı Ecevit çiftinin tek çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ebeveynleri ilk Cumhuriyet döneminin yetişmiş elitleri arasındadır: Babası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adli Tıp profesörü olan Fahri Bey, cumhuriyetin ilk öğretim üyesi kadrosu içerisinde olmasının yanı sıra 1943-1950 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi’nden memleketi Kastamonu’nun milletvekilliğini yapmıştır. Annesi Fatma Nazlı Ecevit Sanayi Nefise’yi (günümüz Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) bitirmiş bir ressam ve resim öğretmenidir. Sanat aşığı bir aileye doğan Mustafa Bülent büyüdükçe adeta “sanatta annesi, siyasette babasının özelliklerini aldığını” (Erdoğan, 2006, s. 16) kanıtlamıştır. Bülent Ecevit de ailesinde sanata ne denli önem verildiğini bir röportajında şu sözlerle dile getirmiştir:

“Babam da sanat ve edebiyatla yakından ilgilenirdi. Ama annem için bir meslekti ressamlık ve çok iyi ressamdı. İlk kadın ressamlarımızdandı. Padişah Abdülhamit dönemlerinde. Ayrıca ben daha okuma yazma öğrenmeden önce şiir söylemeye başlamıştım. Onları, henüz yazmayı öğrenemediğimden, anneme dikte ederdim. Bunları da annem saklardı benim için.” (Akar ve DüNDAR, 2008, s. 21)

Henüz ilkokul yıllarında şiir yazmaya başlayan Ecevit'e 1938 yılında hem annesi Nazlı Hanım'ın akrabası hem de Osmanlı Sadrazamı Tevfik Paşa'nın oğlu olan İsmail Hakkı Okday Erica marka bir daktilo hediye etmiştir. Ecevit'in ilk aşkı olarak tanımladığı ve ömrünün sonuna dek kullanacağı bu anlamlı hediye, mayasında zaten var olan yazarlık güdülerini daha da perçinleyerek hiçbir zaman vazgeçmeyeceği yazma eylemiyle çok daha sıkı bir ilişki kurmasını sağlamıştır.

Ecevit Robert Koleji'nde eğitim görmekte olduğu gençlik yıllarında Hint şair Rabindranath Tagore'un şiirlerini Türkçeye çevirmiştir. O Tagore'nin şiirlerini ebeveynlerinin önerisiyle okumuş, Tagore'un mistik ve hümanist söyleminden etkilenecek çeviri pratiğine adım atmıştır. Bülent Ecevit Tagore ile olan ilk temasını ileride şu sözlerle dile getirecektir:

“Henüz 16 yaşında bir lise öğrencisiyken bir gün anne ve babamı bir kitabı büyük bir dikkatle okurken gördüm ve kitabın konusunu sordum. Bana Hint bir ozanın şiir demetinin Türkçe çevirisi olduğunu söylediler. Şiire olan ilgimi bildiklerinden benim de okumamı önerdiler. Kitap, Rabindranath Tagore'un Bahçivan adlı eseriydi.” (Erdoğan, 2006, ss.18-19)

“Ecevit Tagore'den yaptığı şiir çevirisi 1941 yılında Ahmet Sait Yayınevi tarafından basılmıştır” (Akar ve Dündar, 2008, s. 18). Çevirmenliğe ilk adımlarını attığı bu yıllarda Ecevit Tagore'nin şiirlerinin yanı sıra Ezra Pound, T.S. Eliot ve Rudyard Kipling gibi yazarların şiirlerini de çevirmiştir.

3.2. Gazetecilik Kariyeri ve Çeviri Pratiğinin Profesyonelleşmesi

Bülent Ecevit'in çevirmenlik faaliyetleri, gençlik yıllarında bireysel bir uğraşken 1940'ların sonlarında gazetecilik alanına giriş yapmasıyla birlikte profesyonelleşmeye ve sistematik bir hale gelmeye başlamıştır. 1944 yılında Robert Kolejini bitirdikten sonra babasının yönlendirmesiyle hukuk fakültesine başlamış ancak kısa bir süre sonra bu tercihindan pişman olarak Ankara Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümüne kaydolmuştur. Yıllar sonra yapılan bir röportajda Ecevit o zamanları “Hukukla pek ilgilenmiyordum. Babam baktı ki derslere girmek yerine kahvelerde arkadaşlarımla tavla falan oynuyorum, onun üzerine beni serbest bıraktı. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ne gittim” (Akar ve Dündar, 2015, s. 31) sözleriyle aktarmıştır.

İngiliz Filolojisine kaydolan Ecevit, aynı dönemde Basın Yayın Genel Müdürlüğünde İngilizce çevirmeni olarak çalışmaya başlamıştır. Burada çalıştığı esnada yaptığı çevirilerden birinde Birleşmiş Milletler'in bulunduğu semtin adı olan *Flushing Meadows'u* ‘kızaran çayırlar’ olarak çevirmesi

nedeniyle, müdürünün ona ‘O halde İngiliz Başbakanı Churchill’in adını da kilise tepesi olarak diye çevir’ şeklinde sitem ettikten sonraki hissettiklerini “çok utandım ve onun için sadece İngilizce bilmenin yeterli olmadığını, siyasetle daha yakından ilgilenmek gerektiğini idrak ettim ve öyle davranmaya başladım” (Akar ve Dündar, 2008, s. 36) şeklinde ifade etmiştir.

Basın Yayın Genel Müdürlüğünde iki sene kadar çalıştıktan sonra, 1946 yılında, Ecevit’in tayini Londra Basın Ataşeliği’ne çıkmıştır. Bunun üzerine Ataşelik sekreterliği yapmak üzere öğrenim gördüğü üniversiteyi bitirmeden Londra’ya gitmiştir. Nitekim İngiltere’ye gidişi onun düşünsel dünyasını besleyecek bir girişim yapmasını da sağlamıştır; “Londra’da bir üniversiteye kaydolan Ecevit, yaşama bakışını derinden etkileyen Hint felsefesini daha yakından tanımak için Sanskritçe öğrenmeye başlamıştır” (Akar ve Dündar, 2008, s. 42).

1950’de CHP’nin seçim yenilgisini almasıyla Bülent Ecevit yurda dönme kararı vermiştir. Bu kararını yıllar sonra şu sözlerle dile getirmiştir:

“Düşüncelerim ve ailemin etkisi dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi’ne çok bağlıydım ve CHP’nin iktidardan düşmesi beni çok üzmüştü. Onun üzerine İngiltere’den Türkiye’ye dönmeyi kararlaştırdım. İngiltere’de geçim durumumuz biraz iyileşmişti, istesem daha da kalabilirdim ve kalmam isteniyordu. Ama bir an önce Türkiye’ye dönmek ve siyasete birtakım katkılarda bulunabilmek istedim. Onun için kendi isteğimle geldim Türkiye’ye...” (Akar ve Dündar, 2008, s. 43)

Yurda dönüş sonrasında Fahri Ecevit “dönemin başbakan yardımcısı olan Nihat Erim’e oğlunun dil bildiğini, yetenekli olduğunu, üstelik kaleminin de güçlü olduğunu anlatmış ve böylelikle Erim Bülent Ecevit’in CHP’nin yayın organı olan Ulus gazetesinde işe başlamasına vesile olmuştur” (Erdoğan, 2006, s. 23). Gazeteciliğe başlayan Ecevit’in o dönemki asli görevleri arasında Associated Press Ajansı’ndan gelen haberleri Türkçeye çevirmek de vardır. Sanata olan tutkusuyla çeşitli çizgi romanlar çevirip sanat yazıları yazsa da bu uğraşları “siyaset ağırlıklı bir gazetede yeterince karşılık bulamamıştır” (Akar ve Dündar, 2008, s. 43). Bunun yanı sıra Ecevit “değişik dünyası, giyim kuşamına gösterdiği özen ve ‘damıtılmış’ hal ve tavırları ile çalışma ortamında dikkat çekmiş, bütün Ankara gazetecilerinin takım elbise giydiği günlerde, o kolları yamalı meşin ceket ve deri yeleğiyle bohem bir gazeteci imajı çizmiştir” (Akar ve Dündar, 2008, s. 44).

3.3. Siyasete Giriş ve Çevirmen Kimliğinin Dönüşümü

Çalışma hayatına adım attığı döneme kadar Bülent Ecevit babasının siyasi mirasından bile isteye uzak durmuş ve siyaset ile olan teması yalnızca işinin gerektirdiği ölçüde olmuştur. Bu yıllarda sanat eleştirileri ve mizah yazıları

da kaleme alan Ecevit'in Ulus'taki ilk köşe yazısı da 1951'de yayımlanmıştır. Ne var ki siyasi bir gelecek tasavvuru olmayan genç gazetecinin hayatında vuku bulan belli başlı olaylar, onun sanattan siyasete uzanan hayat yolundaki mihenk taşları olmuştur. "Fahri Bey'in 1951 yılındaki vefatı sonrasında babasının içinde olduğu bütün politik ilişkiler Ecevit'e akmış ve Ecevit artık edebiyattan politikaya geçen yolun önünde açıldığını hissetmiştir" (Erdoğan, 2006, s. 24). Daha da önemlisi 1953 yılında Ulus gazetesinin dönemin iktidar partisinin çıkardığı bir kanunla aniden kapatılması, Ecevit'in politikayla ilk organik temasını kurmasına, yani eşiyle birlikte CHP'ye üye olmasına neden olmuştur. Ecevit'in o dönemdeki tavrını bir dönem CHP'nin genel başkanlığını da yürütmüş Altan Öymen şu sözlerle ifade etmiştir:

"O sırada Ecevit daha çok sanatla ilgiliydi. Zaten gazeteye de sanat yazıları yazardı. Onları da gerekçe göstererek şimdilik politikayla uğraşmak istemediğini belirtirdi. Yalnız CHP'nin malları alındıktan ve biz Nihat Erim'in gazetesine geçtikten sonra düşüncesi biraz değişti. (...) Bir gün bana 'Sen bana teklif ediyordun CHP'ye üye olmayı, şimdi artık üye olmak istiyorum' dedi. Hemen tabii formlar doldurduk, Ecevit de eşi de CHP'nin üyesi oldular." (Akar ve DüNDAR, 2008, s. 49)

Ulus gazetesinin kapatılmasından sonra Ecevit gazeteciliğe aynı çizginin yayın organları olan Yeni Ulus ve Halkçı gazetelerinde devam etmiştir. Siyasi kararların Demokles'in kılıcı gibi toplumun üzerinde sallandığı bu yıllarda Bülent ve Rahşan Ecevit kendileri gibi sanat aşığı insanların bir araya gelerek kurmuş oldukları Helikon Derneği çatısı altında gerçekleştirdikleri resim, edebiyat ve tiyatro etkinlikleriyle hem kendi ruhlarını beslemiş hem de toplumda katma değer yaratmayı amaçlamışlardır. Pek çok önemli ressam ve sanatçının yetişmesinde emek ve destek veren bu dernek 1955 yılında birtakım siyasi olaylarının patlak vermesiyle, iktidar tarafından tehlikeli görülerek kapatılmıştır. Çok sevdiği bu oluşumun dönemin iktidarının kararlarına kurban gitmesi Ecevit'in düşünsel olarak daha da fazla politize olmasına sebep olmuştur.

Önünde beliren siyasi yolda yürümeye başlayan Ecevit karşısına çıkan fırsatlardan yararlanmıştır. Kendisine gelen bir burs teklifini değerlendirerek 1955 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiş ve Kuzey Carolina'nın Winston-Salem şehrindeki yerel bir gazetede konuk gazeteci olarak çalışmıştır. ABD'de olduğu süre zarfı boyunca 'Amerika Mektupları' adını verdiği, Türkiye'nin siyasi dünyasını inceleyen bir yazı dizisi kaleme almış ve çalıştığı gazetenin televizyonunda sık sık canlı yayınlara konuk olmuştur. Ayrıca Carolina Eyaletinde siyahi bireylere karşı yapılan ırkçılığı sert bir dille eleştirdiği bir yazı yazmış; kapsayıcı ve hümanist görüşlerini ifade ettiği bu

yazı kendisi Türkiye'ye döndükten sonra yayımlanmıştır. Nitekim yurda dönüşü sonrasında yazdıkları yüzünden Amerika'daki birtakım kesimlerin eleştiri oklarının hedefi haline gelmiştir. Dönüşü sonrası Ecevit CHP'de daha aktif bir rol üstlenerek o dönem yeni kurulan Gençlik Kollarını denetleyen merkezi kurulun üyesi olmuştur. Gazetecilikte artan süksesıyla ve kaleme aldığı köşe yazılarıyla da ismi markalaşmakta olan genç gazetecinin çalışmaları, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün de takdirini toplamıştır. Bunun yanı sıra Rockefeller Vakfı tarafından dünya çapında önemli işler çıkaracağı düşünülen gazetecilere verilen *Newman Fellowship* bursuna layık görülmüştür. Bu burs ile Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiş üç aylık bir gazetecilik eğitimi aldıktan sonra Harvard Üniversitesi'nde sekiz ay sosyal psikoloji ve Ortadoğu tarihi üzerine araştırmalar yapmıştır. "Katıldığı seminerlerde Olof Palme, Bertrand Russell gibi isimlerle beraber olan" (Çetin, 2020, s. 389) Ecevit'in Harvard'daki hocalarından biri de "yıllar sonra iki devlet adamı olarak restleşeceği Amerika'nın efsanevi Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger" (Akar ve DüNDAR, 2008, s. 71) olmuştur.

1957 yılında CHP'den milletvekili seçilen Bülent Ecevit, siyasete girdikten sonra çeviri pratiginden giderek uzaklaşmaya başladığı görülmektedir. Yine de bu yıllarda dönemin CHP lideri "İnönü'ye çevirmenlikte yardımcı olmuştur. Hatta bu iş fazla ileri gittiğinden, kimi yabancı delegasyonlar İnönü'yle baş başa kalamadıkları için randevu istemekten çekinmişlerdir" (Akar ve DüNDAR, 2015, s. 60). Milletvekilliği pozisyonu ile artık tam anlamıyla siyasi alana dahil olan Ecevit hayatının bundan sonraki dönemlerinde parti genel başkanlığı ve çalışma bakanlığı yapmıştır. Nitekim edinmiş olduğu bu pozisyonlardan şüphesiz ki en önemlisi Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığıdır. "Bülent Ecevit hayatı boyunca 1974, 1977, 1978-1979 ve 1999-2002 yıllarında olmak üzere, dört kere başbakanlık yapmıştır. Bu pozisyonda kaldığı toplam süre 5 yıl 7 aydır" (Uslu ve Altaş, 2018). Buna ek olarak siyasi kariyerindeki belki de en önemli başarısı, ona Karaoğlu denilmesini sağlamış olan Kıbrıs Barış Harekati'nda oynadığı kilit rol olmuştur. Bütün bu siyasi başarıları hesaba katıldığında hayatının bu döneminden başlayarak ölümüne kadar Bülent Ecevit'in siyasetçi kimliğinin sahip olduğu diğer bütün kimlikleri gölgede bıraktığı görülmektedir.

4. Ecevit'in Çevirmen Kimliğinin Bourdieücü Analizi

Bu bölümde daha önce Ecevit'in çevirmen kimliğine odaklanarak işlemiş olduğumuz hayat öyküsü, Bourdieu'nün alan kuramı çerçevesinde irdelenecek ve böylece onun çevirmen habitusunun temel çerçevesi ortaya konacaktır. Bu bağlamda Ecevit'in erken çocukluk ve gençlik yıllarını Bourdieu'nün kuram ve kavramlarıyla değerlendirdiğimizde, Ecevit'in edebi ve çeviri pratiğinin, erken yaşlarda içselleştirdiği kültürel eğilimlerin bir yansıması olduğu söylenebilir. Çocukluk ve gençlik yıllarında edebiyatla kurduğu ilişki, onun çevirmen kimliğinin oluşumunda belirleyici olmuştur. "Habitus bireyin ilk olarak erken çocukluk döneminde ailesel etkileşimler yoluyla edindiği ve daha sonraki yaşam deneyimleri tarafından sürekli olarak değiştirilen çoğunlukla bilinçaltı eğilimlerin koleksiyonundan meydana gelmektedir" (DiMaggio, 1979, s. 1464). Bu husus üzerinden sanat sevdasının Ecevit'in aile habitusunu şekillendiren önemli etmenlerden biri olduğu sonucuna varılabilir. Yine bu doğrultuda Bülent Ecevit'in kültürel habitusunun, çocukluk ve gençlik yıllarında ailesinin ona kazandırdığı sanatsal, edebi ve entelektüel mirasla şekillendiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Öte yandan bu dönemde Ecevit'in çeviri pratiğinin kişisel ve entelektüel bir uğraş niteliğinde olduğu, herhangi bir profesyonel alana bağlı olmadığı not edilmelidir. Ancak, Robert Koleji'nde aldığı eğitim ve İngilizce yetkinliği, onun çeviri pratiğini geliştirerek edebi alanı içerisinde çevirileriyle de var olmasını sağlamıştır. Özetle, Ecevit'in erken dönem çeviri faaliyetleri şunları göstermektedir:

- Çeviri pratiği, onun kültürel sermaye biriktirmesine yardımcı olmuştur.
- İlk çevirileri edebi bir çerçevede olup, ideolojik veya politik bir yön içermemektedir.
- Çeviri, Ecevit'in entelektüel kimliğinin gelişiminde kritik bir role sahiptir.

Ecevit'in gazeteciliğe başladığı dönem itibarıyla onun çeviri pratiği, önceki yıllara kıyasla farklı bir biçim kazanmış ve edebiyat ile kültür alanından gazetecilik alanına geçişiyle birlikte dönüşüme uğramıştır. Haber çevirileri, edebi çeviriden farklı olarak daha pragmatik ve bilgi aktarımına dayalı bir yapı taşıdığından bu değişim onun çeviri anlayışını da şekillendirmiştir. Gazetecilik pratiği içinde çeviri, mesleki habitusunun bir parçası haline gelmiştir. Bununla birlikte sanatla bağını koparmamış; sanat yazıları yazmaya ve çizgi roman çevirileri yapmaya devam ederek edebi ilgisini sürdürmüştür. Ancak bu dönemde yaptığı çevirilerin önceki yıllara kıyasla çok daha teknik ve mesleki bir nitelik kazandığı söylenebilir. Ayrıca hayatının bu dönemi ile

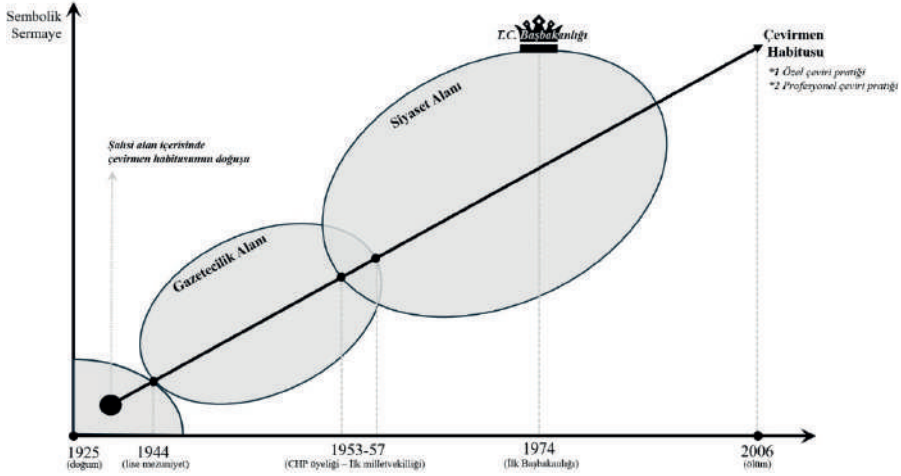
ilgili bir diğer önemli değerlendirme Ecevit'in Ulus gazetesinde işe başlaması üzerinden yapılabilir; Bourdieu'nün sermaye kavramı çerçevesinde ele alındığında, bu başlangıcın babasının sahip olduğu sosyal sermayenin etkisiyle şekillendiği, aynı zamanda Ecevit'in kendi kültürel sermayesinin gazetecilik pratiği içinde sosyal sermayeye dönüştüğü söylenebilir. Özetle Ecevit'in bu dönemdeki çeviri pratiğinin iki ana özelliği olduğu görülmektedir:

- Çeviri artık Ecevit'in ekonomik ve mesleki sermayesinin bir parçası olmuştur.
- Sanat ve edebiyat alanından gazetecilik alanına (oradan da siyaset alanına) doğru bir geçişinde çeviri faaliyetlerinin etkisi olduğu görülmektedir.

Siyasete girdikten sonra Ecevit'in çeviri pratiğinin ve hayatının daha önceki dönemlerinde konumlanmış olduğu edebiyat ve gazetecilik alanlarının, siyasetin kuralları ve dinamikleri karşısında geri planda kaldığı görülmektedir. Siyaset alanının sembolik sermayeyi belirleyen başat alan olduğu düşünüldüğünde Ecevit'in çeviriden getirdiği kültürel sermayesini doğrudan siyasi alanda geçerli bir sermaye biçimine dönüştürmesi mümkün olmamış, bu nedenle Ecevit'in çevirmen kimliği zamanla görünmez hale gelmiştir. Sahip olduğu çevirmen kimliği onu doğrudan bir siyasi figüre dönüştürmese de onun düşünsel dünyasını ve siyasal retorikini şekillendirmiştir. Kamuoyu nezdinde o yalnızca bir siyasetçi değil aynı zamanda okuyan, yazan ve düşünen bir liderdir. Ayrıca çevirmen kimliğinin de katkı sağlamış olduğu kültürel sermayesinin politik arenada ona kazandırdığı prestij, T.C. başkanlığına kadar uzanacak şekilde sembolik sermaye biriktirmesini sağlamış; halk tarafından ona atfedilen entelektüel lider kimliği onun samimi ve idealist bir figür olarak algılanmasına yardımcı olmuştur. Ancak siyasi alanın kuralları, kültürel sermayenin her zaman siyasi başarıya dönüşeceği anlamına gelmez. Dolayısıyla Ecevit'in bir siyasetçi olarak halkın temel ekonomik ve sosyal beklentilerine hitap eden somut politikalar üretme zorunluluğu olduğu da yadsınamayacak bir husustur. Yine de siyasete girişi sonrası çeviri pratiği, onun siyasi kariyerine yön veren entelektüel arka planın bir parçası olmuş, bu dönemde aktif çeviri yapmayı bıraksa da çeviri onun hayatında sembolik bir değer olarak varlığını sürdürmüştür. Kültürel sermayesinin bir parçası olan çeviri deneyiminin ona kazandırdığı dilsel ve kültürel farkındalık, siyasi kariyerindeki kayda değer unsurlardan biri olmaya devam etmiştir.

Yukarıda yapılmış olan Bourdieücü analiz kapsamında yaşam öyküsünü üç kesitte ele almış olduğumuz Ecevit'in hayatı aşağıdaki şekil ile görselleştirilmiştir. Bourdieücü perspektiften bakıldığında bir ülkede başkanlık mertebesine yükselmiş olmanın, bireyin ülkedeki pek çok alanda

söz sahibi olacak düzeyde çok yüksek bir sembolik sermaye biriktirmiş olması anlamına geldiğini iddia etmek yanlış olmayacağından bu şekilde de (önceki şekillerde olduğu gibi) en yüksek sembolik sermayeyi görselleştirebilmek adına taç figürünün kullanıldığı not edilmelidir:



Şekil 3: Ecevit'in yaşam öyküsü üzerinden çevirmen habitusunun Bourdieücü perspektifle görselleştirilmesi

Hayat öyküsü ve içinde yaşadığı toplumsal bağlam ile ele alındığında, Ecevit'in çevirmen habitusu şahsi alanından köken alarak yaşamı boyunca iki çeviri pratiği üzerinden gazetecilik ve siyaset alanları içerisinde somutlaşmıştır. İlk çeviri pratiği Ecevit'in çevirmen habitusunu başlatan, ailesinden kendisine miras kalan, kendisinin de hep el üstünde tutmuş olduğu sanat sevdasından doğmuş olan ve siyaset alanına girdikten sonra özel hayat sınırlarına indirgenmiş olan edebi çevirmenlik pratiğidir. Bülent Ecevit bu pratiği herhangi bir toplumsal amaç gütmeksizin salt kendi kişisel esenliğini gözeterek uygulamıştır. Bu pratikle edebi çevirmenlik faaliyetlerinde bulunmuş olan Ecevit başta şiir olmak üzere çeşitli türde edebi metinler çevirmiştir. Ecevit'in ikinci çeviri pratiği ise, gazetecilik alanına dahil olmasıyla (yani çalışma hayatına girdikten sonra) başlayıp çevirmen habitusuna dahil olan profesyonel çeviri pratiğidir. Bu pratik doğrultusunda Ecevit bir kurum elemanı olarak kendisine çevirmesi için verilen haber metinlerinin teknik çevirilerini gerçekleştirmiştir. Ayrıca milletvekili olduktan sonra İsmet İnönü'nün sözlü çevirmenliğini yapmış olması da Ecevit'in profesyonel çeviri pratiğine dahildir. Kısacası, Ecevit'in hayat öyküsünün Bourdieücü analizi bizlere onun sahip olduğu farklı kimliklerin birbirleriyle habitusu vasıtasıyla sürekli etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu

kimliklerden biri olan çevirmen kimliği ise hayatının erken dönemlerinden itibaren şekillenmeye başlamıştır. Bourdieücü analiz bizlere bu kimliğin onun dinamik ve devingen habitusu içerisinde, dışarıdan bakıldığında fark edilmese de, önemli bir yere sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Çalışma kapsamında Ecevit'in çeviri pratiği mesleği gereği yaptığı çeviriler ve kendi için yaptığı çeviriler olarak ayrılmış olsa da kendi için yaptığı çevirilerin hem mesleki anlamda hem de siyasi arenada ona fayda sağlamış olduğu görülmektedir. “Bir çevirmenin mesleki habitusunun, gazetecilik gibi komşu disiplinden büyük ölçüde etkilediği hem çeviriden hem de komşu disiplinlerden gelen eğilimlerin bir birleşimi” (Xu ve Chu, 2015, s. 182) olduğu göz önüne alındığında Ecevit'in gazetecilik mesleği çerçevesinde gerçekleştirdiği çevirilerle, kendi için yapmış olduğu çeviriler arasında Ecevit'in habitusu üzerinden bir bağlantı kurulabilir. Bu bağlantının en somut örneklerinden birinin izini ise Ecevit'in Ulus Gazetesinde ilk çalışmaya başladığı zamanlarla ilgili olarak o dönemki çalışma arkadaşı Mete Akyol'un şu sözleri üzerinden sürmek mümkündür:

“Odası vardı. İki masa karşı karşıya yapıştırılmıştı. Orada çalışırdı. Gökler Hâkimi Gordon ve Sylvia isimli comics dediğimiz çizgi romanlar vardı. Bir o romanları çevirirdi, bir de Associated Press'ten gelen fotoğrafların resim altları arkalarına kâğıt olarak yapıştırılırdı. Onları Türkçe'ye çevirirdi. (Akar ve Dündar, 2008, s. 43)

Ecevit'in sanatla kurduğu derin bağ onun çeviri pratiğini dil ve edebiyat algısını ve çevirmen olarak yönelimlerini belirleyen temel faktörlerden biri olmuştur. Ecevit'in kültürel sermayesi, aile ortamı ve eğitim hayatı boyunca birikim kazanmış ve sanata duyduğu ilgi çevirmen kimliğinin oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Ebeveynlerinin Cumhuriyet döneminin ilk aydınlarından olması onun entelektüel bir çevrede yetişmesini sağlamıştır. Küçük yaşlardan itibaren şiir yazmaya başlaması ve Robert Koleji'nde aldığı İngilizce eğitimi, onun dilsel yetkinliğini ve edebi duyarlılığını geliştirmiştir. Bu birikim, daha sonraki yıllarda Tagore, Eliot ve Pound gibi yazarları çevirmesinde etkili olmuş, edebiyat ve çeviri aracılığıyla kültürel sermayesini artırmasını sağlamıştır.

Son olarak Ecevit'in Hukuk Fakültesinde okumayı reddederek Filolojiyi tercih etmesinde, ardından gazeteci-çevirmen kimliğiyle çalışmaya başlamasında ve hayatının bu olaylardan sonraki gidişatında ailesinden kendisine miras kalan sanat sevdasının olduğunu iddia etmek de yanlış olmayacaktır. Bu sevdanın onun aile habitusundan, yani kendi habitusunun en ilkin şekillendiricisinden filizlenmiş olduğu düşünüldüğünde, onun sanata bakışını ve sanat sevgisini irdelemenin, çevirmen habitusunu açığa çıkarmada

kilit rol oynadığı söylenebilir. Dolayısıyla Ecevit'in çevirmen habitusunu daha derinden irdeleyebilmek adına, çalışmanın devamında kısımda onun yazınsal mirası üzerinde durulacak, ilgilendiği sanatlar arasında belirgin bir şekilde ön plana çıkan şiir üzerine düşünceleri ele alınacak ve yapmış olduğu çevirilerden alınan kesitler üzerinden dinamik ve devingen habitusunun bir parçası olan çevirmen habitusunun izleri sürülecektir.

4.1. Yazınsal Mirası

“Bir çevirmenin habitusunun diğer alanlarda da çeşitli konum ve algılara sahip sosyalleşen bir bireyi ifade etmesi” (Meylaerts, 2013, s.103) bakımından Bülent Ecevit'in çevirmen habitusunun izlerini sürerken onun üretmiş olduğu metinler üzerine düşünmek önemlidir. Çünkü sanat sevdasından kökenlen çeviri pratiklerinde görüldüğü üzere, Ecevit'in çevirmen ve edebiyatçı kimlikleri birbirleriyle her daim paralellik göstermiştir. Bu bağlamda Ecevit'in ürettiği metinler onun çoklu habitusunun somutlaştığı pratiklerdir; dolayısıyla bu metinler, hem onun sosyal dünyayla kurduğu ilişkilerin izlerini taşır hem de çevirmen habitusunun alanlar arası etkileşimini çözümlemek için temel bir veri görevi görür.

Rahşan Ecevit-Bülent Ecevit Bilim Kültür ve Sanat Vakfı tarafından oluşturulmuş olan çevrimiçi veri tabanında Bülent Ecevit tarafından 1950 ile 1961 yılları arasında çeşitli gazeteler için Türkçe ve İngilizce dillerinde kaleme alınmış yaklaşık 1500 yazı bulunmaktadır. Bu veritabanı ile “olağanüstü bir üretkenlik ve bağlılıkla yazdığı kültür yazıları, sanat eleştirileri, siyasi analizleri ve gezi yorumları, sivil yaşam ve demokrasi üzerine korunması gereken bir literatür oluşmuştur” (Bülent Ecevit yazıları, 2016). Ecevit'in Şiirler (1976), Işığın Taştan Oydum (1978), El Ele Büyüttük Sevgiyi (1997) olmak üzere 3 tane şiir kitabı bulunmaktadır. 1976 yılında yayınlanan şiir kitabında Ecevit; kendi yazdığı şiirlere ek olarak MÖ 6. yüzyılda yaşamış olan Taoizmin kurucusu Çinli düşünür Lao Tzu'nun sözlerini şiirsel bir biçim kullanarak yeniden yazmış, Tagore'nin tematik olarak felsefe ve doğu mistizmi üzerine yazılmış şiirlerin Bengalce aslından gerçekleştirmiş olduğu şiirlerin çevirilerine yer vermiştir. Ayrıca kitapta Ezra Pound, T. S. Eliot, Dylan Thomas, Peter Larkin, David Mallet ve Rudyard Kipling'in şiirlerinin İngilizce asıllarından gerçekleştirmiş olduğu çevirileri de mevcuttur. Bu şairler şiirlerinde modernizm, doğa ve insan ilişkisi, sosyal ve politik temalar, mistik ve felsefi sorgulamalar, zaman, bellek ve kültürel/tarihsel temalar tercih etmişlerdir. Ecevit'in bu kitapta kendisine ait şiirleri de evren, insan ve toplum olarak üç temaya ayırmış olması şair kimliğiyle şiir çevirmeni kimliklerinin altındaki üretimlerinin birebir örtüşmekte olduğunun bir kanıtı olarak ele alınabilir.

Ecevit'in sanat ve edebiyat alanında akademik nitelikteki çalışmaları da mevcuttur. 1954 yılında Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Kongresinde Doğu Sanatında ve Çağdaş Sanatta Perspektifin Bozulması isimli bir bildiri metni sunmuştur. 1972 yılında Özgür İnsan dergisinin 7. sayısında Amerikalı şair Ezra Pound üzerine bir yazısı ve 1973 yılında aynı derginin 12. sayısında ise Picasso ve Dünya başlıklı yazıları yayımlanmıştır. 1975 yılında ise Milliyet gazetesinin sanat dergisinde bir Romanya gezisi esnasında Romen heykeltıraş Constantin Brankuşi'nin eserlerini incelediği bir yazı kaleme almıştır. Ecevit'in siyasete girmiş olduğu bu yıllarda siyaset alanı dışında sanat, edebiyat, felsefe ve çeviri üzerine gerçekleştirmiş olduğu bu üretim onun dinamik habitusunu yansıtmaktadır.

Özetle, hayatı boyunca Bülent Ecevit'in siyasetten köşe ve gezi yazılarına kendi başına dev bir külliyat oluşturacak nitelik ve nicelikte yazınsal üretiminin olduğu aşıkardır ve bu kendisinin geniş bilgi birikiminin çoğul ve dinamik nitelikteki habitusunun üzerinden bir tezahürüdür. Sahip olduğu zengin kültürel sermayesinden ortaya çıkan üretimin bilhassa kendisi için gerçekleştirdiği çeviri pratiğine de tesir etmiş olduğu da göze çarpmaktadır.

4.2. Şiir Üzerine Düşünceleri

Çeviri sürecinin yalnızca bir dil aktarımı değil aynı zamanda çevirmenin metinle kurduğu sanatsal, entelektüel ve kültürel ilişkiyi yansıtan bir üretim olduğu düşünüldüğünde, Bülent Ecevit'in şiir üzerine düşüncelerini incelemek onun çevirmen habitusunu açığa çıkarmak açısından anlamlı bir diğer başlıktır. Habitus kavramının bireyin toplumsal çevresi ve yaşam deneyimleriyle şekillenen düşünme, algılama ve eylem biçimlerini kapsadığı göz önüne alındığında Ecevit'in şiire dair düşüncelerinin onun çevirmen olarak geliştirdiği estetik algıyı, dil duyarlılığını ve çeviri stratejilerini belirleyen temel faktörlerden biri olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Her şeyden önce Ecevit'e göre şiir yazmak bir düşünüş biçimidir. 1976 yılında yayımlanan şiir kitabının önsözünde kendisi bunu “söyleyişle düşünüş arasındaki bağlantı göz önünde tutulursa şiir düşünülen şey değil düşünüş biçimidir” (Ecevit, 1976, s. 5) şeklinde açıkça ifade etmiştir. Bu şekilde düzyazıyla düşünülebilenin ötesine geçilebildiğini ifade eden Ecevit, bu sayede kendini her türlü amaç yönlendirmesinden de düşünce duygu ve bilgi koşullandırmasından da özgürleştirdiğini dile getirmiştir. Ona göre “amaçların yönlendirmesinden düşüncelerin koşullandırmasından bilgilerin ve dilin sınırlamasından bir şekilde kurtulabilen kişi benliğinde saklı düşünme ve duyma gücünü harekete geçirerek bilinçten bilinçaltına, bilinçdışına ve ortak bilinçdışına geçebilme gibi aşkın bir duruma haiz olabilir”

(Ecevit, 1976, s. 5). Ecevit'in bu sözlerinden şiir yazmayı transandantal bir eylem olarak gördüğünü ve kişinin içsel benliği ile iletişime geçmek için şiire başvurabileceğini düşündüğü sonucuna varılabilir. Ecevit'in bu düşünceleriyle gönül verdiği ve uğruna bir dönem Sanskritçe bile öğrenmeye vakit ayırdığı Hint felsefesinden ve bu kültürün önde gelen şairlerinden Tagore'den etkilendiği açıktır; Tagore Ecevit'in de erken yaşlarda okumuş olduğu Gitanjali adlı şiir derlemesinde ifade etmiş olduğu üzere “dış dünyayı terk ederek kendi kalbinin derinliklerine yönelmiş ve orada insanın dünya ve Tanrı ile ilişkisine dair bir aydınlanma yaşamıştır” (Khanpure ve Karajgi, 2018, s. 1762). Daha somut bir ifadeyle, Tagore'den derinden etkilenen Ecevit'in, çevirisini yapmak da dahil olmak üzere şiirle ilgili her türlü faaliyeti içsel benliği şiir yoluyla özgürleştirmek yani aşkın bilinç düzeyine erişmek üzere gerçekleştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Düşünsel dünyada aşkınlığın öneminin altını çizmiş olan Ecevit insanların başlıca düşünme aracının dil olduğunu; gözlem, duyu, duygu ve izlenimleri sözcükler vasıtasıyla nesnel olarak belirlenebildiğini de yadsınamıştır. O, dillerin sözdizimsel kuralları gereği sözcüklerin birbirlerini belirli bir sırayla takip etmesinin bir zorunluluk olduğu ve bunun insanları düşünsel düzlemde hapsettiğini ifade ederek bu zorunluluğun üstesinden bir ölçüde kurtulabilme olanağının şiirle mümkün olduğunun altına çizmiştir. Ecevit'e göre bir şairden sözcükleri ve tümceleri toplumsal iletişimde işe yarayacak biçimde kullanmasını beklenmemelidir. O, şiirin sağladığı özgürlükle dilin insan üzerindeki bu şekillendirici etkisinden azade olunabileceğini savunmuştur. “İnsanlık şiirin sağladığı özgürlüğü bir ölçüde olsun kullanmazsa, dil insanın aracı olmaktan çıkar” (1976, s.11) ifadesiyle de dilin öznel duyguların ve düşüncelerin ifadesi olarak kalmasının önemini vurgulamıştır. Şiir üzerinden tanımlamış olduğu bu özgürlük anlayışıyla Ecevit, dilin ve düşüncenin sınırlarını genişletilebileceğini düşünmüş; şiirin düşünce ve dili aşan ve onları dönüştürebilen gücü üzerinde durmuştur.

Şiir Ecevit için sadece bir sanat formu değil aynı zamanda içsel bir da savaşın aracıdır. Ona göre, yasalardan ve çelişkilerden korkmayacak kadar cesur düşünebilmek içsel özgürlüğün temelidir ve şiir bu düşünce biçimini kolaylaştırmaktadır. Ecevit'in bu yaklaşımından, şiirin insanın içsel çatışmalarını ve çelişkilerini çözme sürecinde oynadığı önemli role sahip olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, insan şiir sayesinde kendi içsel gerçekliğini keşfedebilecek ve iç dünyasında gezintiye çıkabilecek bir platforma kavuşmuştur. Ecevit'in şiire dair bu görüşleri bizlere onun anlatmak yerine anlamak için şiir yazdığını göstermektedir. Zaten “anlatmaktan çok anlamak için yazıyordu” (1976, s. 12) diyerek bu konudaki yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymuştur. Yani Ecevit'in

gözünde şiir kendini keşfetme aracıdır ve şiire karşı geliştirmiş olduğu bu derin ve felsefi bir yaklaşım şiirin onun hayatında neden bu kadar vazgeçilemez bir konumda olduğunu ve neden siyasete girdikten sonra dahi şiirden kopmadığını açıklamaktadır.

Bülent Ecevit'in şiire ve şiir yazmaya yönelik çok önemli diğer bir yaklaşımı ise bir siyasetçi olarak topluma iletmek istediği mesajları için siyaseti kullanırken, şiiri daha çok kişisel bir kaçış ve düşünme yöntemi olarak görmüş olmasıdır. "Topluma bir bildirim olacaksa bunun için şiirden yararlanmam" (1976, s. 5) diyen Ecevit bu sözleriyle şiiri kendi düşüncelerini oluşturmak, toparlamak ve derinleştirmek için bir araç kullandığını dile getirmiştir. Bu noktada kendisinin şu sözleri de son derece açıklayıcıdır:

"Ben de gazeteciliğe hele siyasete girdikten sonra kendim için yazar oldum şiiri. Çünkü artık bir iletişim aracı olarak şiiri kullanmama gerek kalmamıştı. Gazetecilikte de siyasette de toplumla şiire gerek kalmaksızın doğrudan doğruya iletişim kurabiliyordum. Toplumsal işlevimi o yoldan yapabiliyordum. Öyle olunca şiirde daha özgürleşebildim. Şiir yazmağa ancak bir düşünme ve duyma yöntemi olarak gerek duyar oldum." (1976, s. 10)

Siyasi hayatının yoğunluğu ve karmaşası içinde Ecevit'in şiiri bir nefes alma alanı olarak görmesi üzerinden onun hayatında birbirinden ayrı gözükken bu iki alanın aslında etkileşim içinde olduğu hatta şiir alanının kendisinin siyasi alandaki etkinliğini güçlendirici yönde bir tesiri olduğu okuması yapılabilir. "Siyasete girdim diye şiir yazmayı şiir çevirmeyi bıraksaydım siyasette ben ben olmazdım" (1976, s. 5) ifadesi bu okumayı doğrulamakla birlikte; hem şiirin kendi kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunu hem de şair ve siyasetçi kimlikleri arasındaki gizli ilişkiyi de ilk ağızdan gözler önüne sermektedir.

Özetle, Ecevit'in şiir anlayışı onun dil, üslup ve estetik tercihlerine dair içselleştirilmiş yatkınlıklarını, yani habitusunu yansıtmaları bakımından bizlere önemli veriler sağlamaktadır. Onun şiire bakışı, çeviri sırasında hangi sözcükleri nasıl seçtiği, anlamı nasıl dönüştürdüğü ve hedef metinde nasıl bir estetik kurduğu üzerinde doğrudan etkilidir. Bu bağlamda, bir sonraki kısımda Ecevit tarafından çevrilen üç farklı şiir üzerinden bu etkinin somut kanıtları ortaya konacak, böylece onun çevirmen habitusunun izleri gerçek erek metinler üzerinden de sürülmüş olacaktır.

4.3. Ecevit'in Çevirileri Üzerinden İncelemeler

Çalışmanın uygulama kısmı olarak düşünülebilecek bu bölüm aynı zamanda Bülent Ecevit'in yaptığı çevirilerin eleştirisi niteliği de taşımaktadır. Nitekim burada amaç, Ecevit'in çeviri tercihlerini kaynak ve erek metinleri

yan yana koyarak analiz etmek ve bu tercihler üzerinden onun çevirmen habitusunun izlerini sürmektir. Yaptığı şiir çevirilerinden seçilen kaynak ve erek kesitlerin birlikte incelenmesiyle, Ecevit'in çeviri sürecinde nasıl bir yaklaşım benimsediği ve dil ile sanat arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğu ortaya konulacaktır. Bu sayede Ecevit'in yaptığı çeviri seçimlerinin dil estetiğine duyduğu ilgiyi, ritmik ve şiirsel yapıya verdiği önemi, kültürel ve felsefi eğilimlerini nasıl yansıttığı gibi çevirmen habitusunu yansıtan konularla ilgili somut veriler elde edilmiş olacaktır.

İncelenecek ilk Ecevit çevirisi Kipling'in 1895 yılında yazmış olduğu *If* adlı şiirin bir kesitinden alınmıştır. "Ecevit, Kipling'in bu ünlü şiirini 1976 yılında kültürümüze aktarır ve 'Adam Olmak' şiiri siyaset tarihimizin en özel dönemlerinden birinde yayımlanır" (Çavuşoğlu, 2020, s. 52).

IF-
Rudyard Kipling

ADAM OLMAK
Bülent Ecevit

If you can talk with crowds and keep your virtue,

Herkesle düşüp kalkar erdemli kalabilirsen,

'Or walk with Kings-nor lose the common touch,

Unutmayabilirsen halkı krallarla gezerken,

Dost da düşman da incitemezse seni,

If neither foes nor loving friends can hurt you,

Ne küçümser ne büyültürsen çevreni.

If all men count with you, but none too much;

Bu çeviride Ecevit kaynak metindeki bireysel başarı ve aristokratik tavrı yücelten ifadeleri yumuşatarak, daha eşitlikçi ve halk merkezli bir söyleme dönüştürmektedir. Özellikle unutmayabilirsen halkı krallarla gezerken ifadesi, Kipling'in aristokrat birey anlayışına karşı bir duruş olarak okunabilir. Ecevit'in çevirisindeki halk vurgusu onun siyasi kimliğiyle de örtüşmektedir. Bu çeviri örneği, çeviri sosyolojisi perspektifinden incelendiğinde Ecevit'in toplumsal konumu ve ideolojik anlamda sahip olduğu halkçı yönelimlerinin çeviri sürecine nasıl yansıdığını göstermesi açısından örnek teşkil etmektedir.

A GIRL Ezra Pound

*The tree has entered my hands,
The sap has ascended my arms,
The tree has grown in my breast -
Downward,
The branches grow out of me, like arms.*

BİR KIZ Bülent Ecevit

*Ağaç ellerime girdi,
Özü kollarıma sızdı,
Büyüdü ağaç göğsümden aşıya
Uzandı kollar gibi dalları benden.*

*Tree you are,
Moss you are,
You are violets with wind above them.
A child - so high - you are,
And all this is folly to the world.*

*Ağaçlarsın
Yosunsun sen,
Menekşelersin üstünde yel esen,
Bir çocuksun şu kadar,
Ama saçma gelir âleme bunlar.*

Ezra Pound'un *A Girl* şiirinin Bülent Ecevit tarafından yapılan çevirisi onun çevirmen olarak dil anlayışına, sanatsal duyarlılığına ve metne yaklaşımına ışık tutan örnekler barındırmaktadır. Pound'un şiirinde doğanın bir parçası olma duygusu çok güçlüdür. Ecevit, şiirdeki bu özelliği ve organik dönüşüm fikrini birebir yansıtmıştır. *Ascended* kelimesi yükseldi olarak çevrilebilecekken, Ecevit'in 'sızdı' tercihi hem biyolojik bir süreci çağrıştırmış hem de şiirin acıcılığını artırmıştır. Ecevit'in *The branches grow out of me* cümlesini '*Uzandı kollar gibi dalları benden*' şeklinde çevirmesi şiirin somut görselliğini ve ritmini yumuşatarak doğallığını korumuştur. Bu şiir aynı zamanda dünyaya farklı bakan bir çocuğun doğayla bütünleşme sürecini anlatmaktadır. Ecevit'in çevirisinde, bu düşünsel derinlik korunmuş ve dil doğrudan fakat etkileyici bir şekilde kullanılmıştır. Mesela *so high* ifadesi doğrudan çevrildiğinde çok yüksek gibi bir anlam oluşturabilecekken, Ecevit buna 'şu kadar' diyerek, Türkçede çocuğun masum ve kırılgan olduğu izlenimini veren daha doğal bir anlatımı tercih etmiştir.

**AND DEATH SHALL HAVE NO
DOMINION**

Dylan Thomas

*And death shall have no dominion.
Dead men naked they shall be one
With the man in the wind and the west
moon;
When their bones are picked clean and the
clean bones gone,
They shall have stars at elbow and foot;
Though they go mad they shall be sane,
Though they sink through the sea they shall
rise again;
Though lovers be lost love shall not;
And death shall have no dominion.*

**ÖLÜME KALMAYACAKTIR BU
DÜNYA**

Bülent Ecevit

*Ölüme kalmayacaktır bu dünya.
Çırlçıplak ölümler
Aydaki rüzgardaki adamdan olacaktır;
Kemikleri tertemiz ve tertemiz kemikleri yok
olduğunda,
Yıldızlardan olacaktır, ayakları, dirsekleri;
Akılları başlarında olacaktır delirseler de,
Denizlere batsalar yükseleceklerdir yine;
Yok olsa da sevgililer sevgi yok olmayacaktır;
Ölüme kalmayacaktır bu dünya*

Thomas'ın ölüm teması üzerinden varoluşsal bir sorgulama gerçekleştirdiği bu şiirin çevirisinde Ecevit'in bu sorgulamayı erek kültüre ustaca yansıttığı görülebilir. Örneğin, *Though lovers be lost love shall not* cümlesini 'Yok olsa da sevgililer sevgi yok olmayacaktır' şeklinde çevirmesi, Ecevit'in hem anlamı direkt olarak yansıtan hem de erek metinde vurguyu güçlendiren bir kelime sıralaması kurguladığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, *Though lovers be lost* ifadesindeki *lost* sözcüğünü doğrudan kaybolmak yerine yok olmak olarak çevirmeyi tercih etmesi, şiirin dramatik etkisini artıran bilinçli alınmış bir çevirmen kararı olarak değerlendirilebilir. Bu tercihiyle Ecevit, ölüm karşısında sevginin sürekliliğini çok daha etkili bir şekilde vurgulamıştır. Ecevit kaynak metindeki ifadeleri birebir çevirmek yerine, anlam ve duygu derinliğini gözeterek Türkçeye uyarlamış; başlık seçimi ve belirli kelime tercihlerinde metni Türk okuru için daha etkili ve anlamlı kılacak bilinçli değişiklikler yapmıştır.

Ecevit'in yapmış olduğu sayısız şiir çevirisi arasından seçilen bu üç şiirin çevirisi dahi bizlere onun çevirmen habitusu ile ilgili birtakım ipuçları sunmaktadır. Bu doğrultuda onun çevirmen habitusu ile ilgili aşağıdaki hususlardan bahsedilebilir:

- Kipling çevirisinde Ecevit'in aristokratik ve bireyci bir söylemi yumuşatarak daha halk merkezli ve eşitlikçi bir dile yöneldiği görülmektedir. Bu tercih onun siyasi kimliğiyle uyumlu olarak çeviri

yoluyla ideolojik bir yeniden üretim pratiği sergilediğini göstermesi bakımından anlamlıdır.

- Pound ve Thomas çevirilerinde Ecevit çeviri sürecinde birebir kelime karşılıklarına değil şiirin duygusal derinliğine ve estetik bütünlüğüne öncelik vermiştir. Bu yaklaşım onun çeviri pratiğinde sanatsal duyarlılığını merkeze aldığını göstermekle beraber şair kimliği altında geliştirmiş olduğu şiir anlayışına uygun bir örnek teşkil etmesi açısından önemlidir.
- Thomas çevirisinde Ecevit kaynak metindeki ifadeleri birebir çevirmek yerine erek kültürde şiirin etkisini koruyacak ya da artıracak stratejik dönüşümler yapmıştır. Bu onun çeviriyi sadece dilsel bir aktarım değil kültürel uyarlama süreci olarak gördüğüne dair somut bir kanıttır.
- Ecevit, Pound'un şiirindeki imgesel yoğunluk ve ritmik yapıyı büyük bir titizlikle korumuştur. Bu durum onun şair kimliğinin çeviri pratiğine yansıdığını ve habitusunun sanatsal birikimle beslendiğini ortaya koyması açısından anlamlıdır.
- Ecevit'in her üç çevirisindeki kelime seçimleri onun erek metinde doğallığı ve akıcılığı öncelediğini göstermektedir. Bu onun dilin yaşayan ritmini önemseyen bir çevirmen habitusuna sahip olduğunu düşündürmektedir.

5. Sonuç

Lider, siyasetçi, şair, gazeteci, çevirmen, düşünür. Bülent Ecevit'in çok katmanlı kimliği, onu yalnızca Türk siyasi tarihinin önde gelen figürlerinden biri yapmaz; aynı zamanda sosyolojik bir çözümleme nesnesi olarak da oldukça zengin bir örnek sunar. Onun çoklu kimlik yapısı ve bu kimlikler arasındaki karmaşık etkileşim ağı, Ecevit'i Pierre Bourdieu'nün kuramsal çerçevesiyle incelemek açısından neredeyse kaçırılmayacak bir fırsat haline getirmiştir. Zira “kimlikler arasındaki etkileşimin doğasını incelemek hem sosyal yapıyı hem de failliği ele almak anlamına gelir” (Stets ve Burke, 2003, s. 132) ve Ecevit'in yaşam öyküsü, bu etkileşimi gözlemlemek için güçlü bir zemin sunar.

Ecevit'in hikâyesi aynı zamanda, çok kimlikli bir eyleyicinin içinde bulunduğu yapıyla nasıl ilişkilendiğini ve zamanla hangi araçlarla liderliğe yükseldiğini anlamamıza da yardımcı olmaktadır. Bu ilişkiyi açıklarken Bourdieu'nün kavramları özellikle işlevseldir. Örneğin, Ecevit'in yüksek kültürel ve sosyal sermayeye sahip bir ailede dünyaya gelmiş olması, onun habitusunun sanatla erken yaşlarda tanışmasına ve bu doğrultuda

şekillenmesine neden olmuştur. Ama mesele yalnızca doğuştan gelenle açıklanamaz; Ecevit, kültürel sermayesini bilinçli biçimde beslemiş, ailesinden miras aldığı sosyal sermayeyi ise ustalıkla kullanarak bu alanlar arası geçişlerde avantaj elde etmiştir.

Siyasete giden yol Ecevit için dolaysız olmamıştır: Öncesinde edebiyat, sanat ve gazetecilik alanlarında üretim yapmış, zamanla, hem sosyal çevresinin siyasi alana yakınlığı hem de yaşadığı olayların etkisiyle siyasete yönelmiştir. Nitekim bir noktadan sonra siyasetin doğası gereği kazandığı sembolik sermayenin yüksek seviyelere ulaşması sonucunda diğer tüm kimlikleri gölgede bırakmıştır. Dolayısıyla edebiyatla, özellikle de çeviriyle kurduğu ilişki de bu noktadan sonra özel alana çekilmiş, kamusal görünürlüğüne yitirmiştir.

Öte yandan, Ecevit'in çevirmen kimliği yalnızca dilsel bir yetkinliğin ürünü değil; çok daha bütüncül bir yapının parçasıdır. Eğitim geçmişi, gazetecilik tecrübesi, siyasi ideolojisi, Doğu felsefesine duyduğu ilgi, sanatla kurduğu içten bağ ve düşünsel derinliği onun çevirmen habitusunu şekillendiren başlıca unsurlardır. Bu habitus devingen ve katmanlı bir yapıdadır; durağan ya da tek boyutlu değildir. Onun çevirmen kimliği hem kendi içsel yönelimlerinden hem de yaşadığı toplumsal bağlamdan beslenerek iki temel pratikte somutlaşmıştır: Biri gençlik yıllarında edebiyatla kurduğu kişisel çeviri pratiği, diğeri ise gazetecilik mesleği icabı gerçekleştirdiği kamusal çeviri faaliyetidir.

Bu iki yönelim arasında zaman zaman geçişler olsa da Ecevit'in çeviriye olan ilgisi çocuk yaşlardan itibaren gelişmiş ve bu ilgi çoğunlukla ailesinden devraldığı sanat sevgisinin bir uzantısı olmuştur. Onun çeviriyle kurduğu ilişki yalnızca bir dili başka bir dile aktarmakla sınırlı değildir. Çevirmen kimliği hem sahip olduğu kültürel sermayenin bir yansıması, hem de onu sürekli yeniden inşa eden bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, Ecevit'in çevirmenliği onun için transandantal, ideolojik ve estetik bir üretim alanıdır. Kelime seçimleri, metne yaklaşımı, dile ve forma verdiği önem onun çevirmen olarak yalnızca bir aktarıcı değil, bir yeniden-yazar olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akar, R., & DüNDAR, C. (2008). *Ecevit ve gizli arşivi*. İmge Kitabevi.
- Akar, R., & DüNDAR, C. (2015). *Karaoğlan*. Can Yayınları.
- Bourdieu, P. (1980). Le capital social. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 31, 2-3.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1987). *Choses dites*. Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. University of Chicago Press.
- Bülent Ecevit Yazıları. (2016). *Hakkında*. Erişim tarihi: 01.05.2024. <https://ecevityazilari.org/about>
- Çavuşoğlu, Ö. (2020). Bir Çeviri Eleştirisi: Ecevit'in "Adam Olmak" Başlıklı Şiir Çevirisi. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi: Çeviribilim Özel Sayısı*, (Nisan 2020), 47-71.
- Çetin, A. (2020). Ecevit, Mustafa Bülent. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 14.06.24. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ecevit-mustafa-bulent>
- DiMaggio, P. (1979). On Pierre Bourdieu. *American Journal of Sociology*, 84(6), 1460-1474.
- Ecevit, B. (1976). *Şiirler*. Ajans Matbaacılık.
- Erdoğan, A. (2006). *Umut adamı Ecevit*. Kesit Yayınları.
- Gollac, M., & Laulhé, P. (1987). Les composantes de l'hérédité sociale: Un capital économique et culturel à transmettre. *Economie et Statistique*. 95-105. <https://doi.org/10.3406/estat.1987.5096>
- Gouanvic, J.-M. (2007). Objectivation, réflexivité et traduction: Pour une re-lecture bourdieusienne de la traduction. In M. Wolf & A. Fukari (Eds.), *Constructing a Sociology of Translation* (ss. 79-92). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/btl.74.06gou>
- Gouanvic, J.-M. (2010). Outline of a Sociology of Translation Informed by the Ideas of Pierre Bourdieu. *MonTI*. 2, 119-129.
- Güler, G. (2023). Çevirmenin çoklu habitusu. *International Journal of Social Sciences*, 7(2), 237-248. <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.15>
- Gürçağlar, Ş. T. (2019). Giriş. In Ş. T. Gürçağlar (Ed.), *Kelimelerin kıyısında: Türkiye'de kadın çevirmenler* (pp. 9-25). İthaka Yayınları.
- Harrison, S. (2022). The radical ambiguity at the heart of Pierre Bourdieu's critique of journalism. *SN Social Sciences*, 2(182). <https://doi.org/10.1007/s43545-022-00485-7>

- Khanpure, S. G., & Karajgi, M. B. (2018). A study on the poetry of Rabindranath Tagore and Walt Whitman with the special reference to the elements of transcendentalism. *International Journal of Research*, 5(4), 1755-1762. <http://edupediapublications.org/journals/index.php/IJR/>
- Koskinen, K., & Kinnunen, T. (2010). Introduction: Translators' agency. In K. Kinnunen & K. Koskinen (Eds.), *Translators' agency* (pp. 4–10). Tampere University Press.
- Lizardo, O. (2004). The Cognitive Origins of Bourdieu's Habitus. *Journal for The Theory of Social Behaviour*, 34, 375-401. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2004.00255.x>
- Meylaerts, R. (2013). The Multiple Lives of Translators. *TTR*, 26(2), 103–128. <https://doi.org/10.7202/1037134ar>
- Nolan, J., & Joy, L. (Creators). (2016). *Westworld* [TV series]. HBO.
- Pound, E. (1926). *A Girl*. Erişim tarihi: 01.02.2025. http://famouspoetsandpoems.com/poets/ezra_pound/poems/18774
- Sapiro, G. (Ed.). (2020). *Dictionnaire international Bourdieu*. CNRS Éditions. https://e-librairie.leclerc/product/9782271134882_9782271134882_3/dictionnaire-international-bourdieu
- Simeoni, D. (1998). The pivotal status of the translator's habitus. *Target: International Journal of Translation Studies*, 10(1), 1–39. <https://doi.org/10.1075/target.10.1.02sim>
- Stets, J. E., & Burke P. j. (2003). A Sociological Approach to Self and Identity. *Handbook of Self and Identity*. New York, The Guilford Press, 128–152.
- Thomas, D. (1933). *And death shall have no dominion*. Erişim tarihi: 01.02.2025. <https://poets.org/poem/and-death-shall-have-no-dominion>
- Uslu, S., & Altaş, M. (2018). *İnönü'den Yıldırım'a 94 yılda 27 Başbakan*. Anadolu Ajansı. Erişim tarihi: 8.02.2025. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/inonuden-yildirima-94-yilda-27-basbakan/1202806>
- Wacquant, L. (1987). Symbolic Violence and the Making of the French Agriculturalist: An Enquiry into Pierre Bourdieu's Sociology. *Journal of Sociology*, 23, 65 - 88. <https://doi.org/10.1177/144078338702300105>
- Xu, M., & Chu, C. (2015). Translators' professional habitus and the adjacent discipline: The case of Edgar Snow. *Target-international Journal of Translation Studies*, 27, 173-191. <https://doi.org/10.1075/TARGET.27.2.01XU>

Complaint Management in Business-to-Business Context and Comparison between Business-to-Consumer Context

Murat Nazlı¹

Eris Yagmur Kara²

Abstract

The study aims to understand the strategic importance of effective complaint management in business-to-business (B2B) relations. The study explores the traits and actions that influence purchasing firms during the supplier complaint management process. The second aim is to reveal whether there are different expectations in the complaint management process between B2B and business-to-consumer (B2C) relationships. Semi-structured interview is used in the analysis. Questions are asked to 19 participants to investigate their perspectives on complaint management systems in B2B and B2C contexts and whether there are different influences between the two contexts. Participants are chosen from different hierarchical levels of different-sized firms. This helps see if there are different expectations in different hierarchical levels. Findings reveal that consumers highly value effective complaint management systems, which affect their purchasing decisions. It is considered that complaints in the B2B context are more important than those in the B2C context.

1. Introduction

To keep a competitive advantage and meet customer needs that encourages sustainable relationships, manufacturers are shifting their business view from being product-focused to being centered around the customer (Manoliu & Ungureanu, 2023). Evaluating customer satisfaction is an essential

1 Associate Professor, Izmir University of Economics, Vocational School, Izmir Institute of Technology, Engineering Management Master Program, nazli.murat@gmail.com, ORCID ID 0000-0003-0335-1706

2 Graduate student, Izmir Institute of Technology, Engineering Management Master Program, erisyagmurkara35@gmail.com

responsibility for any firm aiming to keep customers and enhance loyalty. Customer loyalty is influenced by the value provided to the customer, which depends on product quality and the level of customer satisfaction. Thus, customer satisfaction is a key factor that enhances customer loyalty. To achieve customer loyalty, it is essential to maintain customer satisfaction and focus on improvement. Enhancing and maintaining customer satisfaction can be achieved through a customer-centric perspective (Arslan, 2020). To evaluate customer satisfaction, firms use various measurements including customer complaints (Rane et al., 2023).

The most common definition of complaints is “a statement that something is wrong or not satisfactory” (Cambridge Dictionary, 2025). Customer complaints can harm a firm’s reputation, but if addressed appropriately, they can result in improved customer satisfaction and loyalty (Nazli & Arbak, 2020). The firm can re-establish contact with the customer and keep them as a customer. Firms should prioritize creating efficient complaint management procedures as part of marketing initiatives to strengthen customer satisfaction and trust in the firm (Morgenson et al., 2020).

A firm’s success is dependent on its ability to preserve good relationships with B2B and B2C customers. Even though firms have varying target markets and techniques of engaging with them, it’s key to uphold strong relationships in B2B and B2C contexts (Putri & Muslichah, 2024). Even though there are similarities, the two differ from each other. First, complaints in B2B markets have a cascading effect on the network chain, whereas in B2C markets, they only influence a single or small number of customers (Zhu & Zolkiewski, 2015). Since members of buying centers from various functional areas participate in B2B purchasing decisions, resolving complaint necessitates a balance between the needs of buying center members, from users to key decision-makers (Hutt et al., 2014). While B2C purchases are more straightforward and address specific customer needs, B2C purchases are more complex and involve several needs. As a result, the cooperative character of B2B relationships can make problem-solving and complaint handling more complicated than in B2C markets (Baliga et al., 2021).

Therefore, the study focuses on the essentiality of effective complaint management systems in B2B context and investigates whether there are different behaviors between the customers in B2B and B2C context, by using a semi-structured interview technique with the industry professionals in the market.

2. Complaint management

A complaint is a customer's written/verbal communication to the person within the firm expressing dissatisfaction with a good/service (Kormpho et al., 2018). Customers have expectations of the firms, and complaints are common when those expectations aren't fulfilled (Salim et al., 2018). One of the key factors influencing a firm's standing in the market is customer complaints (Helmy et al., 2023).

There are lots of businesses that view complaints negatively (Chwist & Ingaldi, 2024). Nonetheless, they should find this information crucial as it highlights the shortcomings of the product/service and the causes of customer discontent. When complaints are evaluated, they can provide the business with insights into customer satisfaction, product quality, and service. The complaint can be used to identify the product flaws that the customer found and what needs to be solved (Balon, 2024).

It's challenging for customers to switch to a different firm for their purchases. When customers are pleased with the business or the product they acquired, they may be inclined to preserve their relationship with it in the future due to their satisfaction. Firms focus on enhancing their customer retention strategies and transforming the consumers into loyal ones to guarantee their longevity and boost their income. Loyal customers serve as a vital asset for businesses. Firms are aware that the cost of obtaining new customers is greater than the cost of keeping current ones. Thus, they aim to offer exceptional and high-quality goods/services to convert their customers into loyal fans (Arslan, 2020).

Loyalty refers to how often a customer purchases a particular good/service, consistently opting for the same goods, services, or firm. Customer loyalty denotes the inclination of consumers to return for repeat purchases, influenced by their experiences and anticipated future interactions. A firm that excels in managing customer loyalty effectively draws in customers (Bell & Bell, 2004). Customer loyalty represents a critical aim for businesses looking for success. Loyal customers serve as an economic asset, influencing those in their vicinity via recommendations and encouragement, which allows the firm to attract new clientele at a reduced expense. As a result, fostering customer loyalty not only offers a competitive advantage but also helps in retaining existing customers, securing income, and facilitating the gathering of new ones (Arslan, 2020).

Effective complaint management has emerged as a key component for firms aiming to enhance customer relationships within a competitive

landscape (Carlson et al., 2023). Study findings, primarily derived from a B2C view, indicate that countless firms continue to handle complaints ineffectively. The literature on complaint behavior and management is extensively developed within the realm of B2C marketing; however, findings related to B2B marketing remain limited. This is unexpected, considering the key role that effective relationship management plays in the B2B context (Gruber et al., 2010). The study of Gruber et al. (2010) indicate that major firms that frequently lodge complaints regard interruptions in their supplier relationships as important. This's not only due to the threat these disruptions pose to strategically vital supplier connections but also, they influence the business network in which these firms operate.

3. Methodology

The research was conducted by using semi-structured interview method between 15 November and 15 December 2024. Six open-ended questions were sent via email, and the responses were collected by email. Two of the questions were designed to gather demographic information, while the remaining four questions aimed to understand the participants' thinking and behavior. All interviews were conducted in Turkish with Turkish participants, all of whom currently work or have previously worked in industrial facilities or engineering firms. All participants are directly informed before the interview submission by phone calls or by text messages. Participant selection was done by considering to gather answers from different industries; work departments and years of experience to have an average view of the population (Denny & Weckesser, 2022). There are 19 volunteer participants in this research. All of these participants are industrial consumers in their professional lives and end-users in their personal lives.

Two of the questions, Q1 and Q2, were to understand the demographic profile. Third question, Q3, was designed to uncover the participant's emotions. Therefore, aimed to encourage participant to talk about their deep perceptions and ideas. Fourth question, Q4, was designed to understand whether the participant can reach buying firm and buying firm's complaint management systems about the complaint. Fifth question Q5, was designed to understand the study aim: the importance of effective complaint management. This question aimed to see if effective complaint management may influence customer loyalty and selection. The last question, Q6, was designed to understand the second aim of this study: Is there differences between B2B complaints and B2C complaints?

Table 1: The questions directed to the participants

Number	Question
Q1	"What is your department and position?"
Q2	"What are your total years of experience?"
Q3	"How do you feel when you have a negative experience with a good/service supplier in your professional work life?"
Q4	"When you have a negative experience with a good/service supplier, what actions do you take regarding your complaint?"
Q5	"How does your supplier's view to resolving your complaint and the solutions they provide affect your future supplier selections?"
Q6	"Consider a situation where you made a complaint after purchasing a product/service in both your professional life (industrial consumer) and personal life (end consumer). Which one was more critical for you? Why?"

4. Results and findings

Table 2 presents the demographic characteristics of 19 volunteer participants. In addition, 63 percent of the participants are male and 37 percent are female along with their different mid-level and upper-level managerial positions. The participant's average work experience is 14.6 years in their field.

Table 2: Demographic features

Number	Gender	Department and position	Total years of experience
1	Male (M)	Sales Engineer	7
2	M	General Manager	24
3	Female (F)	R&D Senior Consultant	9
4	F	Area Sales Manager	13
5	F	Operations Manager	3
6	F	Operations Manager	5
7	F	R&D Industrial Engineer	3.5
8	M	Engineering Firm Owner	35
9	F	Supply Chain Manager	4
10	M	Instrument & Control Chef Engineer	14
11	M	Project Engineer	11
12	M	Sales and Service Manager	18

13	F	Procurement Manager	14
14	M	Project Chef Engineer	15
15	M	Maintenance Chef Engineer	7
16	M	Factory Director	30
17	M	Service Engineer	10
18	M	Instrument & Control Engineer	5
19	M	Senior Engineer	10

Based on an analysis of qualitative data, the majority describes the deep negative feelings when they have a negative experience with the supplier. Participants revealed their feelings directly with these descriptions: “shaken trust”, “sad”, “disappointment”, “angry”, “cheated”, “anxious”, “regret”, “stressful”, “restless”, “demotivated”, “disturbed”, and “worthless”. Participant 9, who has a critical role of her firm as a global supply chain manager denoted that “You’re in an anxious state until the issue is resolved.” Most participants stated that they have negative feelings because they have responsibility to their firm and the complaint related situations directly effects their operations, production, and project deadlines.

Almost all participants stated that when they experienced a negative situation that was the subject of a complaint, they contacted their product/service suppliers through appropriate channels instead of exhibiting a passive-aggressive attitude, according to the responses in Q4. Participants 2 and 8, who possess more years of experience than the average, indicated that they attempt to reach higher-level personnel if they feel the initial contact person is not sufficiently competent.

The most recurring phrases in the responses to Q3 and Q4 are ‘root cause’ and ‘being solution oriented’. By examining the contexts in which participants used these phrases, it can be understood that they aim to comprehend the root cause to prevent the situation from recurring, and that they try to be solution-oriented until the process is resolved.

When participants were asked in Q5 about the impact of their suppliers’ view to resolving complaints and delivering effective solutions on their future supplier selections, it was noted that nearly all participants exhibited a strong tendency to favor suppliers who either successfully resolved the complaint or, at a minimum, exhaustively explored potential solutions. Participant 13, a professional buyer with 14 years of experience denoted: “If they don’t make an effort to resolve the issue, it’ll have a negative impact. However, if they try to resolve it, even if it remains unresolved, it’ll still be viewed

positively.” Participants stated that they preferred suppliers who effectively managed their complaints, and prioritized them in future selections. Participant 14, an experienced engineer, stated: “Our supplier’s perspective to our complaint and the solutions they provide significantly influence our future supplier selections. Suppliers who demonstrate a quick, professional, and constructive attitude toward complaints earn our trust and become our best choice for long-term collaborations.”

Some participants reported that a negative complaint management experience with a supplier compelled them to seek new suppliers, and that they consider their negative experiences when making future supplier selections. Another professional buyer, participant 9, stated: “When I’m unable to achieve positive progress with the current supplier, I’m often compelled to explore alternative options. In selecting new suppliers, I ensure to communicate this previous negative experience and state at the outset that we would be unable to proceed under similar circumstances.” Similarly, participant 15 who’s a maintenance chef engineer: “Negative experiences with a supplier act as a precautionary measure prior to the selection of the next supplier. To mitigate the risk of a similar situation occurring, precautionary clauses may be included in agreements with new suppliers.” Some participants shared that they remove suppliers who fail to manage complaint processes effectively and repeatedly from their supplier list, and add them to the blacklist.

In the final question, participants were asked to reflect on the complaints they had encountered in both their professional and personal lives, and to determine which they considered more critical. Fifteen out of nineteen participants indicated that the issues faced in their professional lives were significantly more critical. It is clear that the word ‘responsibility’ occurs most frequently in the responses. Participants stated that they feel a sense of responsibility towards their firms in a B2B context. Along with 13 years of experience of a sales manager, participant 4, clearly stated: “The issue I experience in my professional life is more important in terms of the responsibility I carry towards my job and my firm.” Participant 3, who works as Senior Consultant in R&D department state: “The issue I experience in my professional life is more critical because when a supplier complaint arises at work and affects the client we serve, the responsibility partially falls on us.”

A significant portion of participants who believe that the situation in a B2B context is more critical stated that it is due to the broader impact of the complaint. The negative situation can influence not only themselves or

their colleagues but also stakeholders, processes, and their clients within the firm. Operations Manager of a firm, one participant denotes: “The issue I experience in my professional life regarding a product/service is more critical because ongoing production, orders, and customer-related matters impact the firm and a specific group of people, and you are held responsible for this situation.” Similarly, participant 10: “The complaints I experience in my professional life (as an industrial consumer) are more critical. The primary reason for this is that a disruption in industrial processes not only influences our operations but also our commitments to clients and business continuity. For instance, a supplier’s delay in delivery/sending faulty products can disrupt production plans lead to huge losses.” The most experienced participant in this research, participant P8, who has an engineering firm, denotes: “The situation I experience as an industrial consumer is more critical because the product, we purchase is used in a project for the end user. Any issues that arise impact not only my business but also the end user. This situation can even affect the next level of consumer who purchases the products provided by the end user. The problem I face as an industrial consumer may influence me as a final consumer.”

5. Conclusion

The research was conducted with 19 participants who are consumers in both B2B and B2C contexts. The emotions and behaviors of consumers in complaint situations were analyzed based on the participants’ responses. The impact of effective complaint management on the preferences of consumers in the B2B context was examined, as well as whether there’re differences between the B2B and B2C contexts. The study concludes that consumers highly value effective complaint management systems, which influence their purchasing decisions. It is also considered that complaints in the B2B context are more important than those in the B2C context.

This pilot study has a few limitations. 1) There is a limited number of volunteer participants in the Aegean region of Turkey, Izmir. 2) This study applied qualitative research technique (semi-structured interview method through email) rather than a quantitative approach. 3) The study focused on mid-level and upper-level management participants rather than general consumers in the market. 4) The study paid attention to participants who have worked or previously working in the industrial facilities or engineering firms.

Future research studies may emphasize how to use an effective complaint management system in their operational processes and possibly establish

an apology mechanism in their firms (Nazli, 2018) by using a quantitative technique with a larger sample in different destinations/regions and different types of firms, especially for tourism and hospitality firms and the firms in the aviation industry, where the quality of service and time management is crucial.

References

- Arslan, I. K. (2020). The importance of creating customer loyalty in achieving sustainable competitive advantage. *Eurasian Journal of Business and Management*, 8(1), 11-20. DOI: 10.15604/ejbm.2020.08.01.002
- Baliga, A. J., Chawla, V., Ganesh, L. S., & Sivakumaran, B. (2021). Service failure and recovery in B2B markets—a morphological analysis. *Journal of Business Research*, 131, 763-781. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.09.025>
- Balon, U. (2024). Costs of consumer complaints in the quality costs management. The 12th National and 4th International Conference on Quality Management, 2024, 2-12. DOI: 10.2478/9788367405843-002
- Bell, C. R., & Bell, B. R. (2004). Leading for customer service ingenuity. *Leader to Leader*, 32, 12-15. <http://dx.doi.org/10.1002/ltl.70>
- Cambridge Dictionary (2025). Complaint. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/complaint>
- Carlson, J., Sourdin, T., Armstrong, C., Watts, M., & Carlyle, T. (2023). Return on investment of complaint management: A review and research agenda. *Australasian Marketing Journal*, 31(4), 350-360. <http://dx.doi.org/10.1177/14413582221104854>
- Chwist, K., & Ingaldi, M. (2024). Complaint Analysis as a tool for product improvement: a case study of baby stroller manufacturing. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization & Management*, 195, 9-29. DOI 10.29119/1641-3466.2024.195.1
- Denny, E., & Weckesser, A. (2022). How to do qualitative research? *BJOG*, 129(7), 1166. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9322519/pdf/BJO-129-1166.pdf>
- Gruber, T., Henneberg, S. C., Ashnai, B., Naudé, P., & Reppel, A. (2010). Complaint resolution management expectations in an asymmetric business-to-business context. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 25(5), 360-371. <https://doi.org/10.1108/08858621011058124>
- Helmy, Y., Ashraf, M., & Abdelhamid, L. (2023). The role of effective complaint handling for business sustainability: a review paper. *International Journal of Global Business and Competitiveness*, 18(1), 54-65. <https://doi.org/10.1007/s42943-023-00088-w>
- Hutt, M. D., Sharma, D., & Speh, T. W. (2014). *B2B Marketing: A South-Asian Perspective*. Cengage Learning.
- Kormpho, P., Liawsomboon, P., Phongoen, N., & Pongpaichet, S. (2018, July). Smart complaint management system. In *2018 Seventh ICT International Student Project Conference (ICT-ISPC)* (pp. 1-6). IEEE.
- Manoliu, D., & Ungureanu, N. S. (2023). Closing the gap between relationship marketing, customer relationship management and customer complaint

- management. *Scientific Bulletin Series C: Fascicle Mechanics, Tribology, Machine Manufacturing Technology*, 2022(37), 28-33. https://nordtech.ubm.ro/issues/2023/8.BSSC_v2023_issXXXVII_28to33.pdf
- Morgeson III, F. V., Hult, G. T. M., Mithas, S., Keiningham, T., & Fornell, C. (2020). Turning complaining customers into loyal customers: Moderators of the complaint handling–Customer loyalty relationship. *Journal of Marketing*, 84(5), 79-99. <https://doi.org/10.1177/0022242920929029>
- Nazli, M., & Arbak, H. (2020). The strategic importance of e-complaints about the health services of the hospitals. *The Journal of Business Science*, 8(3), 373-397. <https://doi.org/10.22139/jobs.759450>
- Nazli, M. (2018). Apology In Daily Life and At Work: Does It Really Matter in Establishing Relationships? *Izmir International Congress on Economics and Administrative Sciences (IZCEAS)*, ISBN: 978-605-254-071-8
- Putri, L. A. A., & Muslichah, I. (2024). Evaluating customer quality, satisfaction, and loyalty in b2b relations: insights from PT Telkom Witel Yogyakarta. *Journal of Economic, Business and Accounting*, 7(5), 2651-2676. <https://doi.org/10.31539/costing.v7i5.12089>
- Rane, N., Choudhary, S., & Rane, J. (2023). Metaverse for enhancing customer loyalty: effective strategies to improve customer relationship, service, engagement, satisfaction, and experience. *Service, Engagement, Satisfaction, and Experience (November 1, 2023)*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4624197>
- Salim, A., Setiawan, M., Rofiaty, R., & Rohman, F. (2018). Focusing on complaints handling for customer satisfaction and loyalty: The case of Indonesian public banking. *European Research Studies*, 21(3), 404-416. https://ersj.eu/dmdocuments/2018_XXI_3_32.pdf
- Zhu, X., & Zolkiewski, J. (2015). Exploring service failure in a business-to-business context. *Journal of Services Marketing*, 29(5), 367-379. <https://doi.org/10.1108/JSM-02-2014-0055>

Yapay Zekâ Okuryazarlığı: Medya Okuryazarlığı Eğitimine Entegre Bir Yaklaşım

Sevgi Tiryaki¹

Özet

Bu bölümde, yapay zekânın medya okuryazarlığı eğitimine entegrasyonu kuramsal ve eleştirel bir perspektifle ele alınmaktadır. Dijital çağın medya ortamında, verilere erişim, yorumlama, sorgulama, analiz etme ve üretme alışkanlıkları değişmiş; bu değişim, medya okuryazarlığını geleneksel tanımlarının ötesine taşımıştır. Yapay zekâ, özellikle dezenformasyonla mücadelede, verilerin kaynağını sorgulamada ve eleştirel farkındalığın artmasında önemli etkilere sahiptir. Bu sebeple, medya okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi, hem dijital çağın bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmakta hem de yapay zekâ araçlarını bilinçsiz şekilde kullanmanın doğurabileceği olumsuz sonuçlara bir siper görevi sağlayabilmektedir. Bu noktada, yapay zekâ sadece bilişimin bir aracı değil, aynı zamanda medya okuryazarlığının pedagojik amaçlarını tekrar yapılandırabilecek bir bileşen olma potansiyeline sahiptir. Bu bakış açısından yola çıkarak bu bölümde, yapay zekâ ve medya okuryazarlığına ilişkin mevcut alan yazın taranmış, yapay zekâ uygulamalarının medya okuryazarlığı eğitimini nasıl destekleyebileceğine yer verilmiştir. Bölümde öncelikle yapay zekânın tarihsel gelişimi, yapay zekâ türlerine yer verilmiş, ardından yapay zekâ ve medya okuryazarlığı kavramlarının kesişim noktaları kuramsal literatür çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, yapay zekâ teknolojilerinin eğitsel bağlamda kullanımıyla birlikte ortaya çıkan etik, kültürel ve politik risklere de dikkat çekilmiştir. Sonuç olarak ise, medya okuryazarlığı eğitiminde, yapay zekâyı eleştirel ve etik bir perspektifle yer verilmesi gerektiği savunulmuştur.

1. YAPAY ZEKÂ NEDİR?

Yapay zekâ kavramı ilk kez, “Makineler düşünebilir mi?” sorusu ile ortaya çıkmıştır. 1950 yılında bilgisayarların hayatımıza girişi ve A. Turing’in savaşın yönünü değiştiren makinası ile gündeme gelen bu soru, günümüzde hala

1 Dr., Bağımsız araştırmacı, sevgitiryaki89@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3040-5183

devam etmekte olan bir süreci başlatmıştır. Yapay zekâ kavramının gündeme gelmesinin ardından, terim olarak ilk kez kullanılması, 1956 senesindedir (Gülşen, 2019).

Yapay zekânın terim olarak ilk kez kullanılmasından önce, 1952 senesinde hazırlanmış olan bir programla yapay zekâyâ satranç oynatılmıştır. 1984 senesinde ise yapay sinir ağları yaklaşımı geliştirilmiş, 1985 senesinde bilgisayarda çizim yapabilen bir yapay zekâ programının geliştirilmesi ile yapay zekânın gelişim süreci hız kazanmıştır. Ardı ardına gelen gelişmelerle birlikte, yapay zekânın insana ilk kez üstünlük kurması, yine bir satranç oyunu ile olmuştur. 1997 senesinde geliştirilmiş olan “The Deep Blue” adlı yapay zekâ programı, içinde bulunulan zamanın en iyi satranç oyuncusunu yenmiştir (Acar, 2007).

Yaşanan bu gelişmeler ile birlikte, yapay zekâ konusu giderek daha fazla gündeme gelmeye başlamış ve “yapay zekâ gerçekte nedir” sorusunu akla getirmiştir. Yapay zekânın aslında ne olduğunu anlayabilmek için ise, beynin ne olduğu, nasıl işlediği vb. sorular tekrar tartışılmaya başlanmıştır. Beynin nasıl çalıştığı ile ilgili hala tam olarak çözülememiş noktalar bulunmaktadır. Aslında beyin, içinde sayısız gizem bulunduran bir evrenden farklı değildir ve dolayısıyla da bu gizemlerin tamamını çözebilmek pek kolay olmayacaktır (Zohar, 2003). Bu konuda benzer şekilde düşünen Pool’a göre (1997), beynin nasıl çalıştığını anlama çabasının bir sonucu olarak, sinir bilimi yaklaşımı oluşmuştur. Eğer beynin nasıl çalıştığı konusu tam olarak aydınlatılabilirse bu durumun yapay zekânın gelişimine de çok büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle, beyin ve yapay zekâ arasındaki farklara ve benzerliklere yoğunlaşan birçok düşünce ortaya atılmıştır. Kimilerine göre, yapay zekâ, insanlarla benzer şekilde duygulara sahip olabilecek ve bu duygularını yönetebilecek düzeye gelecektir (Doğan, 2002). Bunun yanı sıra bu düşünceye katılmayan ve yapay zekânın asla insan beyni ile aynı seviyeye gelemeyeceğini öne süren araştırmacılar da bulunmaktadır (Kozma, Alippi, Choe & Morabito, 2018).

Yapay zekânın aslında insan beyninin işleyişini taklit eden bir algoritma olduğundan yola çıkılarak oluşturulan yapay sinir ağları, birçok aracı ile birbirine bağlanan, kendilerine özgü işlem elemanları bulunan bilgisayar programlarını oluşturmaktadır (Ardıç, 2014). Bu tür bilgisayar programları, tıpkı insan beyni gibi analitik analizler yapabilen, kendilerine aktarılan bilgileri işleyebilen ve tecrübelerden çıkarımlara ulaşabilen yapay zekâ programlarıdır. Zaten yapay zekâ, bilgisayarların açıkça programlanmadan öğrenmesini esas almaktadır. Buna bir diğer adıyla makine öğrenmesi de denilmektedir. Akıllı telefonlarda bulunan asistan uygulamaları da yapay

sinir ağları ve makine öğrenmesinin bir araya gelmesinden oluşan yapay zekâ programlarıdır. Yapay sinir ağlarının çok katmanlı kullanılması ve büyük veri gruplarının işlenmesi ile derin öğrenme meydana gelmektedir. Derin öğrenme, yapay zekâ teknolojilerinden biridir. Bu teknolojiye göre öğrenme, bilinen geleneksel yollar ile değil, çeşitli verilere ait simgelerden çıkarımlarla öğrenilmektedir (Yılmaz & Kaya, 2020).

Yapay zekânın alt teknolojilerinden bahsederken, makine öğrenmesi ve yapay zekâ arasındaki farkı belirtmekte fayda bulunmaktadır. Makine öğrenmesinde makinanın, var olan verilerden çıkarımlar yaparak, tahminler oluşturmaya dayanan bir bakış açısı bulunurken (Çolakoglu, 2020), yapay zekâ da ise, makinanın deneyimleyerek öğrenmesi neticesinde karar verebilmesi söz konusudur (Kurbanoğlu, 1992). Bu noktadan hareketle yapay zekâyı; bilgisayarların olabildiğince düşük seviyede insan desteği ile akıllı davranış ortaya koyabilmeleri, şeklinde tanımlamak mümkündür (Hamet & Tremblay, 2017).

Yapay zekâ çoğunlukla bilgisayar bilimi ile bağlantılı olarak düşünülse de, diğer birçok alan ile de yakından ilişkilidir. Günümüzde yapay zekânın kullanım alanı giderek genişlemektedir. Savunma sanayisinde, mühendislik alanlarında, sağlık, eğitim, ekonomi, hukuk gibi birçok alanda giderek yaygınlaşan bir şekilde kullanılmaktadır. Yapay zekânın kullanımının giderek yaygınlaşması, akademik literatürde de karşılık bulmaktadır. Yapay zekâ ile ilgili yapılan akademik çalışmalar artarken, yapay zekâ ile ilgili tanımlamalar da çeşitlenmektedir. Pomerol (1997), yapay zekâyı, insan zekâsının ve doğal olayların modellenmesi ile bu modellerin makinalara aktarılması şeklinde tanımlarken, Howard (2019), yapay zekâyı; insan gibi düşünüp davranabilen, zekice davranışlara sahip bilgisayar sistemi olarak tanımlamaktadır. Öztürk ve Şahin (2018) ise, insana ait olan analitik düşünme, anlama, sentezleme, yorumlama, genelleme gibi özelliklerin, bilgisayarlara yaptırılabilmesini yapay zekâ olarak tanımlamaktadırlar.

Yapay zekâ kavramının nispeten yeni olması ve biden fazla alanda kullanılıyor olması, genel geçer bir tanımının olmamasına neden olmakla birlikte, farklı alanlar tarafından farklı şekillerde yorumlanmasına da yol açmıştır. Nilsson (1990), yapay zekâyı doğal zekâyı taklit etmeye çalışan bir kuram olarak tanımlarken, Slage, yapay zekâ kavramını “sezgisel programlama” olarak nitelendirmiştir (Nabiyev, 2012). Köroğlu ise yapay zekâyı şu şekilde tanımlamaktadır; sınırları belirlenmiş bir problemin karşısında, akılcı bir çözüm önerisi çıkarımı sunabilen, insan yapımı bir sistem (Köroğlu, 2017).

Bu tanımlardan yola çıkarak yapay zekânın genel bir tanımını yapmak mümkündür; yapay zekâ insan beynini taklit eden / edebilen, var olan sorunlara çözümler üretebilen, çıkarımlar yapabilen, duygusal değil fakat işlevsel sistemlerdir.

En kısa şekliyle yapay zekâyı, “bilgisayarları akıllı yapma bilimi” olarak ifade etmek mümkündür. Bilgisayar sistemlerini daha yararlı hale getirme gayesinde olanlar ile insan beyninin işleyişini çözebilmek isteyen kişilerce kullanılmaktadır. (Ünver & Altunok, 2020).

2. YAPAY ZEKÂNIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yapay zekâyı tam olarak anlayabilmek için, onun tarihsel gelişimini bilmek önemlidir. Yapay zekâ fikri ilk olarak, bilgisayarlarla insan beyni arasında benzerlik olduğu düşüncesi ile gündeme gelmiştir. Bu fikir, teknolojinin gelişmesi ile güncellenmiş gelişmiş ve ilerleme kaydederek dünyanın ilgisini üzerinde toplamıştır.

Yapay zekâ fikrinin bilinen en eski tarihine bakıldığında zaman, eski uygarlıklarda, mitolojilerde, kurgusal anlatılarda yer aldığı görülmektedir. Mesela, M.S. 1. yy. da İskenderiyeli bir kişinin hava basıncı gücü ile çalışan birçok farklı otomat geliştirdiği bilinmektedir (Topdemir, 2011). Yapay zekâ tarihi ile ilgili bilinen bir diğer örnek ise 1940’lı senelere aittir. McCulloch ve Pitts’in 1943 senesinde geliştirmiş oldukları “Beynin Boolean Devre Modeli”, yine yapay zekâ tarihinin ne kadar eskiye dayandığını gözler önüne sermektedir (McCulloch & Pitts, 1943). Bu modelin dayandığı teori, bazı hipotezler kullanarak beyindeki sinir sisteminin nasıl çalıştığını matematiksel açıdan açıklayabilmek üzerinedir. Bu model, yapay zekâ tarihindeki en önemli aşamalardan biri olarak kabul edilmiştir. 1948’li senelerde ise Shannon, bilgisayarların satranç oynayabilecekleri fikrini ortaya atmıştır. Ardından 1950 senesinde Alan Turing, yazmış olduğu makalesinde, “makinalar düşünebilir mi?” diye sormuştur (Arslan, 2020).

Alan Turing, yapay zekâ alanındaki en önemli isim olarak kabul edilmektedir (Warwick, 2012). Turing’in amacı, bilgisayarların düşünebilme becerisi kazanabilmelerinin mümkün olup olmadığı sorusuna cevap aramaktır. Bunun yanı sıra, insan – bilgisayar rekabetinin olası olduğunu vurgulamaktaydı (Turing, 2003).

Yapay zekânın kavram olarak ilk kez kullanımı ise 1956 yılına denk gelmektedir. John McCarthy, Dortmund konferansı sırasında bu terimi ilk kez kullanmıştır. Bu konferans aynı zamanda yapay zekâ konusundaki ilk konferans olarak bilinmektedir (Arslan, 2020). Bu konferans, günümüzde halen yapay zekâ denilince akla gelen isimlerin katılmış olduğu bir konferans

olması bakımından da oldukça önemlidir. Örneğin, bu konferansa katılan ve yapay zekâ kavramını ilk kez dile getiren isim olan McCarthy, aynı zamanda 1957 senesinde yapay zekâ için geliştirilmiş olan ilk temel programı geliştiren kişidir. Bu programın ismi, LIPS' tir. LIPS programı, sembolik işlemci olarak isimlendirilen bir sistemi ifade etmektedir. Bu sembolik sistem, yapay zekânın daha verimli çalışabilmesi ve akılcı işlemler yapabilmesi için geliştirilmiştir (Yiğit, 2022). Bu gelişmeler beraberinde birçok farklı düşünceyi de gündeme getirmiştir. Bunlardan biri Herbert Simon'a aittir. Yine aynı sene olan 1957 senesinde Herbert Simon, “şaşırtmak ya da şok etmek benim amacım değil, fakat özetleyebileceğim en basit yol, dünyada şu anda düşünen, öğrenen ve yaratan makineler var. Dahası, bu işleri yapabilecek yetenekleri, görünür bir geleceğe kadar hızla artacak ve ele alabildikleri sorunların çeşitliliği, insan zihninin uygulandığı aralık ile birlikte daha geniş olacaktır” ifadelerini kullanmıştır (Russel & Norvig, 2010).

1960 senesine gelindiği zaman ise, bilgisayarlar artık bilgileri kaydedebiliyor ve eskiye oranla hızlı çalışabiliyorlardı. Bu durum yine beraberinde çeşitli gelişmeleri de getirmişti. ELİZA adlı programı bu gelişmelere örnek olarak göstermek mümkündür. ELİZA, Weizenbaum tarafından 1964-66 senelerinde geliştirilmiş, “doğal dil işleme” programıdır (Arslan, 2020). ELIZA, ilk sohbet robotu olarak da bilinmektedir. Bu gelişmelerle birlikte, 1960-70’li senelerde yapay zekâ çalışmalarında kayda değer bir ilerleme yaşanmıştır (Toprak, Özel & Çalışkan, 2022).

Yapay zekâ alanındaki bu gelişmelerle birlikte ilerlemeler yaşansa da, bu durum her zaman doğrusal şekilde gerçekleşmemiştir. Özellikle 1974 ve 1980 seneleri arasında yapay zekâ konusunda yapılmış olan negatif yayınların etkileri ile devlet fonları azalmaya ya da kesilmeye başlamıştır. Bu sebeple de bu dönem “yapay zekâ kışı” olarak isimlendirilmiştir (Öztürk & Şahin, 2018). Bu dönemin yapay zekâ kışı olarak anılmasının nedenlerinden bir diğeri ise, insanların ve medya araçlarının yapay zekânın vaat ettiklerini sorgulamasıdır. Alanda yaşanan bazı başarısızlıklarla birlikte yapay zekâyâ olan ilgi azalmış, ilerlemeler durma noktasına gelmiştir (O’Connell, 2018).

Fakat hemen ardından 1980’li senelerde İngiltere’nin Japonya’ya üstünlük kurma amacıyla bu alana bütçe ayırması, yapay zekâ konusundaki çalışmaları yeniden hızlandırmıştır (Öztürk & Şahin, 2018). Özellikle 1990 lı senelerde, yapay zekâ kışının son bulduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde yapay zekâ, verileri hafızasında depolayabilmeye ve hesaplama gücünü yükseltmeye başlamıştır. Bu sebeplerden ötürü de bu dönem “yapay zekânın ikinci baharı” ismini almıştır (Somers, 2013).

2000 senesinden itibaren günümüze geldikçe, yapay zekânın giderek daha yoğun şekilde günlük hayatta kullanıldığı görülmektedir. Teknolojinin önde gelen şirketlerinden olan Google, Amazon gibi şirketler, yapay zekâ sistemine daha fazla yatırım yapar olmuştur. Bu yatırımların karşılığı ise, akıllı evler, telefonlar, ev temizlik robotları vb. şekilde karşımıza çıkmış ve yapay zekâ gündelik hayatın bir bileşeni haline gelmiştir. Özellikle internetin ve internet ile birlikte sosyal medyanın gelişimini de bu duruma örnek olarak göstermek mümkündür (Toprak, Özel & Çalışan, 2022). Sosyal medyanın gelişimi ile yapay zekânın gündelik hayatların bir parçası haline gelmesi 2006 senesinde, Facebook, Twitter vb. şirketlerin yapay zekâyı kullanması ile gerçekleşmiştir (Acar, 2020).

3. YAPAY ZEKÂ TÜRLERİ VE UYGULAMALARI

Yapay zekâ türlerini üç ana kategori altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, makine öğrenimi olarak adlandırılmaktadır.

Makine öğrenimi, matematiksel tekniklerden faydalanılarak verilerin analizini gerçekleştiren, bu analizlerden de manalı neticeler elde eden bir sistemi ifade etmektedir. Makine öğrenme algoritmalarında, metinlerden, görsellerden, niceliksel ölçümlerden elde edilen bilgilerin analiz edilmesi prensibi bulunmaktadır (Önder, 2020). Makine öğreniminde yapay zekânın tecrübe ederek öğrenmesi esası vardır. Bunun yanı sıra, yeterli düzeyde bilgi sağlanırsa, makinenin öğrenmesi, tahminlerde bulunup problemlere çözüm önerileri geliştirebilmesi sağlanmaktadır (Nuffield Council on Bioethics, 2018).

Son zamanların en çok tercih edilen ve en çok başarı gösteren yapay zekâ türü makine öğrenimidir. Bu yapay zekâ türünde, bilgiler teker teker verilmez, bunun yerine makinenin elindeki bilgileri kullanarak ve daha önceki tecrübelerinden çıkarımlar yaparak sonuçlar oluşturmaya beklenir. Dolayısıyla bu tür bir yapay zekâda, açık bir programlama kullanılmamaktadır (Eggers, Schatsky, & Viechnicki, 2017). Akıllı telefonlardaki “spam numara” uygulaması buna örnek gösterilebilir. Bir numaranın spam olduğu bilgisi telefona bir kere verildikten sonra, bundan sonra gelecek olan aramalar için, telefon kendiliğinden spam uyarısı verebilmektedir. Buradan hareketle, makinenin “öğrendiği” kanısına varılmış ve bu şekilde bir isimlendirme yapılmıştır. Bu sisteme göre, yapay zekâ tahminlerde bulunmayı ve bu tahminlere göre hareket etmeyi öğrenmektedir (Nesta, 2015).

Burada yapay zekâ ile ilgili var olan temel bir tartışmaya değinmekte yarar vardır. Yapay zekâ konusu Turing’in “makinelere düşünebilir mi?” sorusu ile gündeme gelmiş bir konu idi. Bu sorudan hareketle, makinelerin

düşünebileceği ve düşünemeyeceklerini savunan iki farklı görüş oluşmuştur. Bunlardan ilki, makinelerin düşünebileceğine dair olan görüşe göre, Turing testini geçebilen makineler, düşünebilen makinelerdir. Diğer görüş ise, John Searle ekolüne dayanmaktadır. Searle, düşünmenin bilgisayar algoritmalarıyla anlaşılamayacak kadar karmaşık olduğu fikrini savunmaktadır. O'na göre makineler öğrenmezler, kopyalarlar ve tekrar ederler. Kopyalama ve tekrar edebilme becerisi ise onların düşünebildikleri anlamına gelmemektedir (Searle, 1980).

Yapay zekânın bir diğer türü ise, yapay sinir ağlarıdır. Yapay sinir ağlarına dayalı öğrenmeye, “derin öğrenme” ismi de verilmektedir. Yapay sinir ağlarında mantık, makine öğrenmesini sağlarken insan beyninin yapısından ve işleyişinden yola çıkmaktır. Yapay bir sinir ağı, yapay nöronlardan meydana gelmektedir. Her nöron, diğer nöronlardan bilgi almakta, altındakilere ise bu bilgileri iletmektedir. Bunu yaparken de, taşıdıkları bilgilere katkıda bulunmaktadırlar. Bu şekilde bir ilerleme sağlanmakta ve eşikler birer birer geçilmektedir (Nuffield Council on Bioethics, 2018). Yapay sinir ağları yolu ile sağlanan derin öğrenme de, makinelerin tecrübelerle öğrenebilecekleri ve insan müdahalesine ihtiyaç duymadan çıkarımlarda bulunabilecekleri fikri bulunmaktadır (Marr, 2018).

Yapay sinir ağlarının başlıca fonksiyonları şunlardır: (Uğur & Kınacı, 2006):

- Öngörülebilir veya tahminde bulunma: Hava durumu ile ilgili tahminler, beklenen depremlerle ilgili tahminler, satış istatistiklerinin nasıl olacağına dair öngörüler vb.
- Sınıflandırma ve Kümeleme: Yüzleri, sesleri sınıflandırma, profilleri kümelendirme vb.
- Kontrol: Önceden uyarıda bulunabilme amacıyla uçaklarda ses ve titreşim seviyelerinin kontrolü vb.

Bütün bu bilgilerden yola çıkarak yapay sinir ağları ile ilgili, elde ettiği tecrübelerle dayanarak çıkarımlar yapabilen, bu çıkarımlarını genelleleyebilen, öngörülerde bulunabilen, sınıflandırma yapabilen sistemler olduğunu söylemek mümkündür.

Yapay zekânın son türü ise, makine zekâsıdır. Makine zekâsına en büyük örnek, sanal asistanlardır. Sanal asistanlar ve sohbet botları, duydukları veya kendilerine yazılı olarak sunulan sorulara mantıklı şekilde cevap verebilme özelliğine sahiplerdir. Sanal asistanların kullanım alanları günümüzde giderek artmaktadır. Örneğin, internet alışverişlerinde müşteri temsilcisi

rolünde, destek hatlarında veya akıllı ev aletlerinde sanal asistanlar hizmet vermektedirler.

Yapay zekâyı farklı şekilde sınıflandıran çalışmalar da mevcuttur. Bu sınıflandırmalardan biri Arend Hintze' e aittir. Hintze, yapay dört farklı yapay zekâ türünden bahseder (Hintze, 2016);

Tip I AI (YZ): Reaktif makineler; verileri depolayamayan, hafızaları olmayan en temel yapay zekâ sistemidir. Hafızaları olmadığı için de, önceki tecrübelerine dayanarak çıkarımlarda bulunamazlar.

Tip II AI (YZ): Sınırlı Bellek; Tecrübeleri depolayabilen ve bunları yorumlayabilen sistemleri içermektedir. Sürücüsüz araçlar bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Sürücüsüz araçlar, sınırlı bellekleri ile içinde bulundukları yol durumunu gözlemler, trafik şartlarına göre elde ettiği bilgileri hafızasında saklayabilir.

Tip III AI (YZ): Zihin teorisi; Bu teoriye göre, yapay zekânın duyguları anlaması, ona göre davranması öngörülmektedir.

Tip IV AI (YZ): Yapay zekâda son seviye olarak sınıflandırılmaktadır. Bir diğer ismi öz farkındalıktır. B tip makinelerin bilinci olduğu düşünülür. Aynı zamanda, tip3 ün bir devamı olarak kabul edilmektedir. Tip3 te, canlıların duygu ve ihtiyaçlarının farkında olan yapay zekâ söz konusu iken, tip 4 te kendi duygularının ve ihtiyaçlarının da farkında olan bir yapay zekâ bulunmaktadır.

Öz farkındalık yapay zekânın geleceği son aşamadır. 4. Tip yapay zekâyâ sahip makinelerin bilinci vardır. Tip 3 teki “zihin teorisinin” bir uzantısıdır. Bilinçli varlıklar kendilerinin farkındadır, içsel durumlarını bilmekte ve başkalarının duygularını öngörebilmektedir. Bir zihin teorisi olmadan bu tür çıkarımlar yapılamaz. Öz farkındalığı olan makineler, tıpkı insanların sahip olduğu şekilde, kendilerine ait hislerin, fikirlerin, arzuların farkındadır. (Nuffield Council on Bioethics, 2018).

Yapay zekânın türlerine göre nasıl sınıflandırıldığını açıkladıktan sonra, yapay zekâ uygulamalarına değinmek yerinde olacaktır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan yapay zekâ uygulamaları şunlardır (Nabiyev, 2005):

Uzman Sistemler: Belirli bir alanda uzmanlık bilgisi verilen makinelerdir. Yüksek performans gösterirler. Çünkü geliştirdikleri çözümlerde ve sundukları cevaplarda, duygusal zekâları bulunmadığı için insanlara nazaran, daha mantıklı sonuçlar üretebilmektedirler. Veriler arasında bağlantılar kurabilir, genellemeler yapabilir, çıkarımlara ulaşabilirler. Bu özelliklerinin yanı sıra, hafıza kapasiteleri bulunmamaktadır. Oldukça popüler olan uzman

sistemler, insanlara kıyasla daha güvenilir olmaları ile dikkat çekmektedirler. Uzman oldukları alanda sahip oldukları bilgilerde eksiklikler bulunduğu zaman ise, verecekleri sonuç yanlış olmaktadır.

Genetik Algoritmalar: Alışılmış ve bilindik yollar ile çözüme kavuşturulamayan sorunları çözebilme amacı ile geliştirilmişlerdir. Sorunların çözüm yollarını bir araya getirip, birleştirerek, daha kaliteli sonuçlar üretebilmektedirler. Genetik algoritmaların esas hedefleri, kısıtlanmış problemleri kendi yazılımları aracılığı ile çözüme ulaştırabilmektir.

Bulanık Mantık: Muğlak verileri işleyebilme ve kesin sayısal değerler ile ifade edilemeyen konularda karar vermeyi kolaylaştıran bir sistemdir.

Zeki Etmenler: Farklı yapay zekâ tekniklerini bir arada kullanabilen yazılımlardır. Gündelik yaşamda yararlı ürünler sunan, esnek sistemlerdir.

4. YAPAY ZEKÂ VE MEDYA OKURYAZARLIĞI

Hızla gelişmekte olan yapay zekâ, sadece bilgisayar alanında değil, birçok alanda büyük ilerlemeler kaydedilmesine olanak sağlamaktadır. Yapay zekânın etkileri, eğitim, sağlık, teknoloji, sanayi vb. birçok alanda kendini göstermektedir. Eğitim alanında yapay zekânın etkilerine bakıldığında zaman, öğrencilere bireyselleştirilmiş öğrenme imkânı sunuyor olmasının öne çıktığını görmekteyiz. Bireyselleştirilmiş öğrenme imkânı, öğrencilerin öğrenme stillerine göre farklılaşmaktadır. Kimi öğrenciler daha çok görsel materyaller ile öğrenmeye yatkın iken, bazı öğrencilerin dinleyerek öğrenmeye daha yatkın oldukları bilinmektedir. Yapay zekâ bu noktada, bireyselleştirilmiş öğrenme imkânı sunarak, öğrencilerin öğrenme stillerine göre seçenekler oluşturabilmektedir. Bu durum ise, öğrenmede başarıyı ve verimi artırmaktadır.

Eğitimde başarı ve verimi artırma konusunda oldukça faydalı olabilen yapay zekâyı, yapay zekâ okuryazarlığı kavramı ile birlikte değerlendirmek yerinde olacaktır. Yapay zekâ okuryazarlığı; yapay zekâ teknolojilerini anlamayı, sorgulamayı, analiz etmeyi ve yapay zekâ teknolojisini aktif bir biçimde kullanabilmeyi ifade etmektedir. Bunun yanı sıra yapay zekâ okuryazarlığı, yapay zekânın nasıl karar verdiğini anlamayı da içermektedir (Karakuş, Geçgel & Çetin, 2024). İçinde bulunduğumuz dönemde gündelik yaşamda oldukça aktif şekilde kullanılan yapay zekâ araçlarını en verimli şekilde kullanabilmek için yapay zekâ okuru olmak gerekmektedir (Çelebi, Demir, Karakuş, 2023).

Eğitim hayatında olduğu kadar, gündelik hayatımızda da büyük bir önemi olan yapay zekâ araçlarını etkili bir şekilde kullanabilmek, onun nasıl

işlediğini anlamakla ilişkilidir. Bu sebeple de sadece öğrencilerin değil, tüm bireylerin yapay zekâ okuryazarlığı konusunda temel bir bilgiye ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir. Bu konudaki bilgi ve beceri eksikliğinin yaratabileceği birçok olası problem bulunmaktadır.

Yapay zekâ, gündelik işlerimizi kolaylaştırma konusunda büyük bir etkiye sahiptir. Fakat bu kolaylıktan faydalanabilmek için elimizdeki yapay zekâ sisteminin çalışma prensibini temel düzeyde de olsa bilmek önemlidir. Buradan yola çıkıldığı zaman, kişilerin yapay zekâ konusunda okuryazarlıklarının olması gerektiği tekrar anlaşılmaktadır. Okuryazarlığın olmaması veya yapay zekâ araçlarının yanlış kullanılması halinde, bu durumun kişilere ve topluma kayda değer ölçüde olumsuz etkisinin olacağı tahmin edilmektedir. Bu sebeple yapay zekâ okuryazarlığının geliştirilmesi oldukça önemlidir (Kavut, 2024).

Yapay zekânın yol açabileceği muhtemel negatif etkiler, onun suiistimal edilmesi, kötüye kullanımı, etik dışı kullanımı ile paraleldir. Dijital medyanın çok hızlı gelişimi, medya araçları ile her türlü bilginin çok hızlı şekilde yayılmasını sağlamaktadır. Bu hızlı yayılma özellikle günümüz medyasında, dezenformasyon, yalan habercilik, bilgi kirliliğine yol açma gibi sorunların yaşanmasına yol açabilmektedir. Yani, teknoloji çağının getirmiş olduğu özelliklerden biri olan “hızlı erişim” ile yalan haberler bile çok hızlı yayılabilmektedir. Örneğin, COVID salgını döneminde, aşılara ilgili, salgının nasıl iyileşeceği ile ilgili, korunma yöntemleri ile ilgili çok sayıda yalan/ yanlış bilgi medyada yer buldu. Bu yanlış bilgilendirmeler, sağlık alanında ciddi sorunlara sebebiyet verebilmekte, paniğe neden olabilmekte, yanlış tedavilere meyledilmesine yol açarak, ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Bunların yanında sağlık alanındaki yanlış bilgilendirmeler, kişileri tehlikeli olabilecek çözüm önerilerine kolayca yönlendirebilmekte, salgının daha da yayılmasına yol açabilmektedir (Brennen, Simon, Howard & Nielsen, 2020).

Sağlık alanının yanı sıra, demokrasi bağlamında ele alındığı zaman, yapay zekânın yine olumsuz sonuçlar doğurabileceği bilinmektedir. Özellikle üretken yapay zekâ, elindeki verilerden yola çıkarak, uydurma yeni içerikler üretebilmektedir. Bu durum beraberinde birçok etik problemi getirmektedir (Kshetri & Voas, 2020). Yapay zekânın uygulamalarından biri olan Deepfake ile gerçek görüntüler kullanılarak sahte içerikli videolar üretilmektedir. Bu uygulama, seçimler ile ilgili kullanıldığı zaman manipülasyona yol açabilmekte, seçmen kararını belirlemede etkili olabilmektedir. Bu durum ise demokratik seçimin baltalanabileceğini göstermektedir (Allcott & Gentzkow, 2017).

Yapay zekâ okuryazarı ve medya okuryazarı olunmadığı zaman, medyada karşılaşılan içeriklerle negatif sonuçlar alınabilecek bir diğer alan ise ekonomidir. Çünkü medyada dolaşan yanlış bilgiler, tüketici tutumlarından borsaya kadar birçok konuda belirleyici olabilmektedir (Hao, 2020).

Sağlık, demokrasi, ekonomi gibi alanlarda medya ve yapay zekâ okuryazarı olunmadığı zaman karşılaşılabilecek sorunlara yer verdikten sonra, yapay zekânın içerebileceği önyargılara da değinmek gerekmektedir. Yapay zekâ içerikleri, toplumsal önyargıları tekrar tekrar inşa ederek, devamlılığını sağlamakta aracı olabilmektedir. Önyargıların devamlılığı, beraberinde toplumsal kutuplaşmayı getirebilmektedir. Bu yapay zekâ konusundaki etik endişelerden biridir. Yapay zekâ sistemlerine, sistemin eğitimcileri tarafından önyargılı veriler işlenmesi ve bu durumun da beraberinde ayrımcılığı getirmesi olası etik sorunlardan biridir. Örneğin, ırkçı içerikler, cinsiyet eşitsizlikleri gibi konularda mevcut ayrımcılıkların devam etmemesi için, üretilen içeriklere ve yapay zekâ araçlarına yüklenen verilere oldukça dikkat edilmesi gerekmektedir.

Bu durumun tam tersi olarak, doğru bir yaklaşım ile yapay zekâ araçları, medyada yer alan önyargıları ve kutuplaşmaları tespit edip bunları sunabilme becerisine sahiptir. Kullanıcısına birden çok seçenek ve bakış açısı sunan yapay zekâ sayesinde, kişiler karşılaştırmalar yaparak, kendi sonuçlarına ulaşabilmektedirler. Bu durum ise yine bir noktada medya okuryazarlığını teşvik etmek anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra, yapay zekâ araçları ile özellikle haber içerikleri analiz edilerek, bu içeriklerde bulunan politik söylemler tespit edilebilir, kullanıcılara sunulan önyargıların daha net tespiti ve anlaşılması sağlanabilir. (Allcott & Gentzkow, 2017).

Yanlış bilgi, yalan haber, dezenformasyon gibi konularla mücadele edebilmek için çeşitli çözüm yolları geliştirilmiştir. Bu noktada ise, gerçekte kurguyu, yalanla doğruyu birbirinden ayırt edebilecek, medya mesajlarının arkasındaki örtük mesajları anlayıp analiz edebilecek bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bireyler ise medya okuryazarlığı becerilerine sahip kişilerdir. Bu nokta, yapay zekâ okuryazarlığı ve medya okuryazarlığının kesişim kümesini oluşturmaktadır. Nasıl ki yapay zekâ okuryazarı bir birey, yapay zekânın nasıl işlediğini, verdiği kararları nasıl aldığını ve çalışma mekanizmasını bilen kişi ise, medya okuryazarı kişi de, medyadaki haberlerin, bilgilerin, yapay zekâ ile oluşturulmuş olsun olmasın, kaynağını, doğruluğunu, içerdiği mesajları analiz edebilen kişidir.

Bu çıkış noktasından hareketle, içinde bulunduğumuz dijital çağın da bir gerekliliği olarak medya okuryazarı olabilmek için, medya araçlarıyla birlikte bilişim teknolojilerine de hâkim olabilmek, yapay zekâ okuryazarlığı

becerilerine sahip olmak da gerekmektedir (Saraçoğlu Çöklü & Güngör, 2021). Hem yapay zekâ okuryazarlığı, hem de medya okuryazarlığı karşılıklı olarak birbirlerini besleyen ve ortak kesişim kümeleri oldukça geniş olan iki alandır. İki okuryazarlık türünde de, şeffaflık, açıklanabilirlik, analiz edilebilirlik, eleştirel düşünme becerisi oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra, yapay zekâ alanında gelişmeler yaşandıkça, eğitim alanında, okullarda ve sınıflarda daha yaygın şekilde kullanılmaya başlandıkça, öğrenciler için yeni öğrenme alternatifleri sunmaya devam etmektedir. Günümüzde eğitim alanında ağırlıklı olarak yazma becerileri ile ilgili kullanılıyor olsa da, farklı açılardan ele alınarak, alternatif faydalar da sağlayabilir. Örneğin, öğrencilerin yaratıcılığını geliştirebilir, eleştirel ve analitik düşünmeye sevk edebilir. Benzer şekilde, mevcut medya okuryazarlığı dersleri de, öğrencilerin yalan/yanlış verileri tespit edebilme ve bunlar karşısında nasıl bir yol çizebileceklerine karar verebilme becerilerini geliştirmektedir.

Yapay zekâ araçları ile dijital medya üzerinden sunulan haber kaynaklarının güvenilirliği, verilerin doğruluğu tespit edilebilirken, yine medya okuryazarlığı becerisine ihtiyaç vardır. Verilerin güvenilir olup olmadıkları değerlendirilirken, yapay zekâ araçları kişilerin eleştirel bir değerlendirme yapabilmeleri için yol gösterici olabilmektedir (Nguyen, Nakanishi & Yamagishi, 2018). Eleştirel değerlendirme becerisi ise, medya okuryazarlığı eğitiminin en önemli amaçlarından biridir. Eleştirel düşünmeye yönlendirmek için kullanılan yapay zekâ botları, medya okuryazarlığı eğitimi ile entegre şekilde işlemektedir. Bu botlar, çeşitli iddialar hakkında yanıtlar sunar, deliller bulur. Bununla birlikte kullanıcıları bilgilerin güvenilirliğini sınavabilmeleri için güvenilir başka kaynaklara da yönlendirir (Hassan vd., 2015).

Güvenilirlik konusunun yanı sıra, etik konusu da oldukça önemlidir. Özellikle yapay zekâ tarafından üretilmiş içeriklerle karşılaşıldığı zaman öğrencilerin konunun etik boyutunu bilmeleri ve göz ardı etmemeleri öğretilmelidir. Bunun sağlanabilmesi ise, doğru olmayan bilgilerin yayılmasının yaratacağı sorunları anlatmakla mümkündür. Dolayısıyla eğitim alanında yapay zekâ ve medya okuryazarlığı becerileri öğrencilere kazandırılmaya çalışılırken, konunun bir diğer boyutu olan, etik kısmının da atlanmaması sağlanmalıdır.

Yapay zekâ okuryazarlığının ve medya okuryazarlığı eğitiminin bir arada kullanılmasının öneminden bahsettikten sonra, konuyla ilgili eğitimcilere düşen görevlere değinmekte fayda bulunmaktadır. Özellikle günümüzde dijital bağımlılığın artmış olması, dijital araçlar tarafından her gün bilinçli ya da bilinçsiz şekilde sayısız veriye maruz kalınması gibi

faktörler göz önüne alındığı zaman, konuyla ilgili hiçbir şey yapmamak oldukça tehlikeli sonuçlara sebep olabilmektedir. Eğitimcilerin öğrencilerine, yapay zekâ araçlarını kullanırlarken, nasıl etkili sonuçlar alabileceklerini, etik çerçeveyi anlatmaları, elde ettikleri verileri eleştirel bakış açısıyla değerlendirebilmelerini öğretmeleri oldukça önemlidir. Yapay zekânın hızla gelişmesi ve gelişmeye devam etmesi, medya okuryazarlığı becerilerine olan ihtiyacı da daha belirgin hale getirmiştir. Medya okuryazarlığı becerilerine sahip öğrencilerin, yapay zekâ aracılığı ile elde ettikleri verileri eleştirel, analitik, sorgulayıcı bir perspektif ile değerlendirebilmeleri mümkündür. Bu sebeple de öncelikle öğrencilerin, ardından tüm bireylerin eleştirel düşünme ve medya okuryazarlığı becerilerine sahip olabilmelerini sağlamak, gün geçtikçe daha da önemli bir hal almıştır. Öğrencileri gelecekteki kariyer hayatlarına hazırlayabilmek için, öğretmenlerin yapay zekânın da çağın vazgeçilmez bir parçası ve kariyer hayatlarının önemli bir bileşeni olabileceği gerçeğini, öğrencilere öğretmeleri gerekmektedir (NAMLE, 2023). Bütün bu sebeplerden ötürü, yeni teknolojilerin özellikle de yapay zekâ teknolojilerinin eğitim müfredatına entegre edilmesi, öğrencilerin bu konuda yetiştirilmeleri ve hazırlanmalarının sağlanması oldukça önemlidir (Bean & Kern, 2018).

SONUÇ

Yapay zekâ, bireylerin ve dolayısıyla da toplumların hayatlarını hızla değiştiren, teknolojik bir gelişimdir. Bu değişimlerin ve gelişimlerin neticesinde, okuryazarlık kavramı yeni bir anlam daha kazanmıştır. Öncelikle “yapay zekâ okuryazarlığı” ve beraberinde çalışma boyunca da bahsedilen “medya okuryazarlığı” kavramları, eskisinden de önemli hale gelmişlerdir. Bu önem öyle bir boyut kazanmıştır ki, pek çok hükümet lideri vatandaşlarını yapay zekâ okuryazarlığına yönlendirirlerken, bunun bölgesel refaha katkısına dikkat çekmişlerdir (Kong, Cheung & Zhang, 2021).

Yapay zekâ alanındaki hızlı gelişmeler, medya okuryazarlığı kavramının da anlamını oldukça etkilemiştir. Bu çalışmada, yapay zekâ okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı kavramları bir arada ele alınarak değerlendirilmiştir. Yapay zekâ alanında, medya okuryazarlığına olan ihtiyacın önemi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde yapay zekânın medya okuryazarlığı eğitimine entegre edilmesinin öneminden bahsedilmiştir. İçinde bulunduğumuz dijital çağda, özellikle medya alanında hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Böyle bir ortamda, insanların sadece içerik üretme ve tüketme kabiliyetleri değil, bunun yanı sıra bu içerikleri eleştirel, sorgulayıcı ve etik bir perspektif ile analiz edebilme becerilerinin de gelişip değişmesi gerekmektedir. Bu gereklilik, medya okuryazarlığı anlayışının, klasik anlamı dışına çıkararak yapay zekâ okuryazarlığı ile bütünleşmiş bir anlam kazanmasına yol açmıştır.

Yapay zekâ araçlarının, medya okuryazarlığı eğitimi ile bütünleştirilmesi, kişilerin içerikleri sadece teknik açıdan analiz etme becerilerini değil, bunun yanı sıra medya ortamında karşılarına çıkan verilerin kaynağını sorgulamalarını, etkilerini fark etme becerilerini de geliştirmektedir. Bu bağlamda yapay zekâyı yalnızca bir araç olarak değil; eleştirel düşünmenin, etik anlayışın ve medya farkındalığının bir araya gelmesi noktasında bir eğitim bileşeni şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Yapay zekânın, medya okuryazarlığı alanında çığır açıcı olanaklar sunduğu bilinmektedir. Bunların başında; verilerin doğrulanması konusunda sağladığı kolaylık, sunduğu bireyselleştirilmiş eğitim yöntemleri, yalan haberle mücadele gelmektedir. Sunduğu bu olanakların yanı sıra, bunların kullanımı beraberinde etik sorunları da getirmektedir. Bu sebeple, yapay zekânın medya okuryazarlığı eğitimine entegre edilmesi, sadece teknik bir beceriye değil, medya bilincine ve etik duyarlılığa da ihtiyaç duymaktadır. Medya okuryazarlığı eğitimine, yapay zekânın entegrasyonunun başarıyla sağlanabilmesi için, disiplinler arası iş birliğine, güncellenecek müfredatlara ihtiyaç vardır. Geleceğin medya okuryazarlarını geliştirmek, sadece yapay zekâ araçlarını kullanmakla değil, bu araçları birer medya okuryazarı gözüyle değerlendiren, eleştirel bir analiz ve sorgulayıcı okuma becerilerine sahip olmakla mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Acar, E. (2007). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve yapay zekâ*. İstanbul: Altıkitap Yayınevi.
- Acar, O. (2020). *Yapay zekâ fırsat mı yoksa tehdit mi?*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236. doi:10.1257/jep.31.2.211
- Ardıç, S. (2014). Yapay sinir ağları kullanılarak santrifüj pompalarda performans tayini (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 71-88.
- Bean, R. M., & Kern, D. (2018). Multiple roles of specialized literacy professionals: The ILA 2017 standards. *The Reading Teacher*, 71(5), 615-621.
- Brennen, J. S., Simon, F. M., Howard, P. N., & Nielsen, R. K. (2020). Types, sources, and claims of COVID- 19 misinformation. *Reuters Institute for the Study of Journalism*.
- Çelebi, C., Demir, U., & Karakuş, F. (2023). Yapay zekâ okuryazarlığı konulu çalışmaların sistematik derleme yöntemiyle incelenmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 535-560. doi:10.51119/eregef.2023.67
- Çolakoglu, A. (2020). Makine öğrenmesi algoritmaları ile Avrupa havalimanları analizi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Doğan, A. (2002). *Yapay zekâ*. Ankara: Kariyer Yayınevi.
- Eggers, W. W., Schatsky, D., & Viechnicki, P. (2017). *AI-Augmented government: Using cognitive technologies to redesign public sector work*. London: Deloitte University Press.
- Gülşen, İ. (2019). İşletmelerde yapay zekâ uygulamaları ve faydaları: Perakende sektöründe bir derleme. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 11(2): 407-436.
- Hamet, P., & Tremblay, J. (2017). Artificial intelligence in medicine. *Metabolism*, 69, 36-40.
- Hao, K. (2020). The economic impact of fake news. *MIT Technology Review*, 13 March.
- Hassan, N., Li, C., Kowsari, K., & Juefei-Xu, F. (2015). Detecting check-worthy factual claims in presidential debates. In Proceedings of the 24th ACM international on conference on information and knowledge management. doi:10.1145/2806416.2806616
- Howard, J. (2019). Artificial intelligence: Implications for the future of work. *American Journal of Industrial Medicine*, 62(11), 917-926.

- Karakuş, A., Geçgel, Ş., & Çetin, M. (2024). Gelişen bir paradigma: Yapay zekâ okuryazarlığı. *İJAL: Uluslararası Araştırmalar ve Literatür Dergisi*, 8(1), 50–63. doi:10.48067/İjal.1422876
- Kavut, S. (2024). *Yapay zekâ ve iletişim*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kozma, R., Alippi, C., Choe, Y. ve Morabito, F. C. (Eds.). (2018). *Artificial intelligence in the age of neural networks and brain computing*. Academic Press.
- Kong, S., Cheung, W. & Zhang, G. (2022). Evaluating Artificial Intelligence Literacy Courses For Fostering Conceptual Learning, Literacy And Empowerment In University Students: Refocusing To Conceptual Building. *Computers in Human Behavior Reports*, 7, 1-12. Doi:10.1016/j.chbr.2022.100223
- Köroğlu, Y. (2017). *Yapay zekâ'nın teorik ve pratik sınırları*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kshetri, N., & Voas, J. (2020). Generative AI: A technology with disruptive potential. *IT Professional*, 22(3), 9-13.
- Kurbanoglu, S. (1992). Uzman sistemler. *Türk Kütüphaneciliği*, 6(4), 189-193.
- Marr, B. (2018). What is deep learning AI? A simple guide with 8 practical examples. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2018/10/01/what-is-deeplearning-ai-a-simple-guide-with8-practical-examples/#7c-4d5c558d4b>.
- McCulloch, W. S. & Pitts, W. (1943). A logical calculus of the ideas immanent in nervous activity. *The bulletin of mathematical biophysics*, 5(4), 115-133.
- National Association for Media Literacy Education. (2023). *2023 NAMLE Awards*. <https://conference.namle.org/2023-conference/2023-namle-awards/>
- Nabiyev, V. (2005). *Yapay zekâ: Problemler-yöntemler-algoritmalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nabiyev, V. (2012). *Yapay zekâ: insan-bilgisayar etkileşimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nesta (2015). Machines that learn in the wild: Machine learning capabilities, limitations and implications. https://media.nesta.org.uk/documents/machines_that_learn_in_th.
- Nguyen, T. N., Nakanishi, H., & Yamagishi, J. (2018). Risk classification of news articles using statistical features, publisher reputation scores, and properties of web page domains. In *Proceedings of the 41st International ACM SIGIR Conference on Research & Development in Information Retrieval*. doi:10.1145/3209978.3209996
- Nilsson, N. (1990). *The mathematical foundations of learning machines*. San Mateo: Morgan Kaufmann.

- Nuffield Council on Bioethics. (2018). *Artificial intelligence (AI) in healthcare and research* [Policy briefing]. <https://www.nuffieldbioethics.org/publication/ai-in-healthcare-and-research/>
- O'Connell, M. (2018). *Makine olmak* (Çev. Öznur Karakaş). İstanbul: Domingo.
- Öztürk, K., & Şahin, M. E. (2018). Yapay sinir ağları ve yapay zekâya genel bir bakış. *Takvim-i Vekayi*, 6(2), 25-36.
- Önder, M. (2020). Yapay zekâ: Kavramsal çerçeve. *ULİSA12*, 2, 3-10.
- Pomeroy, J. C. (1997). Artificial intelligence and human decision making. *European Journal of Operational Research*, 99(1), 3-25.
- Pool, C. R. (1997). Brain-based learning and students. *The Education Digest*, 63(3), 10.
- Russell, S., & Norvig, P. (2010). *Artificial intelligence A modern approach*. Prentice Hall
- Saraçoğlu Çöklü, Z. & Güngör, N. (2021). Dijital Enformatik Ve Bilişim Teknolojileri Okuryazarlığı Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 9(20), 53- 84.
- Searle, J. R. (1980). Minds, brains and programs. *Behavioral and Brain Sciences* 3(3), 417-457.
- Somers, J. (2013). The man who would teach machines to think. *The Atlantic*. Retrieved from: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2013/11/the-man-who-would-teach-machines-to-think/309529/>.
- Topdemir, H. G. (2011). Geç İskenderiye Döneminde Bilim: İskenderiyeli Heron, Bilim ve Teknik, 90-92.
- Toprak, M., Özel, D., & Çalışkan, S. (2022). Yapay zekâ kullanımı ve insan kaynakları yönetimi. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 2(2), 76-103.
- Turing, Alan M. (2003). Computing Machinery and Intelligence. In Heil, John, *Philosophy of Mind: A Guide and Anthology*. New York: Oxford University Press.
- Uğur, A. & Kınacı, A.C. (2006, Aralık). Yapay zekâ teknikleri ve yapay sinir ağları kullanılarak web sayfalarının sınıflandırılması. inet-tr'06 - XI. "Türkiye'de İnternet" Konferansı Bildirileri. Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi.
- Ünver, M., & Altunok, C. (2020). Medikal endüstride yapay zeka ve uzman sistemlerin sürekli iyileştirmeye etkisi. Proceedings of the 8th International Symposium on Innovative Technologies in Engineering and Science (ISITES2020), Bursa, Turkey.
- Yiğit, T. (2022). Enine boyuna yapay zekâ. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 8(43), 13-26.
- Yılmaz, A., & Kaya, U. (2020). *Derin öğrenme*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

- Zohar, D. (2003). *Kuantum benlik* (Çev. Seda Kervanoğlu). Ankara: Doruk Yayınları. (Orijinal eser 2017’de yayımlandı).
- Warwick, K. (2012). *Artificial intelligence: The basics*. Oxon: Routledge.

Türkiye’de Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Mevzuatı, Sağlanan Destekler ve Fındık Sektöründeki Uygulaması¹

Zeynep Çalışkan²

Mehmet Bozoğlu³

Özet

Tarım ürünleri, uygun depolama koşulları olmaması, finansa ihtiyacın olması vb. nedenlerle hasat sonrası dönemde yoğun olarak piyasaya sürülmesi, ürün fiyatları düşmekte ve üreticiler düşük gelir elde etmektedirler. Lisanslı depoculuk sistemi, yaşanan bu sorunların çözümüne katkı sağlayabilecek bir araç olarak görülmektedir. Lisanslı depoculuk sistemi; tarım ürünlerinin kalite sınıflarının yetkili laboratuvarlar tarafından belirlenerek modern altyapıya sahip depolarda güvenli koşullarda depolanması, ürün kayıplarının ve nakliye giderlerinin azaltılması, kayıt dışılığın önlenmesi, üreticilerin uygun zamanda ürünlerini satmaları, ürün senetleriyle ticaretin yapılması ve kredi temin edilerek finansal türev piyasalarının gelişimi ile iç ve dış piyasalarla entegrasyonun sağlanmasına önemli katkıları söz konusudur. Türkiye’de lisanslı depoculuk sistemi ile ilgili ilk yasal düzenleme 2005 yılında 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu ile yapılmış, sonrasında ise bu kanunun uygulaması ile ilgili gerekli ikincil mevzuat çıkartılmıştır. Günümüzde ÇKS veya TÜKAS’a kayıtlı üreticilere fındık, pamuk, mısır, kuru üzüm, buğday, nohut, ayçiçeği, çavdar, kuru kayısı, zeytin, Antep fıstığı, mercimek, çeltik, yulaf, arpa, pirinç, soya fasulyesi, fasulye ve zeytinyağını lisanslı depolarda depolamaları durumunda Ticaret Bakanlığı’nın belirlediği kira ücret tarifesinin %75’i destek olarak sağlamaktadırlar. Giresun’da kurulan yıllık 17.000 tonluk lisanslı depoda üreticilerden ziyade TMO’nin aldığı ürünler depolanmaktadır. Tarım

- 1 Bu çalışma Zeynep Çalışkan’ın Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı’nda yapılan “Fındık Üreticilerinin Lisanslı Depolara Fındık Teslim Etme İstekliliği” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.
- 2 Zir. Müh. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, E-posta: zcaliskan5@gmail.com, ORCID ID: 0009-0004-2105-6000, Sorumlu yazar.
- 3 Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, E-posta: mehmetbo@omu.edu.tr, bozoglumehmet@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-83331865

ürünlerinde lisanslı depoculuk sisteminin yaygınlaştırılabilmesine ürün ihtisas borsalarının kurulup aktif hale getirilmesi ve üreticilere sağlanan desteğin artırılmasının önemli katkılar sağlayabilecektir.

1. Giriş

Tarımsal ürünleri, depolama ve finansman imkanlarının yetersizliği nedeniyle üreticiler hasat sonrası dönemde yoğun olarak piyasaya arz edilmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durum, tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesine ve üreticilerin tatmin edici bir gelir elde edememesine yol açmaktadır. Lisanslı depoculuk sistemi, belirtilen sorunların çözümüne katkı sağlayacak önemli bir araç olarak görülmektedir (Coşkun, 2020).

Lisanslı depoculuk, depolamaya elverişli ve standartlara uygun hale getirilebilen temel ile işlenmiş tarım ürünlerinin, yetkili laboratuvarlarca analiz edilip kalite ve sınıflarının belirlenmesi sonucunda, modern teknik donanımına sahip tesislerde sigorta güvencesi altında ve sağlıklı şartlarda muhafaza edilmesini; ayrıca bu ürünlerin, kıymetli evrak niteliği taşıyan ürün senetleri aracılığıyla ticaretinin yapılmasını içeren bir sistemdir. (Çelik, 2023). Lisans kavramı, terminolojik açıdan değerlendirildiğinde, belirli bir faaliyet ya da ticari işlem için kamu tarafından yetki verilmiş olduğunu ifade eder. Bu sebeple depoculuk sisteminin lisanslı bir yapıda tanımlanması, inşa edilen depoların ve bu kapsamda yürütülen işlemlerin hükümet tarafından belirlenen yasal düzenlemelere uygunluğunu ve devlet tarafından gerekli izin alındığını göstermektedir. (Coşkun, 2020).

Lisanslı depoların temel sorumluluğu, kabul ettikleri tarım ürünlerinin güvenliğini sağlamak ve kalitesini muhafaza etmektir. Bu sistem, tarımsal piyasalarda etkin ve güçlü bir mekanizma olarak işlev görebilmektedir. Zira lisanslı depolar, belirli bir kira bedeli karşılığında tarım ürünlerini uygun koşullarda muhafaza etmeyi taahhüt eden; faaliyet esasları kamu otoritesi tarafından belirlenen ve anonim şirket yapısında faaliyet gösteren yüksek kapasiteli tesislerdir. Bu tür depolarda buğday, arpa, mısır ve yulaf gibi tahıl grubu ürünlerin yanı sıra; ayçiçeği gibi yağ içeriği yüksek tohumlar, mercimek, nohut ve fasulye gibi baklagiller ile zeytin, zeytinyağı, şeker, kuru kayısı, fındık ve pamuk gibi hem işlenmiş hem de temel tarımsal ürünler güvenli şekilde depolanabilmektedir. (Çelik, 2023).

Lisanslı depolarda tarım ürünleri güvenli olarak depolanabilmekte, üreticiler uygun zamanda ürününü satışa çıkarabilmekte ve ürün senedi aracılığıyla alacağı krediyle girdi temin edebilmekte, likidite artmakta, iç ve dış piyasayla entegrasyon sağlanabilmekte ve yatırımcılarla iletişim geliştirilebilmekte, finansal türev piyasaları gelişebilmektedir. Ayrıca,

lisanslı depoculuk sistem sayesinde nakliye giderleri azalmakta, kayıt dışılık önlenerek vergi geliri artmakta, ürünün fiziki taşınmaya ihtiyaç olmadan senetler ile ürünlerin ticaretinin gerçekleşmesi sağlanarak ürün borsalarının gelişimi sağlanmaktadır (Coşkun, 2020).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de genel olarak tarım ürünleri ve özelde de fındıkla ilgili lisanslı depoculuk mevzuatı, sağlanan destekler ve fındıkla ilgili uygulamaların ortaya konulmasıdır.

Bu çalışma, beş başlık altında ele alınmıştır. Giriş bölümünden sonraki ikinci başlıkta Türkiye’deki lisanslı depoculuk mevzuatı, üçüncü başlıkta lisanslı depoculuğa yönelik destekler, dördüncü başlıkta lisanslı depoculuk sisteminin fındık sektörüne olası katkıları, sağlanan destekler ve uygulamaları, beşinci başlıkta ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. Lisanslı Depoculukla İlgili Mevzuat

Türkiye’de lisanslı depoculuk ile ilgili ilke ve yöntemler, 2005 tarih ve 5300 sayılı Kanun ile belirlenmiştir (T. C. Resmi Gazete, 2005a). Sonrasında ise 5300 sayılı Kanunun uygulanması ile ilgili çeşitli yönetmelikler ve tebliğler yayınlanmıştır. Bu Kanunla ilgili yayınlanan 4 yönetmeliğin amaçları ve kapsamı aşağıda belirtilmiştir.

Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Yönetmeliği: Bu Yönetmelik, lisanslı depoculuk kapsamında tarımsal ürünlerinin standartlarının belirlemeyi güvenli ve sağlıklı şartlarda depolanmasını ve ürün senetleri aracılığıyla ticaretinin daha kolaylık kazanmasını sağlamaktır. Bu Yönetmelik, lisanslı depo işletmelerinin kuruluşu, faaliyetleri, işleyişi, denetimi ve ürün senetlerinin düzenlenmesi ile lisanslı depoculuk sistemine ilişkin usul ve esasları kapsar (T. C. Resmi Gazete, 2013a).

Lisanslı Depoculuk Tazmin Fonu Yönetmeliği: Bu düzenlemenin gayesi; lisanslı depo işletmesinin, 10/2/2005 tarihli ve 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu ve mudilerle yapacağı sözleşmede belirlenen yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan mudi zararlarını tazmin etmek ve ilgili mevzuat çerçevesinde verilen diğer görevleri yerine getirmekle görevli ve yetkisi verilen tüzel kişilik statüsüne sahip Lisanslı Depoculuk Tazmin Fonuna yönelik yöntem ve ilkeleri düzenlemektir. Bu Yönetmelik; Lisanslı Depoculuk Tazmin Fonunun idare ve temsili ile Fon alacak ve gelirlerinin toplanmasına, Fon varlığının kullanılmasına, Fon adına ve faydasına düzenlenen teminatların güvenceye alınmasına, yeterliliğinin temin edilmesine, nakit hale getirilmesi, zarar gören kişilere ödemeler ve iade süreçlerine dair yöntem ve esaslar ile Fonla bağlantılı diğer konuları kapsar (T. C. Resmi Gazete, 2005c).

Elektronik Ürün Senedi Yönetmeliği: Bu Yönetmeliğin amacı; Depolama amacıyla teslimi ve kabulü gerçekleştirilen ürünler için, bu Yönetmelik hükümleri çerçevesinde lisanslı depo işletmeleri tarafından elektronik ortamda düzenlenen elektronik ürün senetlerinin, fiziki ürün senetleriyle aynı hukuki niteliği taşıyacak şekilde kayıt altına alınması, devrinin yapılması, yenilenmesi, iptali ve güvenliğine, söz konusu hizmetleri yürütecek yetkili kuruluşun lisanslanması, faaliyeti ile kontrolüne ve elektronik ürün senedine dair diğer işlemlere ilgili yöntem ve ilkeleri düzenlemektir. Bu Yönetmelik, depolanacak malların mülkiyetini temsil ve rehin edilme işlevlerini kapsayan, teminat amacıyla kullanılabilen değerli evrak niteliğindeki elektronik ürün senetlerine dair yöntem ve prensipleri kapsar (T. C. Resmi Gazete, 2011).

Yetkili Sınıflandırıcıların Lisans Alma, Faaliyet ve Denetimi Hakkında Yönetmelik: Bu düzenlemenin gayesi; tarım ürünlerinin lisanslı depolarda muhafazası kapsamında analizini gerçekleştirmek, ürünün nitelik ve özelliklerini tespit etmek, standartlara uygun şekilde sınıflandırmak ve bu durumun belgelendirmek için, yetkili sınıflandırıcı olarak kişi ve kuruluşlarca kurulan ve işletilen laboratuvarların lisans almalarına, icraat ve kontrollerine dair usullerle buralarda görev yapacak personelin sahip olacağı şartları düzenlemektir. (T. C. Resmi Gazete, 2005b).

Lisanslı Depoculuk Kanunu’na bağlı olarak 9 adet tebliğ yayınlamıştır. Bunlar; Kuru Kayısı Lisanslı Depo Tebliği, Zeytinyağı Lisanslı Depo Tebliği, Hububat, Baklagiller ve Yağlı Tohumlar Lisanslı Depo Tebliği, Fındık Lisanslı Depo Tebliği, Pamuk Lisanslı Depo Tebliği, Kuru Üzüm Lisanslı Depo Tebliği, Antep Fıstığı Lisanslı Depo Tebliği, Zeytin Lisanslı Depo Tebliği, Süt Ürünleri Lisanslı Depo Tebliğidir (LİDASDER, 2025). Bu tebliğlerin temel gayesi, standartları belirlenmiş ürünlerin güvenli ve sağlıklı şartlarda muhafaza edilmesini ve ürün senetleri aracılığıyla ticaret yapımının kolaylaştırılmasını sağlamaktır. Bu tebliğlerde, belirtilen ürünlerin muhafaza edileceği lisanslı depolarda bulunacak asgari özellikler ve lisanslı depoculuk faaliyetlerine ilişkin diğer konuların yanı sıra, depolama hizmetlerinin yürütülmesine dair yöntem ve esasları da içermektedir.

Fındık Lisanslı Depo Tebliğine göre kabuklu fındıklar, hasat zamanından itibaren en fazla 24 aylık süreyle lisanslı depolarda muhafaza edilebilirler. İç veya işlenmiş iç fındıklar ise kabuklu haliyle hasat edildiği tarihten itibaren 24 aylık zaman dilimini aşmamak koşuluyla iç fındığa dönüştürülme tarihten itibaren, çuvallanmış veya kasalanmış fındıkların raf ömrü için en fazla 6 ay, tüketim süresinde daha kısa süre planlanmamış ise vakumlu ambalajlı fındıklar en fazla 10 aylık süreyle lisanslı depolarda depolanabilirler. Fındığın hasat dönemi, fındık sahibinin bildiri ile gerekli analiz ve incelemeler

sonucunda belirlenir. Fındığın depolanacağı döneminin başlangıç ve bitiş tarihleri, uygulama koşulları dikkate alınarak Bakanlık tarafından tespit edilir ve internet ortamında ilan edilir. Fındığın depolama dönemi 15 ağustosta başlamakta, bir sonraki sene 14 ağustosta sona ermektedir.

3. Lisanslı Depoculuğa Yönelik Devlet Destekleri

Türkiye’de on yıl önce başlatılan lisanslı depoculuk yatırımlarının geliştirilebilmesi için yapılan düzenlemelerle sektöre çeşitli teşvikler sağlanmıştır. Lisanslı depoculuk sisteminin hedeflerine ulaşabilmesi ve sistemin yaygınlaştırılabilmesi amacıyla Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) ya da Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi’nde (TÜKAS) kayıtlı olup depoya ürün teslim eden üreticilere devlet tarafından analiz ücreti, kira ve nakliye destekleri sağlanmaktadır (Çelik, 2023).

Sistem gelişimi ve tarafların ilgisinin çekilmesi için 2009 yılında vergi teşviklerini içeren kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla ürün senetlerinin kullanımı ve değişimlerinden elde edilen kazançlardan 2014 senesinin sonuna dek gelir ve kurumlar vergisi dışında tutulmasına karar verilmiştir. İlaveten depo işletmesiyle mudi arasında gerçekleştirilecek sözleşmeler ile ürün senetleri damga vergisinden muaf tutulacaktır. Sonrasında gelir ve kurumlar vergisi muafiyetinin süresi 2023 senesi bitimine kadar uzatılmıştır. Üreticilerin ürün senedi satışlarından da %2’lik zirai stopaj kesintisi yapılmayacaktır. Ayrıca ürünün depoya ilk tesliminde ve borsada gerçekleştirilecek işlemlerden KDV uygulanmamakta, fakat senetin el değiştirmesinden ve depodan ürünü teslim alacak kişiye %1 KDV oranı geçerlidir. Sosyal Güvenlik Kurumunca 2024 yılına kadar senet satışlarından %2 oranında Bağ-Kur primi kesintisi yapılmamıştır (Coşkun, 2020). Mudi ve lisanslı depo işletmecilerine sağlanan bu destek ve teşvikler ile sistemin çok hızlı bir şekilde gelişerek tarım sektörünü dijitale taşımaya ve dönüştürmeye başladığı görülmektedir.

4. Fındık Lisanslı Depoculuk Sisteminin Olası Katkıları, Sağlanan Destekler ve Uygulamaları

Türkiye dünya fındık üretim ve ticaretinde lider konumdadır. Türkiye 2023 yılında dünyadaki 1,2 milyon tonluk fındık üretiminin 765 bin tonunu (%64’ünü), 583 bin tonluk dünya kabuklu ve iç fındık ihracatının 308 bin tonunu (%53’ini) sağlamaktadır (Bars, 2024). Aynı yılda gerçekleşen 259 bin tonluk işlenmiş fındık ihracatı (KİB, 2025) dikkate alındığında, Türkiye’nin dünya fındık ihracatındaki payı ile bu ürünün ülke ekonomisi ve tarım sektörü açısından önemi oldukça yüksektir. Türkiye’nin Karadeniz Bölgesinde yaklaşık 400 bin çiftçi 747 bin hektar alanda 600 ila 800 bin ton fındık üretebilmektedir. Buna karşın, fındık sektöründe özellikle hasat

sonrası dönemde fındığın piyasaya sürülmesinden dolayı fiyatlarda ve çiftçilerin gelirlerinde önemli düşüşler yaşanmaktadır.

Lisanslı depoculuk sistemi sayesinde bölgedeki sanayi kuruluşları ham ve işlenmiş mamulün belli kalite standartlarına uygun bir çerçevede teminatı bakımından stoklu satış yapmak yerine piyasadan geçerli borsa fiyatları doğrultusunda yeterli ürünü temin etmesi söz konusu olacaktır. Bu yolla işletmeler, stok maliyetine göz yumma durumundan ve diğer finans maliyetleri bertaraf edebileceklerdir. Ayrıca lisanslı depoculuk faaliyetini yürüten kuruluşlar da söz konusu faaliyet kapsamında ek kazanç sağlayabileceklerdir. (Memiş, 2014). Ayrıca tarımsal ürünlerinin hijyenik şartlarda muhafaza edilmesi ile kayıp ürün oranının azalması, kalite standardının yakalanarak ihracatı gerçekleştirilecek ürünlerin ticaretinde üstünlüğünü arttıracak özelliklerinin ön planda olması ve dünya borsalarına uyumlu bir çalışma ortamı sağlaması küresel ölçüde rekabet gücünü sağlayacaktır (Hacıoğlu Deniz vd., 2011).

Lisanslı depoculuğun fındık üreticileri ve tüketicileri, ürün fiyatı ve kalitesine, tüccar ve sanayicilere aşağıda belirtilen katkıları sağlayabilecektir.

Lisanslı depoculuk sistemi hem fındık üreticilerine hem de tüketicilere çeşitli açılardan katkı sunma potansiyeline sahiptir. Üretim miktarında periyodik dalgalanmalar gösteren fındıkta, rekoltenin yüksek olduğu dönemlerde ortaya çıkan arz fazlası, fiyatların gerilemesine yol açmakta ve beklenen gelir düzeyinin altında kalınmasına neden olmaktadır. Arz fazlasının ürünün uygun şartlarda saklanarak, piyasaya sunulmasına ve stoklanacak ürünün önceden planlanmasını mümkün kılan lisanslı depoculuk sistemi bu sorunun çözümüne katkı sağlayabilecektir. Ayrıca üreticiler lisanslı depolardan aldıkları ürün senetleri ile gelecekteki piyasa koşullarını öngörebileceklerdir. Bu sayede elverişli şartlarda krediye erişebilme olanağından da yararlanabileceklerdir (Niyaz, Keskin, Savran ve diğerleri, 2012).

Lisanslı depoculuk uygulamalarının fiyat dalgalanmalarının önlemeye yönelik yapısından dolayı ürüne erişmek isteyen tüketici almak istediği ürüne istikrarlı fiyatlardan erişme imkanına sahip olacak ve fiyat dalgalanmalarından en az şekilde etkilenecektir. Depolarda düzenli olarak ürün saklanacağı için ürüne ulaşmak isteyen tüketici yüksek kalitedeki ürüne yılın istediği zamanı erişebilecektir.

Lisanslı depoculuk sisteminin fındık kalitesi ve fiyatlarına sağlayabileceği katkılar ise şu şekildedir. Sistem, ürünlerin kalite düzeylerine göre sınıflandırılmasını zorunlu kıldığı için, fiyatlandırma da kaliteye bağlı olarak

belirlenmektedir. Buna göre, belirlenen standartlara uygun ve nitelikli üretim gerçekleştiren üreticiler daha yüksek gelir elde ederken, diğer üreticiler de nitelikli üretime yönlendirilmelidir. Ürünün belirlenen kalite ve standartlara uygunluğu hem iç piyasada hem de dış piyasada değer artışına neden olacaktır. Ayrıca sistem, tarıma dayalı sanayiye nitelikli hammadde teminini de mümkün kılacaktır (Niyaz, Keskin, Savran ve diğerleri, 2012). Lisanslı depoculuğun ürünün hem iç hem de dış faktörlerden korunmasını sağlayan özelliği ön plana çıkmaktadır. Fındıkta raf ömrünü azalmasına neden olan en önemli aktörlerden biri küflenmedir. Fındıkta küf gelişmesine bağlı olarak aflatoksin oluşmasının en önemli sebebi, yüksek su ve sıcaklığın artmasıdır. Lisanslı depoculuk sisteminde ürün güvenli, hijyenik ve sağlıklı koşullarda depolandığından fındıkta aflatoksin oluşumunu, küfün ürüne nüfuz etmesini ve toksik madde oluşumu engellenmektedir. Standartlara göre yapılan lisanslı depolarlar, küflenmenin önüne geçip renkte bozulmalar, tatta acılaşıma, lezzet ve aroma kaybının önüne geçmektedir (Memiş, 2014).

Lisanslı depoculuk sisteminin tüccar ve sanayicilere aşağıdaki katkıları sağlayabilecektir. Lisanslı depolarda depolanan mamullerin özellikleri göz önünde bulundurularak ideal ortamlarda saklanması sağlanmakta böylece, tüccarın iyi nitelikte ve gerektiğinde ürünün temin edilmesi mümkün olacaktır. Böylelikle tüccar, talep ettiği kaliteli ürüne hasat sezonu sonrasında da erişebilecektir. Lisanslı depoculuk sistemin tüccar yönünden diğer bir avantajı ise stoklama maliyetlerinin düşürülmesi yönündedir. Tüccar sahip olduğu makbuz senetlerini teminat göstererek ilgili bankalardan kredi alabilme imkanına sahiptir (Niyaz, Keskin, Savran ve diğerleri, 2012). Lisanslı depoların hizmete geçmesi üretici yönünden depolama soruna çözüm olurken sanayiciler için de stok güvencesi sağlanacaktır. Böylelikle sanayici bireysel şekilde depo kurma ve depo kurulum maliyeti ortadan kaldıracığı için yakınlarındaki lisanslı depoyu kullanabileceklerdir (Karabaş ve Gürler, 2010). Yine lisanslı depoculuk sisteminin uygulanmasıyla sanayiciler ellerinde bulunan ürün senetleri aracılığıyla işletmelerin mamul ihtiyacını güvence altına almanın yanı sıra bu senetleri teminat göstererek bankalardan kredi alabileceklerdir. Sanayiciler ellerinde bulunacak ürün senetleriyle, gelecekte olası fiyat dalgalanmalarından korunma imkânı kazanabilmekte ve risklerini azalttıkları gibi işletmelerin kâr ve zarar durumunu öngörebileceklerdir (Niyaz, Keskin, Savran ve diğerleri, 2012).

Lisanslı depolara 2024 yılında teslim edilen fındık, mercimek, buğday, kuru üzüm, fasulye, mısır, Antep fıstığı, yulaf, çeltik, kuru kayısı, çavdar, nohut, ayçiçeği, pamuk, zeytin, arpa, soya fasulyesi, pirinç ve zeytinyağına ayda ton başına Ticaret Bakanlığının belirlediği kira tarifesinin %60'ı oranında kira ücreti sağlanmıştır. Nakliye ücreti olarak 2024 yılında lisanslı

depolara teslim edilen kuru üzüm, fındık, Antep fıstığı, kuru kayısı için maksimum 10 tona kadar ton başına 300 TL, mercimek, yulaf, pamuk, çeltik, arpa, buğday, soya fasulyesi, mısır, fasulye, nohut, ayçiçeği, pirinç, çavdar, zeytin ve zeytinyağına maksimum 30 tona kadar ton başına 100 TL sağlanmıştır. Bununla birlikte belirtilen tarım ürünlerine 2024 yılında Ticaret Bakanlığı’nın belirlediği analiz ücret tarifesinin %50’si ödenmiştir (Tablo 1). Lisanslı depolara teslim edilen tarım ürünlerine sağlanan kira ücreti desteğinin oranı 29 Nisan 2024 tarihinde yayımlanan Kararnameyle 2025, 2026 ve 2027 yılları için %75’e çıkartılmış, nakliye ve analiz ücreti destekleri ise kaldırılmıştır.

Türkiye’de fındıkta lisanslı depoculuk sistemine 2012 senesinde iki adet pilot uygulamayla adım atılmıştır. Ünye ve Düzce de 51 milyon TL sermayeli ve büyük oranda TMO ve TOBB ortaklığında depo tesisleri kiralanmıştır. Ünye’deki deponun kapasitesi 25.000 ton, Düzce’deki depo kapasitesi ise 10 bin tondur. Buna karşın Ünye’deki depoya 35 ton, Düzce’deki depoya ise 900 ton fındık teslim edilmiştir. Depolara çok az fındık depolanmasından dolayı zarar edilmiş, deponun 2013 yılı sonunda kapatılarak emanete bırakılan fındıklar üreticilere geri verilmiştir (Coşkun, 2020).

Tablo 1. Lisanslı depolara konulan ürünlere sağlanan destekler

Ürün	Kira Bedeli (TL/Ton/Ay)	Nakliye Ücreti (TL/ Ton)	Desteklemeye Tabi Nakliye Üst Sınırı (Ton)	Analiz Bedeli (TL/Analiz)
Fındık		300	10	
Buğday, Arpa, Yulaf, Çavdar, Mısır, Çeltik, Pirinç		100	30	
Mercimek, Nohut, Fasulye, Soya Fasulyesi	Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenen kira ücret tarifesinin %75’i	100	30	Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenen analiz ücret tarifesinin %50’si
Ayçiçeği		100	30	
Pamuk		100	30	
Antep fıstığı	oranında	300	10	oranında
Kuru kayısı, Kuru üzüm		300	10	
Zeytin, Zeytinyağı		100	30	

Kaynak: T. C. Resmi Gazete, 2025.

Giresun Ticaret Borsası tarafından hazırlanan Giresun Fındık Lisanslı Deposu ve Spot Borsa Kurulması isimli projeye 2009 yılında ile 9,3 milyon

Euro hibe sağlanmıştır. Bu proje, Ticaret Bakanlığı ve Avrupa Birliği eş finansmanı ile gerçekleştirilmiştir. Projenin yatırımına 2014 yılında başlanmış ve 2017 hasat sonrasında 17 bin ton kapasiteyle lisanslı depoculuk faaliyetine başlamış ve halen faaliyetlerine devam etmektedir (Coşkun, 2020).

Tablo 2. Depo hizmet tarifeleri

Hizmet	Ücret
Mislen veya ayrı depolama	4,00 TL/ton/gün
Temizleme ve hamaliye	229 TL/ton
Paketleme ve yükleme (75 kg çuval)	231 TL/ton
Paketleme ve yükleme (1000 kg Big-Bag çuval)	132 TL/ton

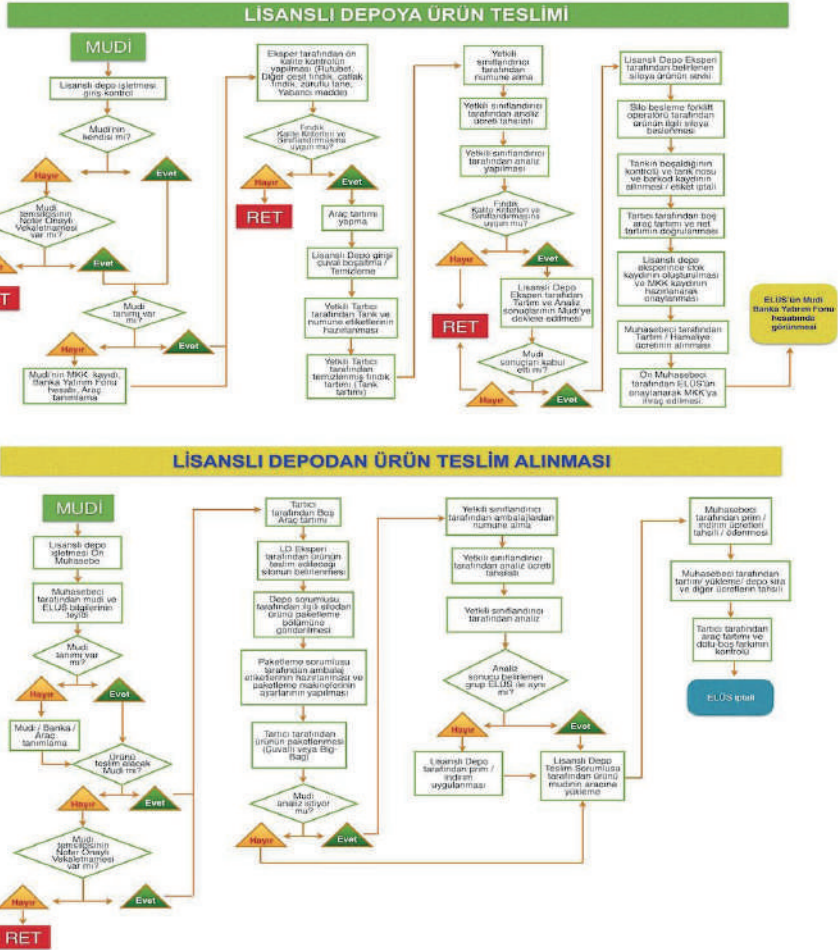
Kaynak: GİFLİDAŞ, 2025.

Tablo 2’de Giresun lisanslı deposunun hizmet bedelleri verilmiştir. Teslim edilen fındığın diğer ürünlerle birlikte veya ayrı olarak uygun sınıflamayla depolanmasında ton başına günde 4 TL depolama ücreti alınmaktadır. Ürün ilk depoya girişinde gerçekleşecek olan kontrol, numune alınma, ilgili depolara sevk gibi işlemlerin temizleme ve hamaliye ücreti olarak ton başına 229 TL alınmaktadır. Ürün geri alınırken ise ürünün çuvallara konulması ve nakliye araçlarına yüklenmesi hizmeti için 75 kg’lık çuvallar için 231 TL, 1000 kg’lık big-bag çuvallar içinse 132 TL tahsil edilmektedir.

Fındık ürününde lisanslı depoculuk sisteminin işleyiş süreci Şekil 1’de verilmiştir. Lisanslı depolara teslim edilmek istenen fındık, ilgili kişilerce önce kantara getirilerek tartım işlemi gerçekleştirilir. Tartımın ardından, yetkili tartıcı belirlenen oranlarda numune, numune alma aracı kullanılarak temin edilir ve elde edilen numuneler numune kabına yerleştirilerek yetkili sınıflandırıcı akredite laboratuvara iletilir. Numunesi alınan tankların üzerine mamul giriş sıra numarası ve “Analiz sonucu bekliyor” ifadesiyle, analiz tamamlanana kadar bekletilir. Yetkili tartıcıya ulaşan analiz sonuçlarının bir nüshası mamul sahibine teslim edilir. Mamul sahibi sonuçları onayladığı takdirde, tanktaki fındık ürünleri randımanlarına göre sınıflandırılan depolara iletilir. Lisanslı depoda 55-54-53-52-51-50-49-48 ve üstü randımana sahip her bir randıman grubu ayrı depolarda olacak şekilde depolara yerleştirilir. Analiz sonuçları onaylanan ürüne ait çekirdek listesi bilgisayar ortamına kaydedilir ve bir nüshası ürün sahibine teslim edilir. Ürün sahibi lisanslı depo işletmesi müdürlüğündeki işlem bankosundan, tartım ve analiz sonuçlarına istinaden düzenlenmiş ürün senedini imza karşılığında alır. Lisanslı depo işletmesi ürün senedi ile ilgili bütün bilgileri dijital ortamında işleyerek ulusal fındık borsası işlem ağına kaydeder.

Analiz sonuçlarını ve tartım işlemlerini kabul etmeyen mamul sahipleri, itirazlarını Yazılı biçimde lisanslı depo işletme müdürlüğüne sunar. Lisanslı depo müdürü ve yetkili sınıflandırıcı sorumlusu bir arada itiraz başvurusunu değerlendirir. İtirazın haklı bulunması durumunda tartım ve analiz süreçleri yeniden tekrardan gerçekleştirilir. Ürün sahibi analiz sonuçlarına dayanarak, ürünü lisanslı depoya teslim etmekten vazgeçerse, tekerlekli tankta bulunan mamul, forklift yardımıyla çuvallama alanına getirilerek mamul sahibine, çuvallarıyla birlikte teslim tutanağı karşılığında kendisine teslim edilir.

Fındık piyasasında ya da borsada işlem gören ürün senetleri karşılığında gerçekleştirilen mamul tescil işleminin borsada gerçekleştirilmesinin ardından, alıcıya fındık ürün senedinde belirtilen randıman ve kalite özelliklerine bağlı olarak senette yazan miktardan fire miktarı çıkarılarak teslim gerçekleştirilir. Teslim işlemi alıcının isteğine bağlı olarak jüt çuvallarda ya da big-bag çuvallarda teslimi sağlanır. Çuvalları alıcı kendi getirmek veya bedel karşılığını ödemek zorundadır. Teslim işlemleri tamamlanmış ürün senedine teslim edildi ifadesi eklenerek ileride oluşabilecek muhtemel itirazlara karşın 5 yıl süreyle arşivde muhafaza edilir. (Memiş ve Keskin, 2016).



Şekil 1. Giresun Fındık Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk A.Ş. İş Akış Diyagramı (GİFLİDAŞ, 2025)

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de tarım ürünlerinin depolama altyapısının yetersizliği, özellikle hasat sonrası dönemde tarım ürünlerinin yoğun olarak piyasaya sürülerek ürün fiyatlarının ve çiftçi gelirlerinde düşüşler yaşanmaktadır. Yaşanan bu sorunların çözümü için lisanslı depoculuk sisteminin kurulması ve yaygınlaştırılması önemli bir araç olarak görülmüştür.

Lisanslı depoculuk uygulaması, tarımsal ürünlerin güvenli biçimde muhafaza edilmesini, uygun şartlarda pazarlanmasını ve teminat olarak gösterilmek suretiyle finansal kaynaklara erişimi mümkün kılmayı hedeflemektedir. Sistem, tüccar ve sanayicinin hem depolama giderlerinden hem de çok sayıda küçük üreticiye erişim maliyetlerinden tasarruf etmesini

sağlamakta; bunun yanı sıra, talep edilen nitelikteki ürüne ulaşabilme imkânı sunmaktadır. Özellikle ürün borsalarının geliştirilmesi açısından, lisanslı depoların inşa edileceği bölgelerde kapsamlı fizibilite analizlerinin gerçekleştirilmesi ve bu doğrultuda stratejik adımların atılması oldukça önem arz etmektedir.

Lisanslı depoculuk sisteminin kurulabilmesi için gerekli ilk yasal düzenleme 5300 sayılı 2005 yılında çıkarılan Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu ile yapılmış, sonrasında ise bu kanunun uygulaması ile ilgili gerekli ikincil mevzuat çıkartılmıştır. Günümüzde ÇKS veya TÜKAS’a kayıtlı üreticiler belirlenen tarım ürünlerini lisanslı depolara teslim etmeleri durumunda Ticaret Bakanlığı’nın belirlediği kira ücret tarifesinin %75’ini destek olarak alabilmektedirler.

Lisanslı depoculuk sistemi, ürünün emniyetli bir şekilde depolanması, uygun şartlarda satılabilmesini ve teminat olarak kullanılarak finansman elde edilmesini hedeflemektedir. Bu sistemde üreticinin satışını yıl boyunca yapabilmesi, kira ve nakliyat gibi giderlerin kamu tarafından desteklenmesi, ürünlerin kalitesine göre sınıflandırılması ve bunun üreticiye teşvik edici bir faktör olması öncelikli unsurlar arasında yer almaktadır.

Fındık özelinde, Giresun’da kurulan 17.000 ton kapasiteli lisanslı depoda ağırlıklı olarak üreticilerin ürünlerinden ziyade TMO tarafından satın alınan fındıklar depolanmaktadır. Tarım ürünlerinde lisanslı depoculuk sisteminin yaygınlaştırılabilmesine ürün ihtisas borsalarının kurulup aktif hale getirilmesi ve üreticilere sağlanan desteğin artırılmasının önemli katkılar sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Bars, T. (2024). *Tarım ürünleri piyasaları: Fındık*. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü.
- Coşkun, E. (2020). *Türkiye fındık piyasasında lisanslı depoculuk sisteminin değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çelik, E. (2023). *Türkiye ürün ihtisas borsası ve lisanslı depoculuk: Eskişehir ilinde bir uygulama* (Yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Gıfıldaş. (2025). Lisanslı hizmetler. http://www.giflidas.com.tr/lisansli_hizmet.php (Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025).
- Hacıoğlu Deniz, M., Özçelebi, O., & Haykır Hobikoğlu, E. (2011). Küresel rekabet koşullarında Türkiye’de lisanslı depoculuğun gelişmesinin Türk tarım ürünlerinin rekabet gücüne etkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(2), 165-186.
- Karabaş, S., & Gürler, A. Z. (2010). Lisanslı depoculuk sisteminin işleyişi ve Türkiye’de uygulanabilirliği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5(1), 196-210.
- Karadeniz İhracatçılar Birliği [KİB]. (2025). Fındık ihracat istatistikleri. <https://kib.org.tr/tr/ihracat-istatistikler-findik-istatistikleri-ulkelere-gore-ihracat-istatistikleri-1.html> (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2025).
- Lisanslı Depoculuk ve Desteği Derneği [LİDASDER]. (2025). Lisanslı depoculuk sistemi mevzuatı. <https://lidasder.org.tr/lisansli-depoculuk-sistemi/mevzuat/> (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2025).
- Memiş, S. (2014). *Lisanslı depo yer seçimini etkileyen faktörlerin fındık mamulü ihracatı yapan işletme yöneticileri tarafından algılanması* (Doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Memiş, S., & Keskin, H. D. (2016). Fındık mamulü ihracatı yapan işletmelerin lisanslı depo yer seçimine yönelik algılarının faktör analizi yöntemiyle belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2).
- Niyaz, Ö. C., Keskin, B., Savran, K., Tosun, D., & Demirbaş, N. (2012). Türkiye’de lisanslı depoculuk sisteminin fındık sektörü açısından değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 4(1).
- T.C. Resmi Gazete. (2005a). Tarım ürünleri lisanslı depoculuk kanunu. Tarih 17 Şubat 2005, Sayı 25730.
- T.C. Resmi Gazete. (2005b). Yetkili sınıflandırıcıların lisans alma, faaliyet ve denetimi hakkında yönetmelik. Tarih 8 Ekim 2005, Sayı 25960.
- T.C. Resmi Gazete. (2005c). Lisanslı depoculuk tazmin fonu yönetmeliği. Tarih 21 Aralık 2005, Sayı 26030.
- T.C. Resmi Gazete. (2011). Elektronik ürün senedi yönetmeliği. Tarih 12 Kasım 2011, Sayı 28110.

- T.C. Resmi Gazete. (2013a). Tarım ürünleri lisanslı depoculuk yönetmeliği. Tarih 12 Nisan 2013, Sayı 28616.
- T.C. Resmi Gazete. (2025). Lisanslı depoculuk güncel düzenlemeleri. <https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/08/20240824-8.pdf> (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025).

Hermeneutics Contrasts: Theory of Understanding in Different Views

Ziya Kıvanç Kırac¹

Abstract

Hermeneutics emerged as a method for understanding sacred texts, but in modern times it has come to encompass all forms of texts. It is considered as a method for interpreting and understanding a text. Hermeneutics is a teaching that aims to understand man himself, those around him, the period in which he lived or the periods before him, and many other elements such as texts or works of art created in these periods. The question of which basic concept should be placed at the center of understanding with the hermeneutic project has led to the emergence of many different interpretations. Concepts such as author, text, language, culture, ideology and symbol have been treated as keys to help us truly understand a text or a work. In this short study of contrasting views on understanding, the focal points of hermeneutics are touched upon.

Introduction

Hermeneutics is one of the fruitful topics of social sciences. Especially as a method, there is a large literature on the concept, which includes different perspectives on how texts should be approached and therefore has many extensions. Hermeneutics has certain projects on how texts should be approached. Perhaps the only consensus on hermeneutics, which is the focus of many different views, is that texts are something other than words. Just as the flavor of a dish is not perceived as the sum of its individual ingredients, a text is not the sum of the words it contains. Meaning requires a context. The overarching logic of hermeneutics is that meaning is not in the object alone but needs interpretation. Interpretation requires both a process of construction and an imaginative activity. Between the author's world of mind and the main idea of the text, the hermeneutic tradition tries to contribute

1 Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yerel Yönetimler Programı, kkirac@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8728-2834

to the activity of understanding with various variations. The activity of understanding begins in language. It develops together with experience and culture. Therefore, it can be handled in many ways with both its existential and essentialist character. In this study, the views on hermeneutics and philosophers' thoughts on interpretation and understanding are discussed in the light of different interpretations that can be considered as opposing each other.

1. Hermeneutics Insight

This is not the only complexity of hermeneutics that can be discussed. What the content of interpretation is, what its methodology should be, and even what it itself means are still under debate. Hermeneutics, which is usually referred to as hermeneutics in Turkish, can simply be understood as the effort to understand and interpret a text correctly. Although hermeneutic contextual discussions include ideas with different approaches and analyses, hermeneutics can be defined as the process of uncovering the correct meaning of a text by revealing its apparent and implicit sub-messages. The term derives from Hermes, the son of Zeus, who interpreted the messages of the Greek gods. But Hermes was not only a messenger. He was also a trickster. It was not always easy to determine which role Hermes played. As the story of Hermes suggests, understanding and interpretation can be challenging (Kerdeman, 2014: 375).

Later, in its traditional meaning in relation to religious texts, the word came to be understood as identifying the basic principles of biblical interpretation. For both Jews and Christians throughout their history, the primary aim of hermeneutics and the interpretive methods used in interpretation has been to discover the truths and values expressed in the Bible. The sacred status of the Bible in Judaism and Christianity is based on the belief that it is a container of divine revelation. But the understanding of the Bible as the word of God has not produced a uniform hermeneutical principle for its interpretation. Some have argued that the interpretation of the Bible must always be literal, since God's word is clear and complete; others have insisted that the words of the Bible must always have a deeper "spiritual" meaning, since God's message and truth are self-evidently profound. Still others have argued that some parts of the Bible should be taken literally and others figuratively. In the history of biblical interpretation, literal, moral, allegorical and mystical hermeneutics have emerged. Literal hermeneutics, or literal interpretation, asserts that a biblical text should be interpreted according to the "plain meaning" conveyed by its grammatical structure and historical context. The literal meaning is taken to correspond to the intention of the

authors. Moral interpretation aims to establish principles of interpretation from which ethical lessons can be drawn from various parts of the Bible. Allegorical interpretation interprets biblical narratives as having a second level of reference beyond the people, things and events explicitly mentioned in the text. The mystical model, on the other hand, seeks to explain biblical events in relation to or foreshadowing the life to come. Such an approach to the Bible is exemplified by the Jewish Kabbalah, which seeks to reveal the mystical significance of the numerical values of Hebrew letters and words (<https://www.britannica.com/topic/hermeneutics-principles-of-biblical-interpretation>).

In modern times, hermeneutics has been applied to all types of texts from critical, existential, structural, philosophical, cultural and many other perspectives.

2. Modern Type

Schleiermacher is considered to be the first transformer of the concept in the modern period. The most important innovation Schleiermacher brought to the concept was his aim to eliminate the historical difference between the author of the text and the reader. For Schleiermacher, influenced by Romanticism, understanding as an art is to re-experience the mental process of the author of the text. This is writing in reverse, as it starts from a limited and finished expression and returns to the mental life in which the text was revealed (Palmer, 2008:125). The aim of interpretation was to discover what the authors intended, but this undermined Luther's scriptural unity by emphasizing the historical specificity of each author. The Bible was not a single narrative, but many separate texts. To avoid misunderstanding, Schleiermacher argued that interpretation is a two-pronged approach: grammatical and psychological. Grammatical hermeneutics was more general and focused on the language of the author. Psychological hermeneutics was more specific and focused on the author's mind and motivation for writing. Schleiermacher believed that the interpreter could understand historical authors better than they understood themselves. He also had a circular model in which the parts form and shape the whole and the whole helps to understand the parts. Once authorship was established, this had the advantage of fixing the meaning of a text (Bilen, 2016:73-77).

After a long period of time, views to the contrary have also emerged. Roland Barthes, in his famous essay "The Death of the Author", argues that the meaning of the text lies not in the author but in its target, that is, any reader who reads the text. History recreates events and people based on

historical data. Therefore, it is always cultural structures that write history. Therefore, historical authors do not control or limit textual meaning in any way. Contrary to what Schleiermacher thought, Barthes argued that a text does not contain a single meaning belonging to its author. Destabilizing the author function makes you rethink what it means to be involved in a text. The erosion of the authorial function shifts attention from the author to the reader. The unity of the text is not in its origin but in its destination, or as Barthes writes, the birth of the reader must be at the expense of the death of the author (Seymour, 2021: 37-39).

The hermeneutic-based debates to date have been developed by other views and philosophers who have made different points between these two radical views. One of these, Hans-Georg Gadamer, is considered one of the most important founders of philosophical hermeneutics. Most importantly, he argued that the humanities and natural sciences are both subcategories of the larger, universal practice of hermeneutics, the art of interpretation and understanding (2009: 167). Modern Western hermeneutics has some common features that come mainly from Gadamer. First, there is a strong recognition of the finitude and historicity of all human understanding. Second, the focus of hermeneutic philosophy must be on the other as otherness, i.e. something completely different from us and our normal expectations. Third, the hermeneutic self experiences an excess of ordinary self-understanding, which it cannot control. One has to give oneself over to the dialog and the dialog only works as a dialog if the other is allowed to be a real other, not a projected other in the dialog. They must be allowed to be themselves, not as we want them to be. Gadamer's horizon is a preliminary understanding, or in Heidegger's terminology a preliminary structure, which makes all beliefs, ideas and concepts possible. It is a limited view of all other possible views. Our sense of belonging to a history, culture, tradition, and language always influences or constitutes our horizon of meaning, including the possible ways of how we think and the possible kinds of questions we can ask (Gadamer, 2009: 247). This leads to Gadamer's elaborate argument against historicism, that is, the claim to reconstruct the past as it actually happened. Gadamer proposes a historically conscious hermeneutic in place of historicism. Our "consciousness" is 'affected' or shaped as a result of this process of historical understanding without us realizing it. Our interpretation of the past is made possible by our historically influenced consciousness because we are always already part of the history we set out to interpret. According to Gadamer, the fallacy of historicism consists in trying to replace it with methods in order to make something like certainty and objectivity possible in the human sciences. Historicism hopes to escape historical

conditioning by moving away from determinism (Gadamer, 2008:202-204). But since we cannot escape historically influenced consciousness, we are subject to history more than history would be subject to consciousness without these historical influences. History intertwines our view of reality in such a way that we cannot ultimately clarify it or distance ourselves from it. Contemporary consciousness is itself shaped - or, to put it more strongly, constituted - by history. Our consciousness is therefore influenced by history (Grondin, 2017: 10-12).

Derrida, who has similar ideas to Gadamer on history, is the opposite of Gadamer on meaning and comprehension. According to Derrida (2011: 24-30), there is nothing outside the text. He developed this thesis in his book *Grammatology*. We also need to go down to the deconstructive approach. According to Derrida, there are contradictions in all written texts. Deconstruction is a way of reading texts by paying attention to these puzzles and dead ends. In exploring these contradictions in different texts, Derrida wanted to improve our understanding of what texts are and what they do, and to show the complexity that lies in the names of even seemingly simple texts. Using deconstruction as a method in this regard, Derrida thus made readings by revealing hidden paradoxes and contradictions in texts. According to the logic of deconstruction, if something can be constructed, it is possible to do the opposite. However, the opposite is not to demolish and destroy what has been built. It is to examine how it is made. In this way, we find the closest interpretation to the truth on objects or concepts.

Unlike Gadamer, Derrida sees the success of the hermeneutic project as a dream. When someone else speaks, we can never understand exactly what they are saying. Speech and intention are related to one's past experiences, expectations and the way one uses language (Derrida, 2011: 242-244). Therefore, contrary to Gadamer, he argues that it is not possible to reach the truth. There cannot be a truth independent of language and thought. The boundary of meaning constantly shifts within the historicity of language. Meaning cannot be fixed and is constantly changing. In this sense, Derrida is not a conservative like Gadamer, but rather a postmodernist.

The view that the hermeneutic method must move beyond the two radical sides was expressed by Wilhelm Dilthey. Dilthey argued that (2017: 113-120), hermeneutics as the key to the activity of understanding must theoretically ground the general validity of interpretation against the constant interference of romantic arbitrariness and skeptical subjectivity. The entire reliability of history and understanding depends on this. Hermeneutics comes into play where understanding is understood in the broadest sense

as the process by which generally valid knowledge is sought. Everyone's own individual consciousness poses the problem of subjectivity. On the other hand, returning from the singular to the whole and from the whole to the singular poses problems. Extracting generally valid knowledge from experimentation is more typical of the natural sciences. Hermeneutics therefore serves to explain singular phenomena.

Habermas, who looks at the issue of truth from a different point of view, is also known for his criticism of Gadamer. In order to understand hermeneutics of interpretation and criticism and the overarching view of the Frankfurt School's critical theory, it is necessary to say that all human truths derive from one's political and economic conditions. What we call truth always has a strategic purpose and is therefore always political. Much of what is called truth in critical theory is actually just ideologies created by the ruling class in any given society to serve their own interests and keep them in power. The ruling class does this by maximizing economic production for its own benefit and therefore needs to create a false consciousness in the workers to make them believe that what they do is valuable. For critical theory, the term ideology means just that: a system of misleading or deceptive and distorted beliefs to deceive workers and ordinary people and protect them from what is really going on behind the curtain. The aim is to identify such ideologies, to make people aware of them and then to liberate people from them. What is desirable is that people should decide the things they need and the social relations they acquire to create them, rather than having such things dictated to them by a dominant class. Various subfields of science are utilized to maximize production. Capitalism, as an economic structure, then attacks all values and beliefs that stand in the way of its strategy of domination and control is realized through education, politics and other fields (Habermas, 2010: 60-66).

Habermas' criticisms of Gadamer's hermeneutics are basically in this context. First, there is the issue of commitment to tradition. Gadamer took an optimistic view of tradition, even going so far as to positively redefine the term prejudice as pre-understanding. For Gadamer, the horizon is the background against which to understand the past in any form. Habermas, however, has great concerns about defining the past. Because tradition can be a possible carrier of ideology. According to Gadamer, we participate in the bringing of the object. For Habermas (1998: 283-287), the issue of resisting potentially oppressive prejudices is important. There may be an ideological interpretation embedded in the tradition or traditions of our dialogue partner. Habermas therefore makes a direct connection between interpretation and ideology. In this case, while Gadamer emphasizes the

practical application of hermeneutics, Habermas emphasizes a more ethical approach. With the theory of communicative action, reason should be an intersubjective practice. Hermeneutics, on the other hand, takes on a pragmatic dimension in terms of interpretations leading to human health and justice. Communication is healthy when dialogue takes place in good faith, that is, when both parties are willing to persuade. However, those who hold power rarely want to give it up. Gadamer relied on the authority of tradition. Habermas, on the other hand, insisted on the subordination of tradition to the reason of a community (Grondin, 2017: 35-39). Hence, hermeneutical theory has remained an ambiguous confusion of method between tradition and practice.

3. Ricoeur's Symbol Theory

Another important name who made a significant contribution to hermeneutic theory by establishing a link between Gadamer and Habermas is Paul Ricoeur (Gülenç, 2017:130). He looked at the opposing approaches of Habermas and Gadamer and tried to understand what they were saying. In fact, Ricoeur, like Gadamer, is anti-author and anti-purpose (Ricoeur, 2005: 149). In particular, he argues that it does not matter what the intention of religious texts is. The general message of religious texts, sacred narratives, poems, prose or hymns is for everyone who can read or hear them. These are universal messages. In this sense, the importance of the message takes precedence over the historical intentions of the messenger. The reader who interprets the message as a present-tense event is always beyond the finite context of the author (Ricoeur, 2013: 293-296).

Ricoeur then focused his hermeneutics of suspicion on two things: the interpreter and the text. Ricoeur and Gadamer basically agree on this. Ricoeur's view is that they are in a dialectical relationship with each other. Contemporary hermeneutics requires that religious texts be decontextualized, that is, abstracted from their original context and then rethought in order to keep their message alive. This is related to Gadamer's question-and-answer format. Each new generation must find and discern answers within religious texts to the questions they ask within the context and challenges of their own time. Ricoeur said that one must first experience detachment from the text. When one experiences any ancient text, religious or non-religious, one realizes that one cannot relate to that world of meaning. They cannot live in the context of that time and period (Ricoeur, 2013: 370-374).

So first of all we have to know that we are really constructing ourselves. We narrate in terms of time, past, present and future and so we create a self

that reflects who we were in the past, who we are in the present and who we want to be in the future. We tell our stories to ourselves, the stories we read, the ideas filtered through our lives are part of this construction, the second point is that we are referenced in the world through my body. We are connected to the world through our bodies and this is a limiting thing in our lives. When we are trapped in a biological framework and referenced to the world we imagine more and more and more. In this sense metaphor becomes the way to move into this transcendence. It becomes a substitute for another world or another person we want to be (Ricoeur, 2012: 172-177). Nevertheless, he argued that a language that speaks of origins and the end of humanity can only be constructed through symbols and myths because of the inability of humans to make sense of existence. This is a language that does not carry a single meaning and can always be understood in more than one way; therefore, it must always be interpreted. Ricoeur summarized his idea, which can be called a kind of symbol hermeneutics, with a famous sentence: “symbol leads to thought” (Ricoeur, 1966: 254-256).

Symbols have both a literal meaning, referring to the world, and a double intention, a second intention or a deeper meaning. This can be seen in many religious symbols, for example, those that re-enact religious consciousness of human error, guilt, and other similar borderline situations that have had great effects in the construction of all societies all over the world. Ricoeur looked at the writings of Nietzsche, Freud and Marx and focused on their influence on philosophy and the subsequent development of postmodern culture. Nietzsche’s was the will to power, Freud’s was the ego and desire, and Marx’s was the impact of class struggle on the economy. All three, in their own way, showed how and why one should be skeptical of accepted traditions and thus look beyond literal meanings or, in some cases, see beyond them (Ricoeur, 2013: 365-367). We need to recognize that symbols are powerful, that they prompt us to think in new ways. A symbol is not just a picture or a sign, it is something that carries a lot of meaning. symbols are everywhere in our lives, in the stories we tell, the art we make and the things we believe in.

Ricoeur thought that symbols are special because they help us to understand big ideas that are difficult to explain in words alone. When we see a symbol, a process starts in our minds. We start thinking about what it means, sometimes a symbol can make us think about things we have never thought about before. According to Ricoeur, symbols do two things at the same time, they show us something, but they also hide something. At the same time, symbols help us to understand deep emotions that are difficult

to talk about. Ricoeur argued that there are two ways of looking at symbols. Symbols can be dissected and analyzed as part of language. Or we can try to feel what they mean by using our emotions and experiences (Ricoeur, 2013: 370-380). At this point, Ricoeur refers to both the implicit message part of meaning (2007: 62-66), like Habermas, and the social interpretation part, which Gadamer calls tradition. The point at which he synthesizes two different hermeneutical perspectives is that he shows that they transform into a spiral within each other. The key concept he uses for this idea is symbols.

Ricoeur's ideas about symbols are still relevant today. We see symbols in politics, in advertising and in other areas of life. In books, movies and art, symbols are used to tell stories and share ideas, to make us think about big questions. Ricoeur reminds us that we can learn more about ourselves and the world when we pay attention to symbols. Symbols make us think and feel, symbols can show us big truths about life. But they can also hide things. That is why Ricoeur thought that we should look at them carefully (Kaplan, 2003: 8-11). Symbols connect our ideas with what we cannot see. They connect different people who share the same symbols. Seeing how different cultures use symbols and evaluating our own experience reveals different dimensions of meaning and interpretation.

The idea that every cultural system, every society, has a focal point within itself was the guiding idea of hermeneutics in Germany in the 19th century. This view of society is above all a reflection of the practice of German historians and the Romantic school. Historiography was based on the same idea. The nation as a collective subject is built around aspirations, emotions and a unique sense of destiny. It is the practice of historiography of the spiritual nationality of a state-seeking nation, and the practice of romantic creative works, that has led to the emergence and development of immediatism in modern times (Bauman, 2017: 29-33). The time and space involved in the founding of the nation are the values established by the people and considered sacred. Certain memories and the places in which these memories take place have an indispensable importance. The nation attributes meaning to its history through concepts such as time and space, which remain neutral on their own. Undoubtedly, there are various types of historiography in the literature that seem to contradict each other. For a historian, how his work should be read and what kind of impact it will leave is a cause for concern. However, for the audience, too, the question of how to understand a text sometimes involves an intellectual conflict. Ideological anxiety arises for both sides, both in the text and in the understanding. As a result of this conflict, the author's intention or the reader's infrastructure of understanding appears as the content of a complex and debated process.

This is where the process of understanding becomes an intertwining between hermeneutics and epistemology. A theory of understanding with clear rules refers to the discursive environment in which these things are formed. Therefore, it enters into an indefinite analogy with epistemology (Bilen, 2016: 259-262).

Conclusion

Discussions on hermeneutics continue in many different fields such as interpretation, understanding and methodology. The question of how a text should be understood is an important issue that has been researched from past to present. Some hermeneutical theories argue that to understand the author's world is to understand the text. Others focus on the text, completely disregarding the author. There are views that place the concept of tradition at the center of understanding, as well as those who argue that understanding has an ideological infrastructure. There are also theories based on a historical perspective, as well as views that argue that a text can never be truly known. Some views try to make a cultural synthesis by referring to symbols. From the point of view of people understanding each other, hermeneutics will continue to be the subject of new research with its grammatical and psychological dimensions.

References

- Bauman, Z. (2017). *Hermenötik ve Sosyal Bilimler*. (Trns: Hüseyin Oruç). Ay-
rıntı Yayınları.
- Bilen, O. (2016). *Çağdaş Yorumbilim Kuramları*. Doğu Batı Yayınları.2016
- Derrida, J. (2011). *Gramatoloji*. (Trns: İsmet Birkan). Bilgesu Yayıncılık
- Dilthey, W. (2017). *Hermeneutik ve Tın Bilimleri*. (Trns: Doğan Özlem). No-
tos Kitap
- Encyclopaedia Britannica. (n.d.). *Hermeneutics: Principles of biblical interp-
retation*. Retrieved June 24, 2025, from [https://www.britannica.com/
topic/hermeneutics-principles-of-biblical-interpretation](https://www.britannica.com/topic/hermeneutics-principles-of-biblical-interpretation)
- Gadamer, H.G. (2008). *Hakikat ve Yöntem Cilt:1*. (Trns:Hüsamettin Arslan-
İsmail Yavuzcan). Paradigma Yayıncılık
- Gadamer, H. G. (2009). *Hakikat ve Yöntem Cilt:2*. (Trns: Hüsamettin Arslan-
İsmail Yavuzca). Paradigma Yayıncılık
- Grondin, J. (2017). *Hermeneutik*. (Trns: Kaan Ökten). Cogito. Sayı: 89.
- Gülenç, K. (2017). *Wilhelm Dilthey’da Hermeneutik Yaklaşım ve Açmazları*.
Cogito. Sayı: 89.
- Habermas, J. (1998). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*. Çeviren: Mustafa Tü-
zel. Kabalcı Yayınevi
- Habermas, J. (2010). *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*. (Trns: Mustafa Tüzel).
7. Baskı. YKY
- Kaplan, D. (2003). *Ricoeur’s Critical Theory*. State University of New York
Press
- Kerdeman, D. (2014). *Hermeneutics*. Encyclopedia Educational Theory and
Philosophy. (Ed: D.C.Phillips).
- Palmer, R. (2008). *Hermenötik*. (Trns: İbrahim Görener). Ağaç Kitabevi
Yayınları
- Ricoeur, P. (1966). *The Symbolism of Evil*. Beacon Books
- Ricoeur, P. (2005). *Zaman ve Anlatı: 1*. (Trns: Mehmet Rifat ve Sema Rifat).
YKY
- Ricoeur, P. (2007). *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*. (Trns: Gökhan Yavuz
Demir). Paradigma Yayınları
- Ricoeur, P. (2012). *Zaman ve Anlatı: 3*. (Trns: Mehmet Rifat). YKY
- Ricoeur, P. (2013). *Zaman ve Anlatı: 4*, (Trns: Umut Öksüzan ve Atakan Altı-
nörs). YKY
- Seymour, L. (2021). *Roland Barthes’ın Yazarın Ölümü - Bir Tahlil*. (Trns: İpek
Topçuoğlu). Ketebe Yayınları

Sosyal Bilimlerde Yöntem, Kuram ve Uygulama

Editör:

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Altıntaş